

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

İLAHİ DİNLERDE MERKEZ SEMBOLİZMİ

Esra ŞENTÜRK
1130206508
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Nasuh GÜNAY

ISPARTA-2016

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin Adı Soyadı	Esra ŞENTÜRK	
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri	
Tez Başlığı	İlahi Dinlerde Merkez Sembolizmi	
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)		
<p>Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavında Jürimiz 29/01/2016 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Yüksek Lisans tezi için;</p> <p>☒ OY BİRLİĞİ ☐ OY ÇOKLUĞU²</p> <p>ile aşağıdaki kararı almıştır.</p> <p>☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez KABUL edilmiştir. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda tezin DÜZELTİLMESİ³ kararlaştırılmıştır. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin REDDEDİLMESİ⁴ kararlaştırılmıştır.</p>		
TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	İmza
Danışman	Prof.Dr. Nasuh GÜNAY	
Jüri Üyesi	Yrd.Doç.Dr. Hüseyin Köftürcü	
Jüri Üyesi	Yrd.Doç.Dr. Azize UYGUN	

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

³ DÜZELTME kararı için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır.

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ Madde 28-(4) Tezi hakkında DÜZELTME kararı verilen öğrenci sınav tarihinden itibaren en geç üç ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur.

⁴ Tezi REDDEDİLEN öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrenci, yeni tez konusu belirler.

T.C.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “İlahi Dinlerde Merkez Sembolizmi” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read "Esra Şentürk".

Esra ŞENTÜRK
02/02/2016

ÖZET

İlahi Dinlerde Merkez Sembolizmi

Esra ŞENTÜRK

Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Bölümü, Yüksek Lisans Tezi,
VIII+75 Sayfa, Isparta, Şubat 2016.

Danışman: Prof. Dr. Nasuh GÜNAY

Her inanç sisteminin merkezinde bir “Kutsal” vardır. Dindar insan da kutsala yakın olmak hatta kutsalın kutsallığından pay alarak sonlu varlık alanından sonsuza yönelmek ve kutsalla bir bütün olmak ister. Buna yönelik olarak da diğer zaman ve mekanlardan ayrılmış, farklılaşmış ilksel bir zaman ve mekan boyutuna katılarak kendini sınırlandıran zaman ve mekandan kopmak ister.

Kutsalın bir yerde tezahür etmiş olması, dindar için oranın kutsal bir mekan olarak kabulünü getirir. Kutsalın tezahür ettiği bu yerler, üç farklı kozmik bölgenin kesiştiği ve yaratılışın başladığı ve çeşitli yönlere yayıldığı sabit noktalar olarak kabul edilmiştir. Kutsal bir yerde tezahür etmişse bu tezahür ediş, bu seçilmiş ve diğer yerlerden ayrılmış mekanda tekrarlanabilir. Düzeylerin kopmasının mümkün olduğu bu yer yukarıya doğru açık hale gelmiştir ve Tanrı ile en iyi iletişimi mümkün kılmaktadır. Hem kutsallık arzusu hem de ontolojik özlem içinde olan insan da bu merkez noktasında Varlık’a katılmaya çabalar.

Anahtar Sözcükler: Kutsal, Sembol, Sembolizm, Merkez, Merkez Sembolizmi

ABSTRACT

Origin Symbolism In Divine Religions

Esra ŞENTÜRK

Suleyman Demirel University, Department of Theology, Postgraduate Thesis,
Page VIII+75, Isparta, February 2016.

Supervisor: Prof. Dr. Nasuh GÜNAY

There's a "Sacred" in the center of all faith systems. Religious people also want to be close to the sacred and even receive a share from the sacred of sacredness and head towards infinity from the finite domain of presence and be complete with the sacred. Therefore, through participating a distinctive primery spatio-temporal dimension which is seperated from other dimensions of time and space and split off the confining time and space.

Manifestation of the sacred at a place derives accepting that place as sacred for religious people. Such places where the sacred manifested were accepted as constant spots where three different cosmic wisdoms are intersected and the genesis was started and expanded to various directions. If the sacred manifested at a place, this manifestation can repeat at this chosen distinctive place. This place where the breaking away of planes is possible becomes open to above and makes the best communication with the god possible. Human with a desire of the sacred and the onthological longing strives to participate the presence at this origin location.

Keywords: Sacred, Symbol, Symbolism, Center, Center Symbolism

İLÂHÎ DİNLERDE MERKEZ SEMBOLİZMİ

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
GİRİŞ.....	1
I. Araştırmanın Konusu, Amaç ve Önemi	
II. Araştırmanın Yöntem ve Kaynakları	

BİRİNCİ BÖLÜM

SEMBOL KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ

1. SEMBOL NEDİR.....	3
2. İŞARET-SEMBOL.....	4
3. SEMBOL ÇEŞİTLERİ.....	5
4. SEMBOLLERİN TEMEL ÖZELLİKLERİ.....	8
4.1. İfşa Etme.....	8
4.2. Temsil Etme.....	9
4.3. İştirak Etme.....	11
4.4. Normatif Olma.....	12
4.5. Sembollerin Değer Yüklü Olmaması.....	12
4.6. Değişebilir Olmaları.....	13
4.7. Kültürel Olmaları.....	14
4.8. Sembollerin Organik Yapıda Olması.....	15
4.9. Bilgi Verici Olmaları.....	16
4.10. Somut Olmaları.....	17
5. SEMBOLİZM.....	17
6. DİNİ SEMBOLİZM.....	18

İKİNCİ BÖLÜM

İLAHİ DİNLERDE MERKEZ SEMBOLİZMİ

1. KUTSAL	25
2. MERKEZ SEMBOLİZMİ	26
3. YAHUDİLİK'TE MERKEZ SEMBOLİZMİ	37
3.1. Açık Mekânlar	37
3.1.1. Sina	41
3.2. Kapalı Mekânlar	44
3.2.1. Toplanma Çadırı	44
3.2.2. Süleyman Mabedi	45
3.3. Şehirler	47
3.3.1. Kudüs	47
3.3.2. Luz	48
3.4. Diğer	49
3.4.1. Menora	49
3.4.2. Ahit Sandığı	50
3.4.3. Ağlama Duvarı	51
3.4.4. Süleyman Mührü	52
4. HİRİSTİYANLIK'TA MERKEZ SEMBOLİZMİ	53
4.1. Açık Alanlar	53
4.1.1. Golgota	54
4.2. Kapalı Alanlar	55
4.2.1. Kiliseler	55
4.3. Şehirler	56
4.3.1. Kudüs	56
4.4. Diğer	57
4.4.1. Haç	57
4.4.2. Vaftiz	59
5. İSLAMİYET'TE MERKEZ SEMBOLİZMİ	61
5.1. Açık alanlar	61
5.1.1. Arafat	62

5.2. Kapalı Alanlar	63
5.2.1. Kabe	63
5.3. Şehirler	66
5.3.1. Mekke	66
5.3.2. Kudüs	68
SONUÇ	70
KAYNAKÇA	72

KISALTMALAR

a.s. : Aleyhisselam

çev. : Çeviren

DİA :Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Hız. : Hazreti

s. : Sayfa

vs. : Vesaire

yay. : Yayınları

ÖNSÖZ

Birden çok gerçeklik düzlemlerinden biri olan metafiziksel boyutun bilgisine ulaşılmasında ve bu bilginin ifadelendirilişinde farklı yöntemler kullanılmıştır. Bu yöntemler rasyonel düşüncenin kullanılması yolu ile olabilir. Bununla beraber din fenomeninin sembollerle yüklü olduğu ve gerek inanç gerek muamelat yönüyle dinin dilinin sembolik olduğu kabul edilmektedir.

Sembolizm, Tanrı hakkında konuşurken kullandığımız gündelik dilin Tanrı'yı farklı bir varlık düzeyine, aşağıya doğru çekmesinden dolayı özellikle metafiziksel alanda tercih edilen bir dil sistemidir.

Dindar, kendisinden tümüyle farklı olan 'kutsal'ı, ancak belli bir yere kadar anlaşılır kılma çabasına girişirken, tam olarak idrak edilemeyen anlam düzeylerinin kapılarını aralar. Ayrıca semboller vasıtasıyla sembolize ettikleri şey arasında bir bağ kurar ve yine semboller vasıtasıyla canlılığını ve tazeliğini koruyan dini değerleri diğer nesillere aktarır. Bu sebeple sembollerin dili dindar kişi için oldukça önemlidir.

Semboller, edebiyatta, müzikte ve çeşitli sanat dallarında, mimaride, efsanelerde, mitlerde, ritüellerde ve daha pek çok alanda bizim farkında olup olmamamıza bakmaksızın işlevsellikleriyle hayatımızda önemli yeri vardır. Bununla beraber kişinin dindarlık boyutu ne olursa olsun, hatta modern toplumların dinden arınmış görünen insanların tutum ve davranışlarında bile dine dair sembolik betimlemelerin izleri görülür.

Bu çalışmada ilkel, evrensel ya da milli olsun tüm dinlerde yaygın olarak kullanılan semboller ve özellikle 'merkez sembolizmi' kavramı ele alındı. Ancak merkez sembolizmi kavramı ilahi dinlerle sınırlandırıldı, bu bağlamda farklı boyutların tek bir noktada kesiştiği kutsal mekanlar ele alındı.

Severek çalıştığım bu tezin hazırlanmasında yardımlarını ve zamanını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Nasuh GÜNAY'a teşekkürlerimi sunarım.

Esra ŞENTÜRK

Isparta-2016

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Din en eski toplumlarda bile var olan kültürün yapı taşlarından ve toplumla birlikte tarihsellik içinde ilerler. İnsan akıp giden bu tarihte, tarih üstü bir Din Koyan'la karşılaşır.

Din ile Tanrı, insanı muhatap seçer. Bu karşılaşmada muhatap seçen varlığın kendisi bütün diğer varlıkların nedeni ve aşkın olandır. Muhatap seçilen ise sınırlı varlık alanı ile, kendisini tümüyle aşan aşkın olanı anlama çabası içerisindedir. Bu anlamlandırma sürecinde kendi günlük tecrübesinden yola çıkan insan, aşkın olana doğru yönelme çabasıdadır.

Dindar insan kutsal'ın kutsallığından da pay alarak sonlu varlık alanından sonsuza yönelmek ister. Bunun için tanrılara en yakın olunan yerde, dünyanın merkezinde yer tutmak ister.¹ Kutsalın tezahür ettiği bu sabit nokta, kozmik düzeyler arasında iletişimi açmakta ve ontolojik düzlemde geçişi mümkün kılmaktadır.² Bu sebeple merkez, bütün dinlerde önemli bir yer tutmaktadır. Biz de bu çalışmamızda ontolojik düzlemde geçişi mümkün kılan bu merkezleri semboller bağlamında değerlendireceğiz.

Araştırmanın Yöntemi, Kaynakları ve Sınırlandırılması

Sosyoloji, Psikoloji ve Felsefe gibi farklı ilim dallarının konuları arasına giren sembolizm konusu Dinler Tarihi açısından ele alınıp ilahi dinler kapsamında incelendi. Semboller hakkında dünyada giderek artan bir literatür oluşmasına rağmen bizdeki çalışmaların sınırlı olduğu görüldü.

---

¹ Eliade, Mircea, *Kutsal ve Dindışı*, çev.: Mehmet Ali Kılıçbay, Geye yay., Ankara, 1991, s. 45.

² Eliade, 1991, s. 43.

Bu alışma ile kitap ve makaleler çerçevesinde, konunun karşılaştırmalı ve betimlemeli incelemesine yer verilmiş, giderek önemi anlaşılan semboller ve özellikle merkez sembolizmi hakkında görüş kazanmaya yardımcı olunmak istenmiştir. Bu amaçla, oluşturulan tezin birinci bölümünde ilk olarak sembolün tanımı yapılmış, sonra da çokça karıştırılan iki kavram olan “işaret ve sembol” üzerinde durularak aralarındaki benzerlik ve farklar gösterilmiştir. Daha sonra da sembollerin temel özellikleri olarak gösterilen “işa, temsil, iştirak ...” nitelendirmelerine değinilmiştir.

İkinci ve son bölümün konusu ise tezin esasını oluşturan “Merkez Sembolizmi”dir. Bu amaçla öncelikle kutsal kavramı ve genel olarak dinlerde merkez kabul edilen yerler, son olarak ise ilahi dinlerdeki merkez sembolizmi üzerine yoğunlaşılmıştır. İlahi dinlerde bu bağlamda örneklendirmeler yapılırken en çok bilinen yerler seçilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEMBOL KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ

1. SEMBOL NEDİR

Eski Yunanca'daki "symbolon" (sym-ballein) kelimesi, önce IV. yüzyılda Latince'ye "symbolum", daha sonra diğer batı dillerine "symbole, symbol, simbolo" şeklinde geçmiştir. Türkçe'de "sembol" ve bazen de "simge" şeklinde kullanılmaktadır.³ Eski Türkçedeki karşılığı ise "remzi, alem, timsal, alamet" olan⁴ bu kelime Yunanca'da atmak veya birleştirmek anlamındadır.⁵ Literatürde ise "sembol, açıklanamazın ifade biçimidir."⁶ Bu çerçevede yapılan izahlarda: A. Lalande'in yaptığı gibi sembol "doğal bir ilişki aracılığıyla mevcut olmayan veya algılanması imkansız bir şeyi çağrıştıran bir işaret" olarak tanımlanmakta veya Jung'ın ifade ettiği gibi "İzafi olarak bilinmeyen ve daha açık veya karakteristik bir biçimde isimlendiremeyeceğimiz bir şeyin en iyi figürü" olarak tanımlanmaktadır.⁷

Bir diğer sembol tanımı şu şekildedir: "Hazır olmayan veya idraki imkânsız bulunan herhangi bir şeyi, tabii bir nispetle zihne davet eden her şahsi alamete sembol denildiği gibi, asli amellere, itikatların düsturlarına ve dini kanunlara da sembol denilmiştir."⁸ Öte yandan "Gustav Mensching'e göre her şey sembol olabilir, ama hiçbir şey kendiliğinden sembol olamaz. Sembol, bir insanın yahut bir cemiyetin tesis ettiği bir şeydir. Her sembolün iki unsuru vardır ki, onlardan biri sembolleştirilen veya sembol olarak kabul edilen madde, öteki de bu maddenin temsil ettiği manevi hakikattir. Bu iki unsurun işbirliğinden dolayı ortaya çıkan sembol, hayatın her sahasına ait olabilir."⁹

³ Tokat, Latif, *Dinde Sembolizm*, Ankara Okulu yay., Ankara, 2004, s. 9.

⁴ Atasagun, Galip, "Hristiyanlığın Tanıtımı, Yorumu ve Kurumsallaşmasında Sembollerin Yeri", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, Sayı:10, s. 181.

⁵ Aydın, Mehmet; *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Din Bilimleri yay., Konya, 2005, s. 682.

⁶ Kılıç, Sadık, *İslam'da Sembolik Dil*, İnsan yay., İstanbul, 1995, s. 56.

⁷ Durand, Gilbert, *Sembolik İmgelem*, çev.: Ayşe Meral, İnsan yay., İstanbul, 1998, s. 9.

⁸ Atasagun, 2000, s. 182.

⁹ Schimmel, Annemarie, "Dinde Sembolün Fonksiyonu Nedir", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1954, Cilt:3, Sayı:3-4, s. 68.

Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi sembolün duyu dünyasına ait maddi boyut ile bu boyutu kesinlikle aşan, görünmez, algılanamaz ve tam olarak açıklanamaz hakikat boyutu olmak üzere iki düzlemi vardır. Bir şeyi diğer formda tasavvur etmek olan sembol, hazır olmayı kendisi sayesinde tabii bir münasebet yolu ile onun olabildiğince algılanabilir ve benzeşik temsilini sunarak zihne davet eden, hatıra getiren, anlatmak istediği fikri kısa, en kesin ve en belirgin şekilde ifade eden bir dildir. Bir nesneye veya ruhi bir unsura eklenen hissedilir bir tasavvur olan sembol, insan ruhunun ve dolayısıyla da aşkının temasa geçmesinin dışı vurumudur. Bununla beraber sembolleştirilen madde ile sembolize edilen hakikatten oluşan sembolik dil hayatın her sahasına ait olabilir; ancak çok anlamlı oluşuna rağmen hiçbir şey ne kendiliğinden sembol olabilir ne de tek bir şeye indirgenebilir. Ayrıca semboller çift anlamlı ifadeler olduğundan, yaratıcı ve ima edici yönleri vardır ve daima yorumlanmaya açıktırlar.¹⁰

2. İŞARET-SEMBOL

Sembol, her şeyden önce işaret kategorisine ait olarak tanımlanır.¹¹ Hem semboller hem de işaretler bizzat kendilerinin ötesindeki başka bir şeye işaret eder. Örneğin caddenin köşesindeki kırmızı ışık, bizzat kendine işaret etmeyip, arabaların durmasının zorunluluğuna işaret eder. Bu konuda semboller ve işaretler bizzat kendilerinin ötesine işaret ederek esas bir özdeşliğe sahiptir.¹² Fakat Peirce'in ifadesiyle işaret, herhangi bir kimse için bir şeyin yerine, bir yönüyle ve bir nedenle geçen şeydir.¹³ Dolayısıyla işaretle işaret edilen arasındaki ilişki, zihinsel işlemi hafifletmeye yarayan, uzlaşımsal ve keyfi bir ilişkidir. Elektrik trafolarının üzerinde tehlikeyi belirtmek üzere çizilen kuru kafatası buna örnektir. Tek bir anlam içeren işaretle gösterilenin doğrudan ulaşılabilir veya doğrulanabilir olmasıyla, işaretler bir bakıma kısaltmalar, ekonomik araçlardır; hiçbir şekilde işaret ettikleri şeyin gerçekliğine ve gücüne katılmazlar. Bu nedenle yerlerine başkaları yerleştirilebilir, bilinçli olarak oluşturulup daha sonra kullanımdan kaldırılabilirler.

---

¹⁰ Schimmel, 1954, s. 68.

¹¹ Durand, 1998, s. 8.

¹² Tillich, Paul, "Din Dilinin Doğası", çev.: Aliye Çınar, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı:2, 2002, s. 228.

¹³ Tokat, 2004, s. 13.

Bununla beraber doğal olanlar dışındaki işaretlerde gönderme yapılan şeyle, işaret arasında hiçbir ilişki yoktur; oysa sembolle sembolize edilen şey arasında daima bir ilişki vardır. Doğrudan düşünceyle algılanamayan çok anlamlılıkları, hatta belirsizlikleri ile keyfilikten ve uzlaşımından kopuk bir şekilde genellikle kültürel ortamda toplumsal bilinçaltı tarafından oluşturulurlar ve “aşkınlığın içkin mesajını taşıyan, hiçbir zaman açık olmayan, çoğu zaman yinelenen”¹⁴ ve bir defada anlatılıp tüketilemeyen bir bilgi tarzı sunarlar. Onlar işaret ettikleri gerçekliğe iştirak ederler. Bu nedenle işlevini yerine getiren hiçbir sembol değiştiremez, üretilemez ve öldürülemez. Sembol özellikle kendisi için değil de -çünkü o zaman hiçbir şeyin sembolü olamaz-kendisinden dolayı değere sahip bir figürdür.¹⁵

Bir gösterge, gösterdiği nesneye belirli ve tek bir şekilde bağlıdır. Her tek, somut ve bireysel gösterge, belli bireysel bir nesneyi gösterir. Gerçek bir simge ise, tek biçimliliği ile değil, çok yönlülüğü ile belirlenir. O, kati ve direşken olmayıp devingendir.¹⁶

Simgeler göstergelere indirgenemezler. Göstergeler ve simgeler iki ayrı konuşma evrenine aittirler. Bir gösterge, fiziksel varlık dünyasının, bir simge ise insanın anlam dünyasının bir parçasıdır. Göstergeler iş görücü, simgeler anlamlandırıcıdır.¹⁷

3. SEMBOL ÇEŞİTLERİ

Sembol çeşitlerinin farklı sınıflandırılma şekilleri vardır. Bunlardan biri, sembollerin, temsil ettikleri şeye karşılıkları bakımından yapılan ikili sınıflandırmadır.

a) Şeffaf semboller veya arkasını görebileceğimiz semboller: Bunlar herhangi bir şeyi başka dil ve terimlerle daha açık bir biçimde kavrayabileceğimiz bir şekilde temsil eden sembollerdir. Bu tür semboller başka sembollerin yerine de geçebilirler.

---

¹⁴ Durand, 1998, s. 13.

¹⁵ Durand, 1998, s. 15.

¹⁶ Cassirer, Ernst, *İnsan Üstüne Bir Deneme*, çev.: Necla Arat, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1980, s. 42.

¹⁷ Cassirer, 1980, s. 38.

b) Şeffaf olmayan semboller veya arkasını göremediğimiz semboller: Gizledikleri veya yansıtmak istedikleri anlam örgüsü anlaşılamayan kapalı sembollerdir. Tanrı kavramı üzerinde kullanılan sembolik anlatımların tamamı bu gruba dâhildir. Bu tür sembollerde hakiki mana ile sembol arasındaki ilgi o kadar sıkıdır ki, o sembolün yerini başka bir sembol dolduramaz. Böyle bir sembole örnek olarak Hıristiyanlıktaki Allah-Baba kavramı verilebilir.¹⁸

İkinci sınıflandırmada semboller üç çeşit olarak sınıflandırmıştır:

a) Dıştan gelen (arızı-geçici) veya ihtiyari (keyfi) semboller: Bu sembol çeşidine özellikle bilim sembolleri dâhil edilmiştir.

b) İçten, yaratılıştan gelen veya tanımlayıcı semboller: Bu sembol çeşidine de din ve sanat sembolleri girer.

c) Anlayış (bireylerin iç yüzünü kavrama) sembolleri: Anlayış sembolleri, doğuştan gelen veya asli olan sembollerin alt cinsidir ve onların anlaşılmasına rehberlik eder: Şiir ve dinde olduğu gibi.¹⁹

Üçüncü sınıflandırmaya göre ise semboller yine üç çeşittir:

a) Kalıp semboller: Şiirde kullanılan kalıplar ve benzetmelerdir.

b) Geleneksel semboller: Geleneksel semboller; sembolle sembolize edilen arasında geleneğe dayanan ilişki dışında hiçbir benzeyiş ve hatırlatma bulunmayan sembollerdir. Öyle ki, bir bayrak bir ülkeyi sembolize eder. Haç şekli veya Hz. Süleyman'ın Mührü veya Hz. Davud'un Kalkanı bir din ya da dinî bir topluluğu sembolize eder. Bir tekerlekli sandalye resmi, özürülere veya onlara sağlanan birtakım kolaylıkları ifade eder. Ses taklitlerine dayananlar dışında kelimeler “Geleneksel Semboller”dir; bu bakımdan aynı zamanda bunlar ilk sırada yer alırlar ve bir “alamet-i

¹⁸ Schimmel, 1954, s.73.

¹⁹ Atasağun, Galip, “Sembol ve Sembolizm”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1997, Sayı:7, s. 373.

farika"dırlar. Geleneksel semboller, bir bayrak ya da haç gibi maddi bir nesne olduğunda bu, insanların zihninde sembolize edilen şeyle birleştirilir; böylece bir ülke ya da azize karşı duyulan bağlılık sembole yönelmeye başlar. Duyguların sembolize edilen şeyden sembole yönelmesi, üzerinde önemle durulması gereken psikolojik bir olaydır. Buna dikkat etmemiz gerekir, aksi takdirde sembol kendi mahiyetini kaybeder ve dile getirdiği gerçek hakikat gizlenmiş olur. Ama yine de bu, sembolün sembolize edilen gerçeklikle olan ilgisini etkilemez.

c) Temel semboller: Temel semboller, evrenin ilk dönemlerinin çeşitli aşama ve görüntülerinin insandaki bir karşılığı, bir yansımasıdır. Evrenin sonsuzluğu insanı kuşatır. Onda merak ve hayret duygusu uyandırır, ne var ki, onun bilgisini de aşar. Bunun yanında evrenin sonsuzluğunun bazı yönleri insan mahiyetinin bir parçası olarak görülür. Bu durum kâinatı ayakta tutan yaratıcı ilkenin, insan kılığına girmiş benzeri olarak kendisinde mevcuttur. Bu, onun tüm kâinata yakınlığını ifade eder. Ruh yansıtıcı gücüyle, evrenin sonsuzluğunu kendileriyle dağıttığı ve belli şekil ve kalıplar içinde sonlu hale geldiği ilkelere karşı bir ayna gibi davranır.²⁰

Dördüncü sınıflandırmaya göre semboller dört çeşittir:

a)Lisan sembolü: Lisan sembolü olarak hemen bütün milletlerde bulunan en ibtidai, aynı zamanda da en mukaddes söz ve sesler (tarikatlarda kullanılan "hu" kelimesi gibi) halinde görülebilir; insanlığın çok eski bir zamanına ait bir dilde yaratılış ve kurtuluştan bahseden mitolojik esatir bu lisan sembollerinin bir kısmıdır.²¹

Örneğin, Hindistan'da kutsal kelime "Om" ya da "AUM", geçmiş, bugün ve geleceği kapsayan evrensel sonsuzluk sembolü olarak kabul edilir. AUM'un üç harfinin Brahma, Vişnu ve Shiva; yaratıcı, koruyucu ve yıkıcı özellikleri temsil ettiği de söylenir. Bu isim aslında şu uzun ismin kısaltmasıdır: "Aum-mani-padme-hum." Bu, insan ve evren arasındaki çözülemeyen bağla ilgilidir: "Ben senin içindeyim, sen de benim!" Bu anlayışa göre her birimizin içinde lotusun içindeki cevher ya da ilahi benlik

---

²⁰ Atasağun, 1997, s. 374.

²¹ Schimmel, 1954, s. 68.

vardır. Kozmik açıdan bakıldığında da, herkesin içinde bir ilahi “kozmetik benlik” olduğu ve her varlığın bu kozmik maneviyatın bir parçası olduğu sonucuna varılır.²²

Lisan sembolünün başka bir çeşidi, akidelerdir; eski Hıristiyan kilisesinde, dinin hakikatlerini ifade etmeye çalışan akidelere “symbolon, sembol” denilir ve bu surette onun anlaşılabilir sınırları ima edilir.²³

b) Faaliyet-merasim sembolleri: Lisan sembollerinin yanında, faaliyet yahut merasim sembolleri vardır; çünkü ayinler, ilahi bir hakikati temsil etmek maksadıyla tesis edilmiştir. Dinî merasimler, içinde bulunulan zamandan soyutlanarak hakikatin geçtiği zamana dâhil olunması ya da mitsel hakikatlerin tekrarlanmak suretiyle yaşanan zamanda hatırdâ tutulmasıdır.

c) Tabiat sembolleri: Tabiat sembollerine gelince (güneş, ay, kuş, yılan), onlar insanın yarattığı semboller değil, gördüğü sembollerdir. Örneğin; maddi kuşun arkasında bir gün insanın ruhu görülmüştür.

d) Sanat sembolleri: Sanatın her dalında kullanılan sembollerdir ki, bunlar tabiat sembollerinin aksine tamamen insan elinden çıkmadığı; halbuki bunlar -bir tabiat sembolünün temsili olmak sureti ile- iki kat semboller haline gelebilirler.²⁴

4. SEMBOLLERİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

4.1. İfşa Etme

Sembol, düşüncelerimizin hâkimiyet alanı dışında kalan ve bu sebeple insan zihni tarafından kavranılamaz ve ilişkisi bize gizli kalan, başka türlü idrak edilemeyen

---

²² Buckland, Raymond, *İşaretler, Semboller ve Alametler*, çev.: Derya Engin, Kozmik yay., İstanbul, 2005, s. 213.

²³ Schimmel, 1954, s. 68.

²⁴ Schimmel, 1954, s. 68.

bir gerçeklik düzeyini onunla olan münasebeti yolu ile nesnellik aracılığıyla kökleri aramızda olan soyut-manevi hakikat basamaklarına yaklaşma imkânı sağlar.

Tillich var olmamaları durumunda onların ifşa ettiği alan hakkında herhangi bir bilgiye sahip olunamayacağını düşündüğünden sembolleri zorunlu görür. Örneğin, insan Tanrı hakkında hiçbir zaman doğrudan bilgiye ulaşamaz. O'nun hakkında söyleyebileceği tek şey "Varlığın Kendisi" olmasıdır. Bu sebeple Tanrı hakkında söylenebilecek diğer sözler sadece sembolik değer taşıyacaktır. İlahi varlığın bilgisini bütünüyle kapsayamayan insan, kategorik yapısını aşan, bu zorunlu varlığın sadece farkına varabilir.²⁵

Sembol gerçeklik düzeylerini açar. Ancak bunu yapmak için, ruhsal düzeylerimiz, yani içsel gerçekliğimiz açılmalıdır. Bunların, bir sembolün ifade ettiği harici gerçeklikteki düzeylere tekabül etmesi gerekir. Böylece her sembolün iki ucunun, iki kutbunun olduğu ortaya çıkmaktadır. Sembol, hem gerçekliği hem de ruhu açar.²⁶ Aynı zamanda bu durum sembolün, ruhun bir inşası olarak ortaya çıktığını gösterir. Dolayısıyla insan, sembollerle bir bakıma kendisini keşfeder. Bununla beraber dilde, dinde, sanatta, bilimde insan kendi dünyasını kurmaktan başka bir şey yapmaz. Bu dünya, onun kendine özgü yaşantılarını anımsamasını ve yorumlamasını, eklemleyip düzenlemesini, birleştirip evrenselleştirmesini sağlayan simgesel bir dünyadır.²⁷ Bu nedenle insanın doğal süre durumunu yenip dünyasını sürekli olarak yeniden biçimlendirme yeteneği bağışlayan, simgesel düşüncedir.²⁸

4.2. Temsil Etme

Sembol, birebir ilişki yolu ile ifade edilemeyecek bir alanı, bizatihi kendinden başka bir şeyi temsil eder ve o, pay aldığı şeyin güç ve anlamının yerine geçer ve delalet ettiği gerçekliğin gizemini aralar. Bu, her sembolün temel bir işlevidir.

---

²⁵ Tillich, 2002, s. 233.

²⁶ Tillich, 2002, s. 230.

²⁷ Cassirer, 1980, s. 206.

²⁸ Cassirer, 1980, s. 65.

Sembolde “delalet eden” ile “delalet edilen” arasında sadece analogik bir benzerlik bulunmaktadır. Bu yüzden delalet eden kendisini aşmakta olan delalet edilene tam karşılık değildir. Sembol, gönderme yaptığı şeyi tam olarak ifade edemediği halde onun yerine geçmektedir. Dolayısıyla sembol, gönderme yaptığı şeyi temsili ve figüratif olarak ifade etmektedir.²⁹ Yerine geçme, sembolün gönderme yaptığı şeyi bütünüyle ifade ettiği anlamına gelmez. Zira sembolizmde delalet eden ile delalet edilen bütünüyle birbirinin yerine geçemez. Aksi halde kendi mahiyetini yitireceği gibi aksettirdiği gerçek de gizlenmiş olur.³⁰ Din, sanat, mitoloji ve dil alanındaki sembollere “temsili” sembol denilmesi bu yüzdendir.

Örneğin gönderme yapılanın kategorik yapının ötesinde olduğu dinî sembollerde sembol, gönderme yapısını sadece temsil eder. Onu birebir ya da tam olarak ifade edemez. “Varlığın Kendisi”, ontolojik yapıyı tamamen aşan hatta “varlık” olarak bile adlandırılmayan bir nihai ilgidir. Bu sebeple de temsili yol dışında herhangi bir anlatımla anlatılamaz.³¹

Temsili anlatım, bazen iki kat sembolik olabilir. Farabi bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “Sözgeşi, biz, insanın doğrudan doğruya ya kendisini, ya timsalini, ya suya düşen görüntüsünü, ya da suya ve diğer yansıtıcı nesnelere düşen timsalinin görüntüsünü görürüz. Onu doğrudan doğruya görmemiz, aklın, varlıkların ilk ilkelerini, mutluluk ve benzeri şeyleri tasavvur etmesine; onu veya timsalini suda görmemiz ise hayal etmeye benzer. Çünkü, onu veya onun timsalini aynada görmemiz, onun bir görüntüsünü (taklit) görmemiz demektir. Aynı şekilde, şeyleri hayal ettiğimizde, onların bizzat kendilerini değil, yalnızca taklitlerini tasavvur etmiş oluruz.”³²

---

²⁹ Tokat, 2004, s. 152.

³⁰ Schimmel, 1954, s. 68.

³¹ Tillich, 2002, s. 229.

³² Schimmel, Annemarie, *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri*, çev.:Ekrem Demirli, Kabalcı yay., İstanbul, 2004, s. 158.

4.3. İştirak Etme

İşaret, gösterdiği şeyle zorunlu bir ilişki içinde değilken, semboller, gönderme yaptıkları şeyle aynı olmamakla birlikte gerçekliğini ifade etme fonksiyonunu yüklediğinden onun anlam ve gücüne katılırlar. Bu katılmadan dolayı biz dini sembollere karşı, onların göndermede bulunduğu şeye olan tutumlarına paralel bir tutum takınırız. Örneğin, Hıristiyanlıkta İsa'nın bedeni olarak kabul gören ekmek ve şaraptan pay alarak, inananlarının, tutum ve davranışlarına yön verilerek ekmek ve şaraba karşı da sembolize ettikleri şeye gösterilen saygı ve hürmetin gösterildiği görülür. Bu sembole karşı takınılan tavrın bizzat kendisi ya da yapısal özelliği nedeni ile değil, sembolize ettiği şeye iştirak etmesi nedeni ile olduğunu gösterir. Bu iştirak nedeni ile de sembol delalet ettiği şeyin değerinden pay alır. Örneğin, bizzat kutsal olmayan bir bina ya da kişi kutsallık sıfatı taşımaya başlar.³³

Hıristiyanlıkta haçın dört yönü Tanrı'nın kudretinin birleştiği bir sembol olarak yükseklik, derinlik, uzunluk ve genişliğe; yani görünür görünmez bütün yaratıklara ve kurtuluşa işaret eder. Haç çıkarma, Hıristiyanlıkta inananla inanmayanı ayırt edici bir unsur olarak görülür. Çünkü o, İsa'ya işaret eden, bu sebeple de saygı gösterilmek zorunda olunan bir semboldür. Bu yüzden haç çıkarmada saygı gösterilen haçın görünen maddi yönü değil, bizzat İsa'nın kendisidir.

Gücünü yitirmemiş gerçek bir sembol, algılanabilir bir suretle, görülmeyen bir gerçekliğe iştirak ederek, birçok fikir ve duygu uyandırarak ruha tesir eder. Örneğin, muayyen bir fikir, bir ülkü ile birbirine bağlı olan insanlar için sembol haline gelen bayrak, aziz hatıralarla, ümitlerle ve duygularla yüklenir. Bu sayede bir asker bayrağın kumaşına dokununca bu hareketinden dolayı kahramanlık, vatan sevgisi ve vatanı için ölümü göze alma gibi ahlaki duyguları canlanır.³⁴

Elbette ki sembolün delalet ettiği gerçekliğe iştirak etmesi, inananın nezdinde hakikate iştirak eden sembolün hakikat olarak algılanması gibi bazı sakıncaları da beraberinde doğurur. Sembol haç gibi ya da bayrak gibi somut bir nesne olduğunda

---

³³ Schimmel, 2004, s. 165.

³⁴ Schimmel, 1954, s. 67.

insan zihni onun temsil ettiği hakikat ile görüntüsünü zihninde bir bütün olarak düşünüp, sembolün anlamsal içeriğine karşı beslediği duygulanımları, görülebilir alana ait olan şekle yöneltebilir.

4.4. Normatif Olma

Sembol olarak tasavvur edilen bir şey, tek insan ve bütün milletlerin adet ve fikirlerini teşkil edici, normatif bir kuvvete sahiptir. Yaşayan bir sembol vasıtasıyla insan eski ve bu sembole muhalif olan adetlerini değiştirir.³⁵ Fakat dinî inançların insan davranışı için sadece düzenleyici fonksiyon olduklarını düşünmek, kutsalın dilini ahlaki ilkelere indirgenebilirmiş gibi semantik anlamda normatif olarak görmek yanlıştır. Buna rağmen kutsalın dili hakkında, epistemolojik anlamda normatif nitelendirmesini yapabiliriz. İnanan kişi dini öğretiyi kendilerinden yola çıkarak normatif sonuçlara ulaşacağı, efsanevi hikâyeler ve teolojik önermeler biçiminde almaz. Ahlaki içerik, algılama ve anlama fiilinde doğrudan doğruya verilmiştir; çünkü bu fiil, ahlaki taahhülle birleşir. İnanan kişinin, Tanrı'nın yaratıcı olduğunu "bilme"yi ve bu durumdan hareketle, Tanrı'ya itaat etmesi gerektiğini bilmeyi birbirinden ayırdığını düşünmeyiz; çünkü böyle bir akıl yürütme, mantıki açıdan her şekliyle gayri meşrudur. İnanan kişi, tek bir boyun eğme fiilinde her ikisini de bilir. Din bir tapınma alanıdır ve bu alanda anlama, bilme ve nihai realiteye katılma duygusu ve ahlaki yükümlülük tek bir fiil olarak çıkar.³⁶

4.5. Sembolün Değer Yüklü Olmaması

Semboller tek bir şeydir; ama sembolizm bundan çok daha fazlasıdır. Çoğu sembol farklı kültürlerde bulunabilir; ancak o işaretin sembolizmi -çoğu zaman- bir kültürden diğerine değişmektedir. Buna en iyi örnek "gamalı haç"tır. Bu basit sembol M.Ö. 10.000 yılında bile kullanılmaktaydı. Swastika (gamalı haç) sözcüğü, Sanskritçeden gelir ve genellikle güneşin sembolü olarak kullanılır. Alman Nazileri II.

---

³⁵ Schimmel, 1954, s. 67.

³⁶ Kolakowski, Leszek, *Din Felsefesi Üzerine*, çev.: Zeki Özcan, Din Felsefesi Yazıları, Alfa yay., İstanbul, 2001, s. 200.

Dünya Savaşı'nda, gamalı haçı Alman milliyetçiliğinin sembolü olarak kullanmışlardır. O nedenle hiçbir sembol iyi ya da kötü değildir. Ona anlam katan, kimin kullandığı ve onu nasıl görmek istediğidir.³⁷ Örneğin; Hıristiyanlıkta haç, Hz. İsa'yı, O'nun görevini ve kilisesini tasvir eden bir semboldür. Haç işareti ilk zamanlar, utanç verici bir ölüm şeklinin aracı ve utanç verici bir işaret olarak görülürken, sonradan ilahi, aşkın ve kurtarıcı kurbanın, yani Hz. İsa'nın sembolü olmuştur. M.S. ilk üç asırda haç, bir Hıristiyan sembolü olarak açıkça kullanılmamıştır.³⁸

4.6. Değişebilir Olmaları

Sembolün kaynağı olan kolektif bilinçaltında işlevini yitiren semboller yenileriyle değiştirilebildiği gibi tarihsel ve kültürel süreç içerisinde şekil ve anlam içeriklerinde de değişiklikler olabilmektedir.

Tarih, evrensel bir sembolün yapısını kökten bir şekilde değiştirmemekle birlikte antik sembollerin yeni manalarla doldurulması söz konusu olabilmektedir. Örneğin; Hıristiyan Kilisesi geçen iki bin yılda büyüyüp genişledikçe, dinin diğer yönleri gibi sembolleri de fazlaştı. Bu sembollerin bazıları, eski putperestlerden kalmıştır. En bilinen sembol, Haç'tır. Dindar Hıristiyanların haça büyük saygı göstermelerine rağmen, bunun aslında çoğu putperestinin saygı gösterdiği bir sembol olduğundan haberdar değildirler. Haçın en eski örneklerini Asurlular ve Sümerlerde görmekteyiz. Bu ilk örneklerin çoğu, eşit kolluydu ve güneşi temsil ediyordu.³⁹

Bazı semboller farklı geleneklerde olsa bile, pek çoğunda aynı şekilde kullanılırlar. Bazı semboller bazı geleneklere özgüdür. Mesela Üçgen, tanrıçanın üç özelliğini -Bakire, Anne, Yaşlı Bilge Kadın- ve Teslis inancını temsil eder. Mısırlıların Isis, Osiris ve Horus üçlemesi; Hintlilerin Brahma, Vişnu ve Şiva üçlemesi; Yunanlıların Artemis, Selene ve Hecate üçlemesi kutsaldır.⁴⁰

---

³⁷ Buckland, 2005, s. 206.

³⁸ Atasağun, 2000, s. 190.

³⁹ Buckland, 2005, s. 107.

⁴⁰ Buckland, 2005, s. 72.

Bir Hristiyan sembolü olan balık da putperestlikten alınmıştır. Deniz Tanrıçası Atargatis'in (Afrodit, Delphine, Tirgata diye de bilinir) oğlunun adı, Yunancada balık anlamına gelen Ichthys'in 'Tanrı'nın Oğlu İsa'nın' akronimi* olmuş ve sonrasında bu Hristiyanlığın bir sembolü olarak görülmüştür.⁴¹

4.7. Kültürel Olmaları:

Toplumun kültür kodları olan semboller bir toplumun tarihsel zaman içindeki ilerleyişini, o toplumu oluşturan sosyal gruplar üzerindeki bütünleştirici ve yıkıcı etkisiyle şekillendirir. Semboller oluştukları toplumun efsanevî tarihinden, dünya tasavvurundan ve değer yargılarından etkilendikleri gibi sembolize ettikleri hakikatin gücünden pay aldıkları için yine toplum üzerinde sosyal grupların ve bireylerin gerek fiiliyatlarında gerekse duygulanımlarında etkin faktördürler.

Kültürün yapı taşlarından olan din, inananları tarafından yalnızca ve yalnızca sembolik öğelerle ifade edilebilir ve tecrübe edilebilir. Bu nedenle soyut, manevi hakikat alanından dolayımı olarak hissedilebilir ya da tasavvur edilebilir alana bir anlığına indirilerek, onlar üzerinde motive edici unsurunu gerçekleştirir. Aksi halde iletişim kurulamayacak olan Mutlak Hakikat'e dolayımı olarak yaklaştırmak suretiyle oluşabilecek varoluşsal kaygının önüne geçer ve bir bakıma, inandığından ötürü inanana birtakım ahlaksal sorumluluklar yükleyerek toplumsal düzenin sağlanmasında rol alır. Semboller gücünü yitirdiğinde ise işlevselliklerine paralel olarak bütünleştirici etkileri de canlılığını yitirir. Bu yüzden toplumsal bir değişim ve dönüşümde sembollere esaslı bir görev yüklenir.⁴²

Aynı zamanda, sembolik olan tapınma dili, din dışı tipteki iletişimden farklıdır; fakat ondan soyutlanmış değildir; buna rağmen tapınma dili, içinde yaşadığı ve

---

* Kısaltması yapılacak kelime veya kelimelerin ünlü ve ünsüzlerinden yararlanarak gerektiğinde bir ünlü ekleyerek akılda kalabilecek bir söz oluşturma
[tdk.gov.tr/?option=com_karsilik&kategori1=abecesel&kelime2=A]

⁴¹ Buckland, 2005, s. 111.

⁴² Kolakowski, 2001, s. 208.

biçimlendiği, geliştiği ve bozulduğu uygarlığın bütün diğer görünüşlerinin etkilerinden kurtulamaz. Politikada, felsefede, bilimde, adetlerde, sanatta, modada olup biten her şey, inananların imanlarını kabul etme ve esrarengiz ‘kutsal güçle’ birleşme biçimlerini etkiler. Fakat bütün değişmelere rağmen, değişmez ve temel bir tapınma yapısı sürekli var olur.⁴³

4.8. Sembollerin Organik Yapıda Olması

Sembollerin kaynağı olan kolektif bilinçaltı birey ve toplumların istek ve amaçlarına bağlı olarak işlev görmediğinden, semboller bireylerin ve toplumların bilinçli inşası ile iradi olarak ortaya çıkartılamazlar. Onlar toplumsal bir süreçte, bireyi ve toplumu aşan bir yapı ve güçle, birey ve toplumda farkında olunmadan doğarlar. Fakat kolektif bilinçaltı tarafından kabul görmedikçe de işlevsel olamazlar. “Kendiliğinden doğan sembol, önce ortaya çıkar sonra kabul görür şeklinde düşünülemez. Sembol, doğduğu anda zaten kabul görmüş olarak doğar.”⁴⁴

Her şey sembol olabilir ama hiçbir şey kendiliğinden sembol olamaz. Sembol, bir insanın yahut cemiyetin tesis ettiği bir şeydir.⁴⁵ Geleneksel semboller; yani bir cemaatin ortak ülküsünü temsil eden ve yahut -matematikte kullanılan semboller türünden- âlimler arasındaki ortak bir karar sayesinde bütün dünyada geçerli olan semboller ki bunların en tipik misallerinden biri, bayraktır.⁴⁶

Sembollerin doğuşunda içinde buldukları toplumun değer yargıları ön plandadır. Toplumun sembole verdiği önem aslında o toplumda hayati özellik taşıyan diğer faktörlere de işaret eder. Ziraatin ön planda olduğu bir toplumda semboller sembolize etikleri gerçekliği, ziraate dair kavram ve aletler yardımıyla zihne sunarlar. Örneğin buğday başağının bereket ve bolluğun sembolü olması gibi.

Sembollerin kullanımlarının yaygınlaşması ve gelişmesinin sebepleri arasında seküler bir eylemin kutsiyet kazanma sürecinde, inancın rasyonalize edilme çabası

---

⁴³ Kolakowski, 2001, s. 208.

⁴⁴ Tokat, 2004, s. 168.

⁴⁵ Schimmel, 1954, s. 68.

⁴⁶ Schimmel, 1954, s. 67.

yahut da propaganda edilmek istenmesi olabilir. Bu süreç içerisinde kutsiyet kazananla ilintili olanlardan bazılarında da kutsiyet atfedildiği olur. Yunan-Roma İmparatorluklarında sembollerin çeşitliliği, tanrı ve tanrıçaların çokluğuyla, günlük yaşamla ve profanla olan birebir ilişkilerine bağlanabilir. Diğer taraftan semboller kimi zaman da zulüm ve baskıdan dolayı yahut siyada olduğu gibi amatörleri ve konu hakkında bilgi sahibi olmayanları uzak tutmak⁴⁷ hem de Kilisenin kendilerini dine aykırı bir şeyler yaptıklarını zannetmesinler diye gerçeklerin gizlenmek istenmesi sebebiyle yaygınlaşabilirler. Bunlara Hıristiyanlığın ilk zamanlarındaki, okuma-yazma bilmeyenler tarafından Tanrı'nın bilinmesi ve Hz. İsa'nın tanınması için geliştirilen semboller de ekleyebiliriz.⁴⁸

Semboller, empirik alanla sınırlandırılmış bir hakikat düzeyine ait olmadıklarından bilimsel yöntemlerle ve eleştirilerle son bulmazlar. Ancak toplumsal tarih ve ortam içerisindeki değişimlerle birlikte içeriğinde değişimler ve anlam kaymaları oluşabilir. Bu onların canlılıklarının kaybolmasına neden olabildiği gibi temsil ettikleri hakikatin yerlerine geçtikleri anda da tamamen içleri boşalabilir, putlaşabilirler. İçinde buldukları topluma cevap veremedikleri anda ise kullanılmaz ve ölürlür.

4.9. Bilgi Verici Olmaları

Gerçekliğin ve ruhun boyutlarını insani alana kısmen indirerek ya da insanın düşünce gücünü en üst basamaklara yaklaştırarak arada bağ kurmaları ve kavramsal olarak ifade edilemeyen bilgi düzeyini araladıklarından semboller, bilgi vericidirler.

Sembollerin sembolik karakteri, onların hakikati ve kudretidir. Bizim nihai ilgimiz, sembol ve mitlerden daha az hiçbir şey ifade edemez.⁴⁹ Her sembolün bir hakikati vardır ve semboller ilk önce somut yansımaları ile dikkatimizi çeker daha sonra da onun manevi derinliklerinin boyutuyla karşı karşıya kalırız.

---

⁴⁷ Buckland, 2005, s. 196.

⁴⁸ Atasağun, 2000, s. 186.

⁴⁹ Tillich, Paul, "İmanın Sembolleri", çev.: Aliye Çınar, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:9, Sayı:9, 2000, s. 6.

Dinî semboller nihai gerçekliğe (kitaplarla, ayinlerle vs.) aracılık ederler. Tillich, var olmamaları durumunda onların ifşa ettikleri ile ilgili bilgilere ulaşamayacağını savunmaktadır. Fakat ona göre bu bilginin niteliği, bilimsel bilgiler gibi ispatlanabilir bilgilerden değildir. Bu nedenle bilim, dini sembolere asla müdahale etmemelidir. Çünkü semboller, tecrübenin ve gerçekliğin başka bir boyutunda yer alır. Sembolün doğruluk ölçütü de sonuca götürüp götürmediğine göredir. Bu yüzden semboller daima eleştiriye açıktır.⁵⁰

Cassirer, Platon'un mağara benzetmesi bağlamında simgeciliği şöyle değerlendirir; "Simgecilik olmasaydı insan yaşamı Platon'un ünlü mağara benzetmesindeki tutukluların yaşamına benzeyecekti. Bu yaşam, insanın gereksinimleri ve pratik ilgileri ile sınırlanmış olacaktı. Sonuç olarak insan, din, sanat, felsefe ve bilimin çeşitli yönlerden kendisine açtığı 'ideal dünyaya' bir geçit bulamayacaktı."⁵¹

4.10. Somut Olmaları

Sembollerin temel özelliklerinden biri de soyut, duyular ötesi olanın somut şeylerle anlatılmasıdır. Burada somutluktan kasıt, maddi varlık alanı değil, sembolün kategorik yapı içerisinde olmasıdır. Somut olarak ele alınan sembol, kelime anlamının ötesine geçerek empirik olmayanın çağrışımlarını ifade eder. Sembol sonlu alana ait olmasına rağmen sonsuz olan bir alanı temsil eder.⁵²

5. SEMBOLİZM

Gerçeklikteki her şey, matematiksel bilimler için en uygun dil ile idrak edilemez. Birbirinden kesinlikle farklı gerçeklik seviyeleri mevcut olup, bunlar farklı yaklaşımları ve farklı dilleri talep etmektedir.⁵³ İşte bu noktada sembolizm, metafizik olanın algılanabilir ya da düşünülebilir alana çekilmesinde, anlamlandırma ve anlatım

---

⁵⁰ Tillich, 2000, s. 184.

⁵¹ Cassirer, 1980, s. 46.

⁵² Tokat, Latif, "Dinin Sembolik Dili", *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, 2009, s. 77.

⁵³ Tillich, 2002, s. 228.

aracı olan semboller vasıtası ile gerçekliğin yorumlanması ve inancın inşa edilmesine yardımcı olur.

6. DİNİ SEMBOLİZM

Dini sembolizm, insanın hayatta en önemli saydığı şeyi yansıtır. Bu açıdan değerlendirdiğimizde “dini sembolizm” özellikle dini sözcükleri, görünür nesne olan ikonları ve işlevlerini, özellikle ayin çeşitlerini içerir.⁵⁴

İnanan insan için varlığın prensibi olarak “Mutlak”, mutlak kesinliğe sahiptir. O, bütün düşüncelerin ön kabulü olduğu için zorunlu bir düşüncedir. İlahi töz, var olmaması tasavvur edilemeyen olarak bilinir. İnsanların bu düşünceden vazgeçmesi, zihnin özsel yapısından ziyade bireysel kusurlara dayanır.⁵⁵ Zihnimiz, ne zaman fark edilirse edilsin, doğrudan doğruya delil hüviyetindeki apaçık prensipler, yani aşkın, varlık, hakikat, iyi tarzında ilkeler ima eder. Onlar, bilgi ile bilinen arasındaki farkın aktüel olmadığı Mutlak’ı tesis eder.⁵⁶

İnsanın merak duygusu, günlük hayatla ve duyulanabilir nesnelere sınırlı kalmamış, metafizik boyuta da taşmıştır. İnsan tarihsel varlığı içinde aşkın olanı arama, anlama ve anlatma çabasıdır. Sonlu bir varlık olan insanın kapasitesini kat be kat aşan şartsız ve sonsuz olan Tanrı’nın mahiyeti semboller yardımıyla insani perspektife indirgenebilir. Yani semboller insanın onu algılamasına yardımcı olabilir. İnsan aşkın hakikatin dışında olduğundan, onunla iletişimde sembollerin ve vahyin aracılığını kabul etmek durumundadır. Kendini sonsuzca aşan yabancıyla karşılaşmasında insan, Tanrı’yı keşfederken bir yandan da ona göre konumlandığı kendisini keşfetmektedir.

Metafizik sahaya ait semboller, soyut bir şekilde ortaya çıkmadığı gibi Tanrı’nın mahiyeti ve ona karşı yapılan ayin ve ibadetlerin esrarengizliğini doğrudan, kuru ve yalın bir dille ifade etmek imkânsızdır. Bu bakımdan, Tanrı’ya karşı olan teveccüh, tavır

---

⁵⁴ Atasagun , 1997, s. 25.

⁵⁵ Tillich, Paul, “İki Tip Din Felsefesi”, çev.: Aliye Çınar, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı:1, 2003, s. 335.

⁵⁶ Tillich, 2003, s. 335.

ve tapınmalarımız nasıl sembolik bir özellik arz ediyorsa, onun hakkında insanlara bilgi verirken kullandığımız dil de aynı şekilde sembolik olmak durumundadır. İşte bu sembolik dilin kullanımı, semboller sistemi olan sembolizmin dinî şeklini oluşturur.⁵⁷

Metafizik, sembollerle ve işaretlerle dolu olduğu gibi din dilinin doğası da semboliktir.⁵⁸ Bunlar hakkında hiçbir şey bilmeyen biri için bunları anlamak neredeyse imkânsızdır.

Bir sembolün dinî olup olmadığı, sembolün fonksiyonu ve kullanımına bağlıdır. İçinde nihai ilgiyi barındıran; insanın dikkatini, varoluş düzeninde en üstün olarak itibar ettiği realiteye yönelten ve kutsalla karşılaşmasında huşu duygusunu ifade etme biçimi olan bir sembol, dinî yönden önemlidir. Bu yüzden bir dinî sembolün fonksiyonu onun dinî anlamıdır.

Dinlerde kullanılan her mefhum, esas itibarıyla bir semboldür. İnsanın yarattığı ve bunun için maddi dünyaya ait olan kelimelerle ruhanî bir hakikat ifade edilmeye çalışılmaktadır. Soyut kavramlar ve karmaşık kalıplar söz konusu edildiğinde, sembolik dilden kaçış yolu yoktur. Örneğin Tanrı'ya olan yöneliş, tavır ve tapınmalarımız sembolik karakterdedir. Bu açıdan dinî sembolik ifade, insanı daha yüksek, tabiatüstü ya da hayatın bağlı olduğu ilahi güçlerle temasa geçirebilir.⁵⁹

Nihai hakikatin boyutu, kutsalın boyutudur. Bu şekilde, dinî sembollerin kutsalın sembolü olduğunu da söyleyebiliriz. Dinî semboller kutsalın kutsallığına katılırlar. Ancak katılım özdeşlik değildir ve dinî semboller bizatihi kutsal da değildirler. Tamamıyla aşkın olan her kutsal, kendisini temsil eden sembolünü aşar. Dinî semboller, tecrübi gerçekliğin bize verdiği malzemenin sonsuzluğundan çıkarılır. Dinler Tarihi'nin bazı kesitlerinde, uzay ve zamandaki her şey, kutsal için bir sembol olur.⁶⁰

---

⁵⁷ Atasagun, 2000, s. 185.

⁵⁸ Tillich, 2002, s. 227.

⁵⁹ Perşembe, Erkan, "Dinde Sembolün Fonksiyonu ve İslam'da Sembolik Değerlerin Bugünü", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:10, 1998, s. 49.

⁶⁰ Tillich, 2002, s. 231.

Semboller ile görünür âlem saydam hale gelmekte ve gerçeklik seviyesi açılarak aşkınlık, bir yönüyle de olsa görünür hale gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında dinî semboller, insan ruhundaki bu derinlik boyutunun tecrübesini açar. Bu işlevini yerine getiremeyen dinî bir sembol ise zamanla ortadan kaybolur. Yeni sembollerin ortaya çıkması da onların kutsalla farklı bir ilişkisinden kaynaklanır.⁶¹

Dindışı sembolizmde, sembolle sembolize edilen şey arasındaki ilişki bir “anlam” ilişkisi olduğu halde, dinî sembolizmde bu bir “çağrışım”dır. Daha açık bir ifade ile dinî sembolizm, dinî yaşantıyı çağrıştırır. Dinde sembolik ifadelerle yani sembolizmle anlatılmak istenen nasıl bir tecrübe yaşadığımız veya tecrübenin içeriği değildir. Asıl amaçlanan bu tecrübenin işaret ettiği, yani tecrübe alanının dışında kalan şeyler hakkında bilgi vermektir.⁶²

Dini sembolizm’in en önemli unsuru mutlak varlık olan Tanrı olduğu için Sembolizm- Tanrı ilişkisi üzerinde durmak gerekir.

Dindar olan inanan insan, inandığı ve ibadet ettiği Tanrı’yı bilmek ve onun hakkında anlamlı bir şekilde konuşmak ister. Örneğin, Kur’an, Tanrı’yı değişik anlatım düzeylerinde beşerî idrake sunmuş ve kendi kendinden bir söz edişle, inananlara Tanrı hakkında konuşmanın imkânını göstermiştir. O halde inananlar için Tanrı hakkında bir şekilde konuşmak mümkündür.⁶³ Diğer taraftan Tanrı aşkın bir varlıktır ve aşkın varlığın anlatılmasında karşılaşılan güçlükler, objenin irrasyonel ve anlatılamaz oluşundan değil, dili kullanan sujenin gerek kendi sonlu yapısı ve gerekse kullandığı dildeki yetersizliklerden kaynaklanmaktadır.⁶⁴

Bazen Tanrı hakkında konuşurken çoğu kere antropomorfist* öğelerden kaçınmamız mümkün olmamaktadır. Eğer Tanrı hakkında anlamlı bir şeyler söyleyecek isek, bilebildiğimiz en yüksek var oluş tarzı olan insana ait bazı nitelikleri, en azından

---

⁶¹ Tillich, 2002, s. 231.

⁶² Atasağun, 1997, s. 387.

⁶³ Yeşilyurt, Temel, ‘Teolojik Söylemde Sembolik Öğelerin Yeri’, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, Sayı:4, s.57.

⁶⁴ Yeşilyurt, 1999, s. 44.

* İnsan niteliklerinin başka bir varlığa, özellikle Tanrı’ya aktarılması
[tdk.gov.tr/?option=com_karsilik&kategori1=abecesel&kelime2=A]

yükselterek Tanrı'ya atfetmek durumundayız. Ama bunu yaparken de çoğu kere Tanrı'nın cisimleştirilmesi veya sonlu varlıklara benzetilmesi riskiyle karşı karşıya gelmekteyiz.⁶⁵

Bu risk nedeniyle teologlar Tanrı hakkında ancak olumsuz (negatif) veya sembolik dil kullanılabileceğini vurgulamışlardır. Saint Thomas'ın söylediği gibi, Tanrı'nın ne olduğunu söyleyemesek de, en azından ne olmadığını söyleyebiliriz.⁶⁶

Diğer taraftan insanlar Tanrı hakkında bazı pozitif doğrulamalarda da bulunurlar. Örneğin, Tanrı yaratıcıdır, Tanrı bilgi sahibidir vs..⁶⁷ Ona yüklediğimiz tüm nitelikler, kudret, aşk, adalet sonlu deneyimlerden alınır ve sembolik olarak sonluluk ile sonsuzluğun ötesinde olana uygulanır.⁶⁸ “Tanrı dünyayı yaratmıştı”, dediğimiz tarzdaki ifadeler onun eylemleridir. Bu şekildeki geçici, nedensel ve benzeri ifadelerin hepsinde, Tanrı hakkında sembolik olarak konuşuruz. Burada “mıştı” sözü ile bir geçicilikle, fanilikle karşı karşıyayız. Ancak Tanrı faniliğin ötesindedir.⁶⁹

Diğer taraftan Kur'an, Tanrı'yı bir takım nitelikleriyle beşerî idrake tanıtmaktadır. (el, yüz, göz vs.) Yani bir taraftan sonsuz derecede aşkın bir Tanrı, diğer taraftan insan-biçimci öğeleri barındıran bir ulûhiyet kavramı.⁷⁰

Paradoksal gibi görünen bu ifadede Tanrının eli, kudreti diye; vechi ise rızası olarak anlamlandırılmıştır. Elbette ki bu tutum, bizim için başka açıdan kapalı kalan tanrısal gizemin bir açıdan belli bir anlaşım düzeyini sağlamaktadır. Ancak sözcüklerin literal anlamlarından metaforik (mecazi) ve sembolik anlamlarına doğru kayış, beraberinde belli ölçüde anlam kaybına yol açtığını da kabul etmek zorundayız.⁷¹

---

⁶⁵ Yeşilyurt, 1999, s. 55.

⁶⁶ Kolakowski, 2001, s. 238.

⁶⁷ Yeşilyurt, 1999, s. 46.

⁶⁸ Tillich, 2000, s. 3.

⁶⁹ Tillich, 2002, s. 233.

⁷⁰ Yeşilyurt, 1999, s. 45.

⁷¹ Yeşilyurt, 1999, s. 51.

Diğer taraftan sembollerin Tanrı'nın tabiatını temsil etmek için değil de onun tabiatının yorumlanması için kullanılabilmesi unutulmamalıdır.⁷² “Allah'ın eli” ve “Allah arşı istiva etti” gibi sembolik anlatımların kullanılması, Allah'ın tabiatını tasvir için değil, O'nun tabiatının yorumlanması ve insanların daha iyi anlamalarını sağlamak gayesiyledir.⁷³

Ayrıca Tanrı dua edenleri “iştirken” bu, onun ses dalgalarını alan bir organa sahip olduğu anlamında değil, fakat şu veya bu şekilde, niyazda bulunan insanların arzularının farkında olduğu anlamına gelir; öyle ki burada “farkında olmak” bile ikincil anlamda kalmaktadır. Burada ağırlıklı olarak üstünde durulan husus, bu tür terimlerin katı bir tasvir edici anlamda olmayıp sadece çağrıştırmacı, yani kesin mahiyeti bizim kavrayışımızın ötesinde olana ilişkin bir şeyler akla getiren veya ima eden terimler olduklarıdır.⁷⁴

Teolojik söylemler iki yönlüdür; birincisi, sembolize etmeleri yönü ile sonsuza yöneliktir, ikincisi, sonluya yöneliktir ki onu kullanarak sonsuzu sembolize eder. Semboller, sonsuzu aşağıya doğru sonluya, sonluyu da yukarı doğru sonsuza yönelik zorlarlar. Onlar ilahi olanı insana, insanı da ilahi olana açarlar. Örneğin Tanrı “baba” olarak sembolize edilirse, o baba-çocuk ilişkisine getirilir. Ancak aynı zamanda bu, insan ilişkisi, Tanrı-insan ilişkisine adanmıştır. Eğer “baba” Tanrı için bir sembol olarak kullanılırsa, babalık tanrısal ve sakramental derinliği içinde görünür. Ancak sembolik isimlerin genel geçerliliğinden de söz edemeyiz. Kullanılan bir sembol, bir dinin tanrısı için doğru olabilirken, bir başka dinin ulûhiyet anlayışına uygun düşmeyebilir.⁷⁵ Bu yüzden sembollerini yorumlamak zordur ve sembollerini yorumlamada ılımlı bir yol takip edilmelidir.

Diğer taraftan Tanrının yalnızca aşkın boyutuna yapılan aşırı vurgu, sonuçta Tanrı'yı insanlardan sonsuz derecede uzaklaştıracaktır. Böyle bir Tanrı “benim dualarıma cevap veren”, her zaman ve her yerde “hazır” olan ve bana “şah damarımdan

---

⁷² Atasağun, 2000, s. 184.

⁷³ Atasağun, 1997, s. 385.

⁷⁴ Yeşilyurt, 1999, s. 52.

⁷⁵ Yeşilyurt, 1999, s. 55.

daha yakın bir tanrı” olamaz. Bunun aksine Tillich der ki; Tanrılar ne kadar aşkın olursa, aşkın ögenin güçlenmesiyle gelişen ilahinin uzaklığının üstesinden gelmek için kişisel enkarnasyonlara ya da ayinsel niteliklere de o kadar çok ihtiyaç duyulur.⁷⁶

Hâlbuki onunla ilişkimiz esnasında biz, Tanrı hakkında sembolik form olarak konuşarak, hem şahıslar olarak bizlerin tecrübesini sonsuzca aşan şeyle, hem de Tanrı’ya “Sen” diyebilen, hem de ona ibadet edebilen bizlerin kendi şahıslığımızı uygun olan şeyle karşı karşıya kalarak kendi kendimizin yani kişiliğimizin en yüksek seviyesi ile karşılaşıyoruz. Eğer biz sadece şartsız ögeyi muhafaza edersek, bu durumda Tanrı ile hiçbir ilişki mümkün değildir. Yok, eğer sadece ben-sen ilişkisi ögesini korursak, o zaman da ilahi unsuru yani suje ve objeyi ve de bütün diğer kutuplukları aşan şartsız boyutu kaybederiz.⁷⁷

Diğer yandan günlük tecrübemizden alınan sözcüklerin aşkın varlığa doğrudan doğruya, sözlük anlamlarıyla literal olarak kullanılması, çoğu zaman bu sözcüklerin yetersiz ve anlamsal açıdan kapalı kalmasından dolayı sıradan şeyleri ifade etmek için kullandığımız sözcüklerin yetersizliğinin görülmesini sağlamıştır. Bu sözcüklerin çoğu zaman dildeki anlamıyla aşkın varlık için kullanılan anlamı aslında birebir örtüşmeden söz etmek mümkün olamamaktadır. Lâfzîcilik, Tanrı’yı nihailiğinden ve dinî bir çerçevede konuşulduğunda, yüceliğinden yoksun bırakır. O, Tanrı’yı aşağıya, nihai olmayanın, sonlu ve koşullu olanın seviyesine çeker.

Dinî hayatta sembollerin kullanılmasını reddetmenin de dinî hayata bir hizmeti yoktur; çünkü bazı semboller olmadan ne insan hayatının ne de fiziksel dünyanın bir yorumu yapılabilir.⁷⁸ Mesela; cenneti tasvir ederken, dünyevi sembollerden faydalanmanın veya sembollerin kullanılmasının ne sakıncası olabilir. Şayet bir sakıncası olsaydı Kur’an-ı Kerim’de cennet tasvir edilirken, “altından ırmaklar akan”, “içinde köşkler ve konaklar olan”, “içinden bal ve şerbet akan” tabirleri kullanılmazdı.

---

⁷⁶ Tillich, 2002, s. 234.

⁷⁷ Tillich, 2002, s. 233.

⁷⁸ Atasağun, 2000, s. 184.

Bunların kullanılmalarından maksat, insanların bildikleri şeyden hareket ederek daha iyi anlamalarını sağlamaktır.⁷⁹

---

⁷⁹ Atasağun, 1997, s. 384.

İKİNCİ BÖLÜM

İLAHİ DİNLERDE MERKEZ SEMBOLİZMİ

1. KUTSAL

Merkez sembolizminin anlaşılabilmesi için önce konu ile direkt alakalı olan “Kutsal”ın ne olduğunun açıklanması gerekir. Kutsal kavramı, Latince “sanctum” ve “sacrum”⁸⁰ İngilizce’de ise “sacred” ve “holy” kelimeleri ile karşılanmaktadır. Her dine kutsal ve profan ayrımı vardır. “Profan”, kutsal olanın tam zıddıdır.⁸¹ Türkçede kutsal kelimesi kut kelimesine yapım eki olan sal kelimesinden meydana gelmektedir. Eski Türkçede “kut”, uğur, baht, talih saadet, hayır, bereket⁸², canlı, ruh anlamlarına gelmekte; kutsal kelimesi de kutlu, yüce olana ait yüce olanla ilişkili anlamına gelmektedir.⁸³

Bununla beraber kutsalla ilgili birçok tanım vardır. Bunlardan biri şu şekildedir: Kendini her zaman doğal gerçeklerden tamamen farklı bir gerçek olarak gösteren; tamamen farklı bir şeyin, bizim dünyamıza ait olmayan bir gerçeğin, doğal, dindışı dünyamızın bir parçası olan nesnelere içinde açığa çıkmasıdır.⁸⁴ Diğer bir tanımlamaya göre ise kutsal, belli belirsiz bir şekilde şaşkınlık veren ve bir ayin vasıtasıyla kendisini zorla empoze eden bir olağan dışılıktır.⁸⁵ Kutsal, insanı aşan ve ezici bir kudret fişkıran bir şeydir, bir sırdır.⁸⁶

---

⁸⁰ Güç, Ahmet, “Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı”, *Dinler Tarihi Araştırmaları-I*, Ankara, 1996, s. 337.

⁸¹ Güç, 1996, s. 342.

⁸² Büyük Türkçe Sözlük, Ankara 1990.

⁸³ Örenç, Aşır, “*Hadislerde Kutsal Mekan Anlayışı*”, SDÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013, s.12.

⁸⁴ Örenç, 2013, s. 340.

⁸⁵ Vergote, Antoine, “Kutsal”, çev.: Halife Keskin, Asım Yapıcı, *Çukurova İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Temmuz-Aralık, 2002, s. 208.

⁸⁶ Yavuz, Ömer Faruk, “Kur’an’da Kutsal Mekan, Zaman ve Eşya Kavramlarının Sembolik Değeri”, *C.U. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X/2-2006, s. 397.

Kutsal kavramı her zaman Tanrı için kullanılmaz. Ancak ilahi dinlerde kutsallık en yüce manada Tanrı'ya verilmiştir.⁸⁷ Bununla birlikte kutsal olanla olacak olan ilişki, alelade bir seviyede olamaz. Kutsala veya kutsal olana dikkatsiz ve hazırlıksız bir şekilde yaklaşılırsa, kutsalın bütünüyle tehlikeli olabileceğine ya da yapılan ibadet ve ayinin iptal edileceği ya da faydasının olmayacağı düşünülmüştür.⁸⁸

Kutsal düşüncesi her fertte vardır. İlkel olsun ilahi olsun hemen hemen bütün dinlerde kutsal, merkezi bir öneme sahiptir. Hatta kutsalın, dinde en önemli işaret olduğu ve Tanrı düşüncesinden daha köklü bir yer tuttuğu belirtilmektedir. Nitekim Budizm gibi bazı dinler, herhangi bir Tanrı inancını gerekli görmedikleri halde, kutsal fikrine sahiptirler.⁸⁹

Dindar ise herhangi bir şeyi ciddi olarak kutsal algılayan insandır. Kendi tarihi içinde kutsalın tezahürünün bulunmadığı hiçbir din ve ırk yoktur.⁹⁰ Bununla birlikte kutsal kendini herhangi bir şekilde tezahür ettirebilir.

Kutsalın tezahürü için belirli bir fiziksel kriter yoktur. Herhangi bir kişi, olay ya da nesne olabilir. Onda aranan en önemli özellik kendisinin ötesindeki gerçekliği en iyi şekilde yansıtabilmesidir. O farklı varlık düzeyleri arasındaki bir bağıdır, kutsal ile girilen iletişimde aracıdır. Kutsal nesnelere inanışlar tarihin ilk dönemlerinden günümüze kadar ulaşmıştır. Örneğin taşlar bu kutsal nesnelere arasında hatırı sayılır bir yere sahiptir.

2. MERKEZ SEMBOLİZMİ

Din olgusu insanoğlunun varoluşu kadar eskidir. Bununla birlikte her dinde kutsal ve kutsal dışı ayrımı mevcuttur. Bazı yerlerde, belli bir zaman diliminde, her

---

⁸⁷ Güç, 1996, s. 344.

⁸⁸ Güç, 1996, s. 341.

⁸⁹ Atasağun, Galip, "Ziyaret Fenomeni", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, Sayı 21, s. 36.

⁹⁰ Kıyak, Abdülkadir, "Eski Türk Kültüründe Taş-Kaya Kültürünün Elazığ'daki Yansımaları", *Toplum Bilimleri Dergisi*, Temmuz-Aralık 2011, Sayı:5, s. 130.

insan topluluğu kendisi için bazı eşyaları, hayvanları, bitkileri, ayinsel hareketleri ve benzerlerini seçmişler ve bunları kutsala dönüştürmüşlerdir.⁹¹

Bununla beraber kutsal varlık her zaman için kendini olduğu gibi ifşa etmez. Kutsalın tezahürleri kendini çeşitli biçimlerde gösterebilir. Özellikle ilkel dinlerde olağandışı, yegâne, yeni, mükemmel veya korkunç olan her şey, büyüsel-dinsel güçlerle dolar ve saygı duyulan ya da korkulan bir nesne olur.⁹² Herhangi bir nesne paradoksal olarak kutsalın bir tezahürü, kutsalın içinde bulunduğu bir kap haline gelmektedir. Ama aynı anda etrafındaki kozmik çevreye katılmaya devam etmektedir.⁹³

Kutsal, taşlarda, toprakta, gökyüzünde vs. tezahür edebilir. Böylelikle kutsal olarak görülen nesne kendinden başka bir şeyi temsil eder ve o pay aldığı şeyin güç ve anlamının yerine geçer. Örneğin bizzat kutsal olmayan bir taş kutsallık sıfatı taşımaya başlar, bununla birlikte herhangi bir taş olmayı da sürdürür. Ancak bizzat taş kutsanmaz. Nesnelere aracılığıyla tezahür eden kutsal, kutsanır.⁹⁴

Dindar insan Tanrılara yaklaşmaya ve Varlık'a katılmaya çabalamakta⁹⁵, kutsal içinde yaşamayı arzulamaktadır.⁹⁶ Tanrı bir yerde zuhur ediyorsa o yeri, bizzat onu yukarıya doğru "açık" hale getirir, yani bir varoluş tarzından bir başkasına geçişin paradoksal noktası olan gökyüzüyle ilişkili hale getirdiği olayla kutsallaştırır.⁹⁷ "Dünya" (yani dünyamız), içinde kutsalın zaten tezahür etmiş olduğu ve bunun sonucunda, orada⁹⁸ düzeylerin kopmasının mümkün ve tekrarlanabilir hale geldiği bir evren olur.⁹⁹

Bir mekânın diğerlerinden nitelik olarak farklılığını belirleyen şey, kutsalla olan ilişkisidir. Orada kutsalın tezahür etmiş olması dindar insan için oranın kutsal bir mekân olarak kabulünü getirir. Kutsalın tecellisi mutlak bir sabit noktayı, bir merkezi ifşa

---

⁹¹ Eliade, Mircea, *Dinler Tarihi İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, çev : Mustafa Ünal, Serhat Kitabevi, Konya, 2005, s. 36.

⁹² Eliade, 2005, s. 38.

⁹³ Eliade, Mircea, *İmgeler Simgeler*, çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Gece yay., Ankara, 1992, s. 82.

⁹⁴ Tacou, Constantin, *Din ve Fenomenoloji Mircea Eliade'in Eserlerine Toplu Bakış*, çev: Havva Koser, İz yay., İstanbul, 2000, s. 36.

⁹⁵ Eliade, 1991, s. 86.

⁹⁶ Eliade, 1991, s. 9.

⁹⁷ Eliade, 1991, s. 7.

⁹⁸ Eliade, 1991, s. 10.

⁹⁹ Eliade, 1991, s. 11.

etmektedir. Hiçbir şey, ilk yöneliş olmaksızın başlayamaz ve yapılanamaz ve her yönelme bir sabit noktanın kazanımını gerektirir. İşte bu sabit nokta, kutsalın tecelli ettiği noktadır ve kutsalın tecellisi, dünyayı ontolojik olarak kurmaktadır. Ve genellikle dinlerde dünyanın merkezini gösteren bir “kutsal merkez” fikri bulunmaktadır.¹⁰⁰

Tanrı'nın evi olan kutsal mekân diğer mekânlardan ayrılarak, mekânlararası türdeşlik bozulmakta ve ortaya çıkan zıtlıklar sayesinde, evren inşa edilmektedir. Kutsalın tezahür ettiği varlık olan kutsal mekân, bu evrenin merkezinde yer almaktadır. Kimi kültürlerdeki dünyanın merkezinde bulunma (axis mundi) ve oradan aşkınla buluşma fikri bu hususu desteklemektedir.¹⁰¹ Birçok din ve halk için “dünyanın merkezi” olarak belirli ve birbirinden farklı noktalar vardır. İnananları dünyanın merkezine doğru kutsal bir yolculuğa çıkar. Hindistan'da Benaros; Gaya ve Sikhler için Amritsar; Tibet'te Rtsa kutsal dağı; Çin'de Tzichan belli başlı ziyaret yerleridir. İsrail dininin kökenlerinde Sichem ve Hebron da hac yerleri olarak geçer. Hac inananlar için önemlidir. Çünkü hacda insanlar aşkın varlığa tam olarak iştirak etmektedir.¹⁰² Buralarda tanrılara saygılar sunulduktan sonra oradan tekrar yola çıkılır. Böylelikle merkez çeker, bir araya getirir ve yayar.¹⁰³

Gökyüzü ile iletişim bir “merkez”de gerçekleştirilmektedir.¹⁰⁴ Söz konusu olan merkez, bütün geleneklerin sembolik olarak “kutup” diye tanımlanmasında ittifak ettikleri sabit noktadır. Zira dünyanın rotası onun etrafında gerçekleşmektedir.¹⁰⁵ Bu yüce merkez, daima geleneği olduğu gibi korur ve dış âlemde meydana gelen değişimlerden etkilenmez.¹⁰⁶ Kutsal yer evreni öz olarak yeniden üretir.¹⁰⁷

Eliade, merkezin mimari simgeselliğini şu şekilde formüle etmektedir:

1. Kutsal dağ- burada yer ve gök birleşir - dünyanın merkezindedir.

---

¹⁰⁰ Yavuz, 2006, s. 399.

¹⁰¹ Yavuz, 2006, s. 402.

¹⁰² Aydın, “Hac”, 2005, s. 268.

¹⁰³ Gadrin, Nanon; Olorenshaw, Robert, “Merkez” maddesi, Larousse Semboller Sözlüğü, çev.: Beyza Akşit, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul, 2014, s. 425.

¹⁰⁴ Eliade, 1991, s. 107.

¹⁰⁵ Guenon, Rene, *Alemin Hükümdarı Dinlerde Merkez Sembolizmi*, İnsan yay., 2004, s. 18.

¹⁰⁶ Guenon, 2004, s. 40.

¹⁰⁷ Eliade, Mircea, *Ebedi Dönüş Mitosu*, çev.: Ümit Altuğ, İmge Kitabevi, Ankara, 1994, s. 30.

2. Her tapınak ve saray -ve bunun sonucunda her kutsal kent ve kraliyet merkezi- bir kutsal dağdır, dolayısıyla merkezdir.
3. Kutsal kent ya da tapınak *axis mundi* olduğundan gök, yer ve yeraltının karşılaşma noktası olarak görülür.¹⁰⁸

Gerçekte, mekân insan tarafından hiçbir zaman “seçilmez”, o sadece insan tarafından keşfedilir; kutsal yer kendini insana gösterir.¹⁰⁹ Her türlü kutsalın tecellisi ve tezahürü, ortaya çıktığı mekânı değiştirir. O ana kadar kutsaldışı olan orası, bundan sonra kutsal bir bölgedir.¹¹⁰ Kutsalın tezahürü orada, o mekânda, tekrar eder. Böylelikle mekân; insanın, kutsalın basitçe ona girmesiyle, kuvveti paylaşmasını ve kutsallıkla beraber olmasını mümkün kılan gücün ve kutsallığın bitmek tükenmek bilmeyen bir kaynağı olur.¹¹¹ Bu nedenle kutsal yerlere, tanrısal bir varlığı tezahür ettirdikleri müddetçe tapınılır.¹¹²

Yine gökyüzü, gerçek tabiatı gereği yıldızlı bir kubbe ve atmosferik bölge olarak mitolojik ve dinî bir değere sahiptir. Yükseklik, yüksekte oluş, sınırsız uzay, bütün bunlar aşkın olanın, kutsal yüce olanın tezahürleridir.¹¹³ Böylelikle doğal olarak en yüceye, tanrısallık isnat edilir.¹¹⁴

Bununla birlikte kozmik dağ, gökyüzü ile yeryüzü arasındaki bağı ifade eden imgeler arasındadır. Örneğin Hind’de Meru, İran’da Haraberezaiti, Mezapotamya’da efsanevi dağ “Ülkeler Tepesi”, Filistin’de Gerizim... Yeryüzü ile gökyüzünü bağlayan bir Axis Mundi olarak dağ, bir şekilde gökyüzüne değmekte ve Dünya’nın en yüksek noktasını belirlemektedir. Onu çevreleyen toprak parçası ise en yüksek ülke sayılmaktadır.¹¹⁵ Örneğin Hind folkloründe cennet, kutsal Meru Dağı’nın üzerindedir ve oradan dört nehir çıkar.¹¹⁶

---

¹⁰⁸ Eliade, 1994, s. 26.

¹⁰⁹ Eliade, 2005, s. 436.

¹¹⁰ Eliade, 2005, s. 433.

¹¹¹ Eliade, 2005, s. 435.

¹¹² Eliade, 2005, s. 272.

¹¹³ Eliade, 2005, s. 147.

¹¹⁴ Eliade, 2005, s. 63.

¹¹⁵ Eliade, 1991, s. 19.

¹¹⁶ Şahin, M. Süreyya, “Cennet”, DİA, VII, İstanbul, 1993, s. 375.

Öte yandan Mezopotamya terminolojisinde de mabedlerin “dağ evi, bütün toprakların tepesinin evi, gökyüzü ile yeryüzü arasındaki bağ” gibi tanımlamaları yapılmıştır. Bu manada kutsal yapılar olarak kabul edilen Mezopotamya Zigguratları aynı zamanda kozmik bir dağ sayılırdı. Yedi katı, gezegenin yedi katına karşı gelmekteydi; rahip bu katları tırmanarak, evrenin zirvesine ulaşmaktaydı.¹¹⁷ Merdiven şeklinde yükselen piramit kuleler olan Zigguratlar meşhur Babil kulesinin ilk örneklerini teşkil ederler. Babi- lonya adı "tanrıların kapısı" demek olan *Bab-ilani* 'den gelmektedir. Çünkü tanrılar yeryüzüne buradan inmişlerdir. Bu sebeple dünyanın merkezindedir.¹¹⁸ Cava'daki muazzam Barabudur Tapınağı da yapay bir dağ gibi yapılmıştır. Bu tapınağa tırmanılması, dünyanın merkezine doğru vecd içinde yapılan bir yolculuğa eşdeğerdir. En üst taraçaya ulaşan hacı, bir düzey kopuşunu gerçekleştirmekte ve dindışı dünyayı aşan bir “saf bilgi”ye gitmekteydi.¹¹⁹ Japon dininde (Şintoizm)de, mukaddes dağlar yeryüzünü doldurmuştur. En kutsal dağ olan Fujiyama'ya gidilip, yeni doğan güneşe tapınış parlak bir ibadet sayılır.¹²⁰

Merkezi sembol olarak öne çıkan ağaç imgesi de Dinler Tarihi'nde sıkça rastlanan bir imgedir. Ağaç imgesi yalnızca evreni simgelemek için değil, aynı zamanda hayatı, gençliği, ölümsüzlüğü, bilgeliği ifade etmek için de seçilmiştir. Germen mitolojisindeki Yggdrasil gibi olan kozmik ağaçların yanı sıra, Dinler Tarihi hayat ağaçlarını, ölümsüzlük ağaçlarını, bilgelik ağaçlarını, gençlik ağaçlarını da tanımaktadır.¹²¹ Örneğin İskandinavların yüce tanrısı, Yggdrasil adında bir dişbudak ağacı yaratmıştır: Evrenin, zamanın ve yaşamın ağacı. Kökleri Niflheim'in (ölüler krallığı) ve Hvergelmir ırmağının en derin yerlerine kadar uzanır. Yeşil dalları ise, Odin'in yanına kadar ulaşır. Ağacın içinde ve üstünde çeşitli yaratıklar yaşamaktadır. Hikmetin ancak kurbanla geldiğine inanılır.¹²² O nedenle mitolojide, İskandinav Tanrısı Odin'in, kendisine bir mızrak sapladıktan sonra 9 gün 9 gece, Dünyanın ağacı Yggdrasil'de asılı kaldığından söz edilir. Kendi kendini kurban etmek için oraya

---

¹¹⁷ Güç, Ahmet, *Dinlerde Mabed ve İbadet*, Düşünce Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 15.

¹¹⁸ Eliade, 1994, s. 28.

¹¹⁹ Güç, 2011, s. 16.

¹²⁰ Tanyu, Hikmet, *Dinler Tarihi Araştırmaları*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, No:120, 1973, s. 7.

¹²¹ Eliade, 1991, s. 127.

¹²² Buckland, 2005, s. 118.

asmıştır.¹²³ Zaten Odin'e sunulan kurbanların ağaçlara asıldığı bilinmektedir. "Ygg" Odin'in adlarından biridir; "Drasil" ise atıdır. Yani Yggdrasil Odin'in atı anlamına gelir. Kendisini mızrağıyla yaralayan, aç ve susuz halde Yggdrasil ağacına asılı kalan tanrı ritüel bir ölüm yaşar ve erginleyici türdeki gizli bilgeliği edinir.¹²⁴ Budizm'de de aradığı şeyin meditasyonda olduğunu gören Siddharta'ya bu düşüncenin akıl ağacının altında otururken geldiği söylenir.¹²⁵ Çin hükümdarının yaşadığı başkentte yaz dönümünde öğle vakti gölge düşmez. Bu kent evrenin merkezinde, mucizeler ağacının (*kien-mu*) yakınında, üç kozmik bölgenin, yani yer gök ve yeraltının birleştiği noktadadır.¹²⁶

Ağacın belli aralıklarla kendini yenilemesi, onun ulûhiyetin mekânı olduğu fikrini doğurmuş, böylece ağaçlarda ilahların ve ruhların bulunduğu kabul edilmiştir.¹²⁷ Romalılara göre meşe Jüpiter'e, zeytin ise Apollon'a aittir. Halk inançlarına göre zeytin Minerva'nın barınağıdır; incir ise altında Buddha'nın nirvanaya kavuştuğu ağaçtır.¹²⁸ Tur'da Hz. Musa'ya nazil olan vahiy bir ağaç vasıtasıyla, yani ağaçtan seslenilerek gelmiştir.¹²⁹

Maori ve Dieri kabileleri gibi çeşitli kabile dini geleneklerinde, yeryüzünden gökyüzüne kadar uzanan manevi ağaçların (üzüm ve kakao ağaçları gibi) varlığına inanılır. Bu inanca göre, gerek ata ruhları gerekse semavi varlıklar bu ağaçları kullanarak yeryüzünden ilahi âlemlere veya ilahi âlemden yeryüzüne inip çıkmaktadırlar.¹³⁰

Hayat ağacı ölüleri diriltten, hastaları iyileştiren ve gençleştiren bütün bitkilerin bir prototipidir. Çinlilerin efsanelerinde, olağanüstü bir adadan söz edilir. Kargalar bu adadan, ölümleri üzerinden üç gün geçmiş savaşçıları bile diriltten bir ot getirirler. Buna benzer inanışlar İran'da da görülmektedir. Ölüyü tekrar diriltten mucizevî ağaç motifi

¹²³ Buckland, 2005, s. 187.

¹²⁴ Eliade, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Gotama Budha'dan Hıristiyanlığın Doğuşuna*, çev.: Ali Bertay, Cilt II, Kabalcı yay., İstanbul, 2003, s. 180.

¹²⁵ Eliade, 2003, s. 55.

¹²⁶ Eliade, 1994, s. 28.

¹²⁷ Tanyu, Hikmet, "Ağaç", DİA, I, İstanbul, 1988, s. 456.

¹²⁸ Tanyu, "Ağaç", s. 457.

¹²⁹ el-Kasas, 28/30.

¹³⁰ Ş. Gündüz, Y. Ünal, E. Sarıncıoğlu, *Dinlerde Yükseliş Motifleri*, Vadi yay., Konya, 1996, s. 22.

Roma dünyasında da bilinmektedir ve bu hikâyenin etkisi bütün Avrupa’da yaygındır. Yine efsaneye göre Kral Süleyman Seba Kraliçesi’nden kendisine ölümsüzlük vermesini isteyince, o da kayalar arasında yetişen bir bitkiden söz eder.¹³¹ Hz. Musa da miraca çıktığında cennette hayat ağacının altından fışkıran ve dört kola ayrılıp cenneti baştanbaşa geçen bir nehir görür.¹³²

Hz. İsa’nın çarmıha gerildiği ağacın da büyük bir önemi vardır. Hıristiyanlığa göre bu, cennetteki hayat ağacının tohumundan yetişmiş bir ağaçtan yapılmıştır; bu ağaç ölüleri diriltme özelliğine sahiptir.¹³³ Tevrat’ta, “Şimdi elini uzatmasın ve hayat ağacından almasın ve yemesin ve ebediyen yaşamasın”¹³⁴ denilmek suretiyle hayat ağacının ölümsüzlük bahşetme vasfı belirtilmektedir. Yahudi geleneğinde hayat ağacı kökleri semada dalları yeryüzünde olarak tasvir edilmiştir.¹³⁵

Bir rivayete göre Uyгур ilinde Hulin adında bir dağ vardı. Bu dağdan Tuğla ve Selenge adında iki ırmak çıkardı. Bir gece bu iki ırmak arasındaki bir ağacın üzerine gökten mavi bir ışık indi. İki ırmak arasında yaşayan halk bunu dikkatle takip ettiler. Mukaddes ışık ağacın gövdesinde aylarca durduktan sonra, ağaç gövdesi kabararak, oradan musiki sesleri geliyor, geceleri çevresinde 30 adım genişliğinde ışık görünüyor. Nihayet ağacın gövdesi yarılarak içinden beş çocuk çıkıyor. Sonra birisi hakan seçiliyor.¹³⁶

Dodone’da, meşe “Dünya Ağacı”nı temsil etmektedir ki, kutupları birleştiren sabit mihveri sembolize etmektedir.¹³⁷ Doğu Timor, Leti, Sarmata, Baber ve Timor Laut takımadalarında, güneşe en önemli tanrı olarak bakılır¹³⁸ ve yılda bir kez şerefine düzenlenen bir şölende, yağmur mevsiminin başlangıcında güneşin bir incir ağacına ineceğine inanılır. Bu inişi daha da kolaylaştırmak için, yedi veya on basamaklı bir

¹³¹ Albayrak, Kadir, ‘Dinsel Bir Sembol Olarak Haç’ın Tarihi’, *Dini Araştırmalar*, 2004, Cilt:7, s.119.

¹³² Gündüz-Ünal-Sarıkcıoğlu, 1996, s. 36.

¹³³ Tanyu, “Ağaç”, s. 457.

¹³⁴ Tekvin, III/22.

¹³⁵ Bolay, Süleyman Hayri, “Adem”, DİA, I, İstanbul, 1988, s. 361.

¹³⁶ Tanyu, 1973, s. 29.

¹³⁷ Guenon, 2004, s. 19.

¹³⁸ Eliade, 2005, s. 163.

merdiven, incir ağacına dayandırılır.¹³⁹ Merdiven aşamalı gelişimi temsil etmektedir.¹⁴⁰ Bir önceki örnekte yukarıdan aşağıya doğru bir hareketliliğe eşlik ettiği gibi aşağıdan yukarıya doğru da olabilir. Dante'nin Satürn gezegeninde, kutsanmış ruhların daha yüksekteki göğe yükselmek için kullandıkları altın bir merdiven görmesi gibi.¹⁴¹ Mısırlılar ise, cenaze törenleri ile ilgili metinlerinde, yerden göğe çıkarken kullanması için Ra'ya sunulan merdiveni, asket pet (asket, "adım" demektir) muhafaza etmişlerdir, hatta bu kelime günümüzde bile gerçek merdiven anlamında kullanılır. Ölüler Kitabı, "merdiven, benim için tanrıları göreceğim yeredir." der ve merdivenle ilgili olarak başka bir cümle geçer: "Tanrılar, göğe çıkarken kullanmak için kendine bir merdiven yapıyor."¹⁴²

Ural-Altay halklarının inançlarına göre, "dünya direği"nde yedi basamak bulunmakta olup, yedi dallı mitolojik dünya ağacı, gök tabakalarını simgeler. Törenselleşen ağacın yükselişi, dünyanın ortasında yer alan mitolojik ağacın yükselişi ile aynıdır. Çadırın tepesindeki delik, bir kimsenin bir kozmik dereceden diğerine geçtiği Kutup Yıldızının açık tarafı ile tanımlanır. Tören böylece bir "merkez"de sona erdirilir.¹⁴³

Hint geleneği, en eski metinlerden itibaren, kozmosu devasa bir ağaç şeklinde tasvir eder. Upanişadlarda kâinat, ters dönmüş bir ağaç olarak düşünülmektedir ki bu ağacın kökleri semada, dalları ise yeryüzündedir. Ters dönmüş semavi ağaç telakkisi Yahudilikte de vardır. Yahudilikte hayat ağacı yukarıdan aşağıya doğru uzanmaktadır. Daha başka dinlerde de hayat ağacı inancı mevcuttur. Çeşitli mitolojilerde insanın kendisinden geldiği, ölümden sonra ruhların tekrar ona döndüğü bir hayat ağacı motifi bulunmaktadır.¹⁴⁴

Hind geleneğinde Durohana adı verilen kurban törenlerinde rahip, özel olarak hazırlanan bir ağaca çıkmak suretiyle göğe çıkış merasimini sembolik olarak yerine

---

¹³⁹ Eliade, 2005, s. 164.

¹⁴⁰ Buckland, 2005, s. 150.

¹⁴¹ Eliade, 2005, s. 145.

¹⁴² Eliade, 2005, s. 139.

¹⁴³ Eliade, 2005, s. 144.

¹⁴⁴ Tanyu, "Ağaç", s. 457.

getirmiş olur. Bu tören için özel bir ağaç bulunur. Hazırlanan ağaç ya da direk mitolojik kâinat ağacını temsil etmektedir. Yaptığı bir konuşmadan sonra rahip, ya tek başına ya da karısıyla birlikte ağaca tırmanmaya başlar. Bu iş için bazen bir merdiven de kullanılır. Ağacın tepesine ulaştığında eliyle tepeye dokunur ve ellerini bir kuşun kanatları gibi iki yana açarak “Ben göğe ulaştım, ölümsüz oldum.” diye bağırır.¹⁴⁵

Avustralya göçebeleri arasında Arunta kabilesi olan Achilpaların geleneklerine göre, tanrısal varlık Numbakula bir sakız ağacının gövdesinden kutsal direği yapmış ve onu kanla birleştirdikten sonra, bu direğin üstüne çıkmış ve gökyüzünde kaybolmuştur.¹⁴⁶ Bu direk kozmik bir ekseni temsil etmektedir. Achilpalar yolculukları sırasında bu direği beraberlerinde götürmekte ve izlenecek yönü onun eğimine göre seçmektedirler. Eğer direk kırılırsa bu bir felakettir, Kaos’a geri dönmedir.¹⁴⁷

Achilpaların kutsal direği, onların dünyasını alttan tutmakta ve gökyüzüyle iletişimini sağlamaktadır. Burada kozmogonik bir imgenin prototipine sahibiz: aynı anda tanrılar dünyasına doğru yol açarken, gökyüzünün alttan destekleyen kozmik temel direklerinin imgesi.¹⁴⁸

Öte yandan fizikötesi âleme yükseliş vasıtaları olarak dağ, bulut, rüzgar ve fırtına gibi varlıkların yanı sıra çeşitli hayvanlar da olabilir. İslam’daki miraç olayı ile ilgili yaygın kanaate göre Burak buna örnek olarak verilebilir.¹⁴⁹

Bir merkezden semavi gök katlarına çıkmanın, yükselmenin sebeplerinin başlıcası, yükseldikleri ilahi âlemde yüce tanrıdan ya da tanrısal güçlerden ilahi düstur ve emirlerin alınmasıdır.¹⁵⁰ Bunun dışında şamanlarda olduğu gibi çeşitli hastalıkların tedavisi için de semavi âlemlere seyahatlere çıkılır.¹⁵¹ Diğer bir neden ise yüce tanrı ya da tanrılar için düzenlenen çeşitli ayin ve törenlerin kabul edilip edilmediğini

---

¹⁴⁵ Gündüz-Ünal-Sarıkcıoğlu, 1996, s. 56.

¹⁴⁶ Eliade, 1991, s. 13.

¹⁴⁷ Eliade, 1991, s. 14.

¹⁴⁸ Eliade, 1991, s. 15.

¹⁴⁹ Gündüz-Ünal-Sarıkcıoğlu, 1996, s. 23.

¹⁵⁰ Gündüz-Ünal-Sarıkcıoğlu, 1996, s. 27.

¹⁵¹ Gündüz-Ünal-Sarıkcıoğlu, 1996, s. 29.

öğrenmektir.¹⁵² Yükselişin bir diğer sebebi yeryüzünden ayrılarak öbür dünyaya doğru giden ruhlara eşlik etmek ve bu yolculuklarında onlara yardımcı olmaktır. Ancak temel gaye ve açıkçası en özeli yükselen kişinin ilahi varlıkla bütünleşme isteğidir.¹⁵³ Ancak yükseliş tecrübesi sıradan her insanın yaşayabileceği bir tecrübe değildir.¹⁵⁴ Her şeyin öncesinde kutsal olanın, mutlak gerçekliğin bölgesi olan merkeze giden yol zahmetlidir, tehlikelerle doludur. Bununla beraber merkeze ulaşmak ise kutsallaşmaya, erginleşmeye hak kazanmaya eşittir.¹⁵⁵

Merkezde dindışı dünya, aşkın hale gelmiştir. Tanrılar ile iletişim mümkün kılınmıştır; bunun sonucu olarak, tanrıların yeryüzüne inebilecekleri ve insanların gökyüzüne simgesel olarak çıkabilecekleri, yukarıya doğru açılan bir “kapı” olmalıdır. Tapınak, kelimenin tam anlamıyla yukarıya doğru bir açıklık oluşturmakta ve tanrılar dünyasıyla iletişimi sağlamaktadır. Eşik, kapı geçiş simgeleri ve araçlarıdır.¹⁵⁶ Kapıdan, eşikten geçebilmek için gerekli olan kurallara uymak gerekir. Tanrı, Hz. Musa’ya, “Buraya yaklaşma, ayaklarından ayakkabılarını çıkart; çünkü durduğun yer kutsal bir topraktır.” demektedir.¹⁵⁷ Tanrı ile haberleşme yeri olarak kabul edilen kutsal bir yer, aynı zamanda bir arınma yeridir.¹⁵⁸

Kutsal mekânlar özeldir ve belirli özellikleri taşıyanlar tarafından ziyaret edilebilir ya da belirli özellikleri taşıyanlar tarafından inşa edilebilirler ancak. Örneğin İslamiyet’te bununla ilgili olarak “Allah’ın mescidlerini ancak Allah’a ve ahiret gününe iman eden, namaz kılan, zekat veren ve Allah’tan başkasından korkmayan kimseler imar eder.”¹⁵⁹ ve “Müşriklerin, kendi küfürlerinin şuurunda olup onu bizzat itiraf ederken Allah’ın mescidlerini imar etmeye ehliyet ve selahiyetleri yoktur.”¹⁶⁰

---

¹⁵² Gündüz-Ünal-Sarıkcıoğlu, 1996, s. 31.

¹⁵³ Gündüz-Ünal-Sarıkcıoğlu, 1996, s. 32.

¹⁵⁴ Gündüz-Ünal-Sarıkcıoğlu, 1996, s. 33.

¹⁵⁵ Eliade, 1994, s. 31.

¹⁵⁶ Eliade, 1991, s. 6.

¹⁵⁷ Çıkış, III/5; benzer bir ifade Kur’an-ı Kerim’de (20/12) ‘Musa! Benim, Ben! Senin Rabbin! Öyleyse artık pabuçlarını çıkar ve bil ki, sen kutsal vadi Tuva’dasın!’ ayetiyle geçmektedir.

¹⁵⁸ Güç, 2011, s. 20.

¹⁵⁹ Et-Tevbe, 9/18.

¹⁶⁰ Et-Tevbe, 9-17.

buyrulmaktadır. Ayrıca camilere giderken vücut ve elbise temizliğine dikkat edilmesi gerektiği belirtilir. Hatta camilere güzel elbiselerle gidilmesi emredilmiştir.¹⁶¹

Gerçeklik, merkez simgeciliğine katılma yoluyla edinilir. Kentler, tapınaklar, evler dünyanın merkezine olan benzerlikleriyle gerçek olmaktadır.¹⁶²

Modern Çağ öncesi toplumların insanı, evinin merkezde yer almasını istemektedir.¹⁶³ Konut, insanın tanrıların model yaratısı olan evrenin yaratılışını taklit ederek kendine kurduğu evrendir.¹⁶⁴ Evrenin yaratılışına dair efsanelerde yaratılış, bir devin öldürülmesiyle açıklanır. Mademki tanrılar ondan dünyayı yaratabilmek için canavarı öldürüyor, insan da kendi dünyasını kent veya ev halinde inşa ederken onları taklit etmek zorundadır. Böylelikle kanlı veya simgesel kurbanlar ortaya çıkmıştır.¹⁶⁵

En geniş anlamıyla kurban, Tanrı'ya takdim edilen şeydir. Kurbanlar, tabii elemanlar, eşya, hayvan, merasimler (bağışlanma, takdis, kommunion ve sevinç merasimleri) gibi şeyler olabilmektedir.¹⁶⁶ Kurban günahlara kefarete, ilahi gazabı teskin, tanrının hoşnutluğunu kazanmak yahut da inananlarla Tanrıları birleştirmek gibi farklı maksatlarla yapılabilmektedir.¹⁶⁷ Örneğin son yemekte Hz. İsa, vücudunu ve kanını sayısız kefarete için teslim etmiştir.¹⁶⁸ Hz. İsa'nın havarileriyle yediği bu son yemeği, yeniden canlandırma merasimi olan şükran (eucharistie) ayininde bu yemeğin bir kurban görünümü vardır. Babaya takdim edilen ekmek-şarap Hz. İsa'nın bedeni ve kanıdır. Bu ayinle insanın takdimesi Tanrı'ya doğru yükselirken, Tanrı'nın ihsanı da insana doğru iner.¹⁶⁹

Antik zamanlarda şehirlerin ve mabetlerin inşa edilecek yerleri keyfi olarak tespit edilmiyor;¹⁷⁰ insanlar ancak onu arayıp, esrarlı işaretler aracılığıyla

---

¹⁶¹ El-A'raf, 7/31.

¹⁶² Eliade, 1994, s. 19.

¹⁶³ Eliade, 1991, s. 24.

¹⁶⁴ Eliade, 1991, s. 37.

¹⁶⁵ Eliade, 1991, s. 30.

¹⁶⁶ Aydın, "Kurban", s. 428.

¹⁶⁷ Yıldız, Muharrem, *Erken Dönem Hıristiyanlık*, Seda Ozalit yay., İstanbul, 2012, s. 311.

¹⁶⁸ Matta 26/26-29.

¹⁶⁹ Aydın, Mehmet, *Din Fenomeni*, Literatürk yay., Konya, 2011, s. 179.

¹⁷⁰ Guenon, 2004, s. 82.

keşfedebilmekteydiler. Çevrede hiçbir işaret zuhur etmezse, bu işaret tahrik edilmektedir.¹⁷¹ Örneğin İslam Tarihi'nde Hz. Peygamber Kuba'dan Medine'ye doğru giderken yanlarından geçtiği kişiler kendisini davet ettiler. Ancak Hz. Peygamber devesinin serbest bırakılmasını istedi ve mescidin yapılacağı yerin tesbitini kastederek onun görevli olduğunu söyledi. Devenin bir düzlükte çökmesiyle Hz. Peygamber bu yeri satın alarak Mescid-i Nebevi'yi yaptırdı.¹⁷²

Kutsal Mekan ve Zaman deneylerinde keşfedilen niyetlilik, ilksel bir durumla yeniden bütünleşme arzusunu açığa çıkartmaktadır. Bu kökenler özlemi, diye de ifade edilebilecek dinsel bir özlemdir. Hristiyanlık terimleriyle bir "Cennet özlemi"dir.¹⁷³ Dindar insan bu yolla gerçek bir varolusa sahip olacağına inanır.¹⁷⁴

3. YAHUDİLİKTE MERKEZ SEMBOLİZMİ

Diğer dinlerde olduğu gibi Yahudilikte de merkez sembolizmi önemli bir yere sahiptir. Bu çerçevede Merkez Sembolizminin şu alt kategorilerinin olduğunu görmekteyiz.

3.1. Açık Mekânlar

Dinî ziyaret yerleri olarak hizmet eden açık alanlar, kutsal taşlarla veya taş duvarlarla, dağ, tepe, su kaynağı, ağaç ve koruluklarla sınırlanmış basit kült yerleridir. Etrafı çevrili bu kült yerleri tabu sayılır. Murdar ve silahlı kişilerin oraya girmesi yasaktır. Kutsal yerde birinin öldürülmesi korkunç bir günah sayılır. Tabu olarak kabul edilen bu mekanlara girmeye hak kazananlar, o yerin mahremiyetine ve tabuluğuna karşı, kendilerini taharetle ve kefaretle emniyet altına alabilenlerdi. Açık alandaki en büyük mabet, Pekin'deki Gök Mabet sayılabilir.¹⁷⁵

---

¹⁷¹ Eliade, 1991, s. 8.

¹⁷² Önkal, Ahmet-Bozkurt, Nebi, 'Cami', DİA, VII, İstanbul, 1993, s. 48; Buhari, Menakibü'l-ensar, 45.

¹⁷³ Eliade, 1991, s. 71.

¹⁷⁴ Kuşçu, Emir, *Din Fenomenolojisi Wilfred Cantwell Smith Örneği*, Sarkaç yay., Ankara, 2011, s. 81.

¹⁷⁵ Sarıkçıoğlu, Ekrem, *Din Fenomenolojisi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2011, s. 88.

Kutsalın tezahürüyle ilgili olarak örneğin Tevrat'ta Hz. Yakup'un rüyası şu şekilde anlatılır: Yakup, Beer-Şeba'dan Mezapotamya'ya giderken Harran'a uğradı. "Ve bir yere erişip orada geceledi, çünkü güneş batmıştı; ve o yerin taşlarından birini alıp başı altına koydu ve o yerde yattı. Ve rüya gördü, ve işte, yeryüzüne bir merdiven dikilmiş ve başı göklere ermişti; ve işte, onda Allah'ın melekleri çıkmakta ve inmekte idiler. Ve işte, Rab onun üzerinde durup dedi: Baban İbrahim'in Allah'ı ve İshak'ın Allah'ı Rab benim; üzerinde yatmakta olduğun diyarı sana ve senin zürriyetine vereceğim¹⁷⁶;... ve Yakup uykusundan uyanıp dedi: Gerçek Rab bu yerdedir; ve ben Onu bilmedim. Ve korkup dedi: Bu yer ne heybetli! Bu başka bir yer değil, ancak Allah'ın evidir, ve bu, göklerin kapısıdır. Ve Yakup sabahleyin erken kalktı ve başı altına koymuş olduğu taşı aldı ve onu direk olarak dikti ve tepesine zeytinyağı döktü. Ve yerin adını Beyt-el koydu, yani Tanrı'nın evi."¹⁷⁷ Burası "dünyanın ortası"nda idi, zira orası bütün kozmik alanların birleştiği yerdir.¹⁷⁸

Öte yandan Yahudilerdeki kutsal taş inancına dair Even-Şitiya, Yahudi inancına göre, dünyanın ortasında bulunan İsrail'in, onun ortasında bulunan Yeruşalem'in ve onun ortasında bulunan Süleyman Mabedi'nin ortasında bulunmaktadır. Dünya ondan vücuda getirilmiştir. Bundan dolayı ona temel taşı denilmiştir. Bu taşın Mişna'da da bahsedilmektedir. Taş ilk peygamberden beri orda bulunmaktadır. Bu taşın, Tanrının evi olacak diye buraya konulduğu zikredilmektedir. Yakup'un babasının evinden ayrıldığı zaman üzerinde uyuduğu taş budur. Hatta İshak'ın kurban edilme yeri de bu taştır. Müslüman geleneğine göre bu taş, Kudüs'te Kubbetüs-Sahra'nın ortasındaki taştır.¹⁷⁹ Torah kıssalarında sıkça "taş dikme" ritüeli görülür. Tekvin'in özellikle Yakub kıssasında, hemen hemen yapılan her anlaşma, ahit ve benzeri iş sonrası bir anıt dikme motifi göze çarpar. Örneğin dayısı Laban'la yaptığı anlaşma üzerine orada bir sütun diker ve onun üzerine yemin eder; karısı Rahel'in ölümü sonrası onun mezarına da bir taş diker.¹⁸⁰

¹⁷⁶ Tekvin, XXVIII/10,11,12,13.

¹⁷⁷ Tekvin, XXVIII/16,17,18,19.

¹⁷⁸ Eliade, 2005, s. 145.

¹⁷⁹ Tanyu, Hikmet, *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, Elips Kitap yay., Ankara, 2007, s. 44.

¹⁸⁰ Gündüz, 1998, s. 87. (Tekvin XXXI: 45-52), (Tekvin XXXV:20)

Rabbi bin Gorion ise Kudüs'teki kutsal kaya hususunda şunları söylemektedir: “Onun adı, Yeryüzünün Temel Taşı'dır, yani, Yeryüzünün göbeğidir, zira bütün bir yeryüzü oradan itibaren yayılmıştır.”¹⁸¹

Taşlar insanlara iktidar, dayanıklılık, süreklilik ifşa etmektedir. Taşın kutsallık tezahürü, en mükemmelinden bir varlık tezahürüdür; her şeyden önce taş vardır. Varlığın yok edilmezliğini ve mutlaklığını ifşa etmektedir.¹⁸² Kimi zaman bir taşın ebediliği sağladığına dahi inanılırdı, Taocuların yeşim taşına bu işlevi yüklediği gibi.¹⁸³

Bugün Yunanistan'da bulunan Antik Delfi kenti halkı ise göbek taşı olarak bilinen omphalos'a beyaz taş derler ve dünyanın merkezinde bulunduğunu düşünürler.¹⁸⁴

Omphalos sembolü denilince genellikle Delf tapınağındaki Omphalos bilinmektedir. Omphalos'un maddi temsili genelde kutsal bir taş idi ve buna çoğu zaman “betil” adı verilmekte idi. Bu isimlendirme ise, İbranice'deki “Beyt-El” yani “Tanrı'nın Evi” kelimesinden başkası değildir. Bu ismi Yakub (a.s.), rüyasında Tanrı'nın kendisine tecelli ettiğini gördüğü yere vermiştir: “Ve Yakub rüyasında uyanır ve der ki: Muhakkak Tanrı bu yerde, ve ben bunu bilmiyordum.”¹⁸⁵ Ve Yakub korktu ve dedi: Bu yer ne kadar da korkutucu! Bu, Tanrı'nın Evi ve göklerin kapılarıdır. Ve Yakub sabah erkenden kalkar, ve başına yastık yaptığı taşı alır ve onu bir sütun gibi diker, ve onu takdis etmek için onun tepesine yağ döker. Ve bu yere Beyt-El adını verir; ancak bu yerin ilk adı Luz idi.”¹⁸⁶ Taş kültüründe söz konusu kültürün (ibadetin) taşlara değil, aksine bu taşların kendisine ev olduğu Tanrı'ya (Divinite) karşı yapıldığı anlaşılmalıdır.¹⁸⁷ Zaten, “Tanrı'nın Evi” tabii olarak “Dünyanın Merkezi” ile aynileşmektedir. Omphalos, bazen Kibele'nin siyah taşı gibi, koni veya ovoid (yumurta) şeklindeki bir taş ile de temsil edilebilir. Koni, kutsal dağı hatırlatmaktadır ki, bu da

---

¹⁸¹ Tacou, 2000, s. 150.

¹⁸² Eliade, 1991, s. 133.

¹⁸³ Eliade, 2005, s. 514.

¹⁸⁴ Eliade, 2005, s. 277.

¹⁸⁵ Tekvin, XXVIII/16

¹⁸⁶ Tekvin, XXVIII/17,18,19.

¹⁸⁷ Guenon, 2004, s. 71.

“Kutup” veya “Âlemin Mihveri”nin sembolüdür. Ovoid şekline gelince, o da çok önemli bir sembol olan “Âlemin Yumurtası” ile doğrudan irtibatlıdır.¹⁸⁸

Öte yandan direk sembolizminde, gökyüzü merkezi bir sütun tarafından ayakta tutulan sınırsız bir çadır şeklinde tasarlanmıştır. Ceram’da (Endonezyadaki adalar grubundan birisi), köyün kutsal taşı gökyüzünü simgelemekte ve onu taşıyan taştan yapılmış dört sütun gökyüzünü ayakta tutan dört direği canlandırmaktadır.¹⁸⁹

Bu çerçevede kutsal yapılar olarak taşlara bakıldığında Arabistan’da kült merkezlerindeki ziyaret yerlerinde kült taşları veya bir kült evi bulunurdu. Bunlar birer mabet değil, Kâbe gibi birer binaydı. Her bir putun kutsal bölgesi vardı ve buna hima denirdi. Kült taşlarına, ansab veya ansam derlerdi. İbadet olarak putun veya kült taşının etrafında dolaşılır, hediyeler onun yanındaki cabcab denen bir mağara veya çukura konulurdu.¹⁹⁰

Kişi önünde huşu duyduğu bu taşta İlahi ruhun ikamet ettiğine veya onu tanrının ruhlandırdığına inanır. Artık oradaki kutsal taş ve bulunduğu yer, tanrının insanlarla ilişki kurduğu bir yer haline gelir. Bu yüzden içinde İlahi gücün bulunduğu inanan taşın fiziki görünümüne pek aldırılmazlar. Örneğin Suriye’den getirilen putların çoğu kaba bir taş sütunu veya kaya şeklinde idi. Sa’d putu uzun bir kaya parçasıydı.¹⁹¹

Manevi gücün aktarımı için putlar, mihraplar, taşlar öpülürdü. Daha çok tarikat şeyhlerinin türbelerine girerken veya mezarlarına yaklaşırken eşikliğin veya duvarlarının öpüldüğü gibi Kâbe’deki Kara Taş’ın öpülmesi de yaygındır. Bunlar bereket aktarımının bir şekli olarak düşünülür.¹⁹²

Şamanist Türklerin inançlarında her dağın, pınarın, ağacın ve kayaların “izi”leri, sahipleri vardır ve onlara kurban sunulur.¹⁹³ Bu taş yığınlarından oluşan adak yerleri,

---

¹⁸⁸ Guenon, 2004, s. 72.

¹⁸⁹ Tacou, 2000, s. 154.

¹⁹⁰ Sarıkçıoğlu, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2002 s. 77.

¹⁹¹ Sarıkçıoğlu, 2002, s. 78.

¹⁹² Sarıkçıoğlu, 2011, s. 154.

¹⁹³ Tanyu, 2007, s. 90.

kutsal dağların görüldüğü dikilen veya üst üste konularak yığılan taşlardan oluşur. Bu taşlara kimse dokunamaz. Mesela Türkmenistan'da büyük yatırların bulunduğu mekânlarda içbükey ve dışbükey dairelerden oluşan koni yapılanmalara bu tür taş yığınları ile saç yapılr.¹⁹⁴ Bugün hala Altaylar'da yol iyesini simgeleyen Obo olarak isimlendirilen kutsal taş yığınları, uzun sarp yolların olumsuzluklarına karşı koruyan, yolculara yardımcı olan güç olarak bilinir. Bundan dolayı onlar için kansız kurban olarak bilinen çeşitli saçlar yapılr.¹⁹⁵

Eski Yunan kültüründe yolları koruması ve kollaması niyetiyle yol boyunca taşlar dikilirdi. Bunlara “hermai” denilmiştir ve tanrı tezahürüydü. Bir taşın tanrı tezahürü olabilmesi için işlenmiş olmasına da gerek yoktur.¹⁹⁶

Kibele'nin sembolü olan taşın Mekke'deki Kâbe'ye yerleştirilen siyah taş kadar birçok gelenekte “siyah taşlar” önemli bir rol oynamaktadır.¹⁹⁷ Kâbe'nin güneydoğu köşesindeki Hacerü'l-Esved bir meteor taşıdır. Menkıbelere göre bu taş ezeldir ve başlangıçta beyazken, yıllar boyunca kendisine dokunan günahkâr insanların elinden dolayı siyahlaşmıştır.¹⁹⁸

Kartacılıların son savaşları süresince Roma'ya getirilen Frigyalıların Büyük Anası Kibele'nin resmedilmeyen sureti, Pessinus'un kara taşı da göktaşlarının en bilinenlerindedir.¹⁹⁹ Bununla birlikte Kızılderililerde olduğu gibi totemistik bir bünye içinde, insanın taş ve ağaçlardan zuhur ettiğine dair inançlar da mevcuttur.²⁰⁰

3.1.1. Sina

Kutsal dağların, göğün ve yerin birleştiği mekânlar olarak dünyanın merkezinde bulunduğu inanılır. Her mabet ve kutsal şehir de kutsal dağa benzetilerek merkez

¹⁹⁴ www.haberakademi.net/2012/haberyazdir.aspx?hbrid=13317(11.10.2015).

¹⁹⁵ www.haberakademi.net/2012/haberyazdir.aspx?hbrid=13317 (11.10.2015).

¹⁹⁶ Eliade, 2005, s. 280.

¹⁹⁷ Guenon, 2004, s. 10.

¹⁹⁸ Schimmel, 2004, s.21.

¹⁹⁹ Eliade, 2005, s. 271.

²⁰⁰ Tanyu, 2007, s. 35.

konumuna getirilir. Bu merkez konumundaki mabet ve kutsal şehirler, gök, yer ve cehennem arasındaki bir kesişme noktası olarak kabul edilir.²⁰¹ İnanışa göre buralar Tanrı'nın yeryüzüne indiği yerlerdir.²⁰² Bu bağlamda Sina Dağı ve Sina'nın zirvesinde bulunan bulut, çeşitli Yahudi ekollerine ait bazı metinlerde Hz. Musa'nın ilahi âlemlere doğru yükselişinde bir vasıta görevi üstlenmektedir.²⁰³ Eski Ahit'e göre Hz. Musa Tanrı'dan vahiy almak üzere Sina Dağı'na çıkar. "Bulut dağı kaplarken, böylece Musa dağa çıktı. Ve Yehova'nın izzeti Sina Dağı üzerinde duruyordu; bulut onu altı gün boyunca örtmeyi sürdürdü. Yedinci günde bulutun içinden Musa'yı çağırdı. İsrailoğullarının gözünde Yehova'nın izzetinin görünüşü, dağın zirvesinde yok edici, yiyip bitirici bir ateş gibiydi. Sonra Musa bulutun içerisine girdi ve dağa çıktı. Musa dağda kırk gün kırk gece kaldı."²⁰⁴ Yahudiliğin Kutsal kitabında Tanrı, dağa iner ve orada dolaşır. Yehova'nın benim kutsal dağım dediği Siyon Dağı kutsal dağların ön safında gelmektedir.²⁰⁵ Tabor ve Hermon da Yahudiliğin ve Hristiyanlığın kutsal kitabında yer almaktadır. Filistin'deki Tabor Dağı, tabbur'dan gelmekte, göbek (merkez) anlamını göstermektedir. Gerizim Dağı da yeryüzünün göbeği, merkezi diye adlandırılmıştır.²⁰⁶

Diğer taraftan kentler ve kutsal yerler kozmik dağların zirveleriyle bir tutulmaktadır. Bu nedenle Yeruşalem ve Siyon'un, Tufan'dan etkilenmediğine inanılmaktadır.²⁰⁷ Kozmik dağın zirvesi yalnızca dünyanın en yüksek noktası olmakla kalmaz; aynı zamanda dünyanın göbeği, yaratılışın başladığı yerdir. Kozmolojik geleneklerde kimi zaman Merkez simgeselliği embriyolojiden alınmışa benzer terimlerle anlatılır. "Kutsal Varlık dünyayı bir embriyo gibi yarattı, embriyonun göbekten başlayarak gelişmesi gibi tanrı da dünyayı göbeğinden başlayarak yarattı ve bu değişik yönler doğru yayıldı." Bunu *Yoma* da onaylar: "Dünya Siyon'dan başlayarak yaratıldı."²⁰⁸ *29Rg-Veda*'da (örneğin X, 149) evrenin bir merkez noktasından başlayıp yayıldığı söylenmektedir.²⁰⁸ İnsanın yaratılışı da benzer biçimde bir merkez

---

²⁰¹ Eliade, 2005, s. 443.

²⁰² Eliade, 2005, s. 446.

²⁰³ Gündüz-Ünal-Sarıkcıoğlu, 1996, s. 23.

²⁰⁴ Gündüz-Ünal-Sarıkcıoğlu, 1996, s. 46.

²⁰⁵ Tanyu, 1973, s. 9.

²⁰⁶ Tanyu, 1973, s. 13.

²⁰⁷ Eliade, 1994, s. 28.

²⁰⁸ Eliade, 1994, s. 30.

noktasında, dünyanın merkezinde gerçekleşmiştir.²⁰⁹ Örneğin Hindu kökenli bir mitte Vişnu evrenin yıkılmasından sonra uyur ve başlangıçtan beri var olan okyanusa itilir. Şafak sökerken uyanan Vişnu'nun göbeğinden çıkan bir nilüfer çiçeğinin ortasından da evrenin mimarlığını yapmak üzere tanrı Brahma belirir. Onun gözbebeğinde göklerin, yeryüzünün ve cehennem, birbirleriyle iletişime giren bir dünyanın dereceleri doğar.²¹⁰ Tekvin'de ise iki farklı yaratılış kıssası mevcuttur. Bunlardan birinde Tanrı âlemi ve insanı yaratmadan önce evrenin ilk durumu kaostur; başlangıçtan itibaren ıssız ve bomboş topraklar mevcuttur. Bu topraklardan bir buğu çıkartmak ve sonra oluşan yağmurla onu suladıktan sonra Tanrı, önce insanı (erkeği) yaratır; daha sonra sırasıyla bahçeyi (cenneti), bahçenin içerisindeki her ağacı, hayat ağacını, iyiliği kötülüğü bilme ağacını ve bahçeyi sulaması için nehirleri; bundan sonra hayvanları ve en son olarak kadını yaratır.²¹¹

Bununla beraber semavi suların haznesinin, bu dünyadaki manevi merkez ile aynı olduğuna inanılmaktadır. Cennet'in nehirleri oradan çıkmaktadır ve oradan dört asli yöne doğru yol alırlar. Yahudiler'e göre bu manevi merkez, Siyon tepesidir ve onu "Âlemin Kalbi" olarak isimlendirirler. Zaten bütün "Kutsal Topraklar" için bu ifade kullanılmaktadır ve onlar için bu tepe, bir bakıma Hindular'daki Meru'nun veya Persler'deki Alburc'un karşılığı mesabesinde. (Yehova'nın Kutsal Toplanma Çadırı, Sekina'nın İkametgahı, Tapınağın kalbi olan Kutsalların Kutsalı'dır. Tapınağın kendisi Siyon'un (Kudüs'ün) merkezidir, nasıl ki kutsal Siyon İsrail Toprağı'nın merkezi ise, ve İsrail Toprağı'nın da dünyanın merkezi olduğu gibi.) Samiriler'de, aynı rolü Gerizim dağı üstlenmiştir ve benzeri adlara sahiptir: "Takdis Edilmiş Dağ", "Ebedi Tepe", "Tanrı'nın Evi" vs. Aynı zamanda, Adn Cenneti'nin bulunduğu ve Tufan'ın suları altında kalmayan "İlk (Kadim) Dağ" (Har Kadim) olarak da kabul edilir.²¹²

---

²⁰⁹ Eliade, 1994, s. 29.

²¹⁰ Gardin-Olorenshaw, "Omphalos", s. 455.

²¹¹ Gündüz, Şinasi, Kur'an Kıssalarının Kaynağı Eski Ahit Mi? Yapı, Muhteva ve Kaynak Açısından Torah Kıssaları, IV. Kur'an Sempozyumu, Ankara, 1998, s. 77; Tekvin, II/5-9.

²¹² Guenon, 2004, s. 50.

3.2. Kapalı Mekânlar

Her inanç sisteminin merkezinde bir “Kutsal” vardır. Bu nedenle her inanan “Kutsal”a yakın olmak hatta bazen Kutsal’la bir bütün olmak ister. Buna yönelik olarak da diğer zaman ve mekanlardan ayrılmış, farklılaşmış ilksel bir zaman ve mekan boyutuna katılarak kendini sınırlandıran zaman ve mekandan kopmak ister. İşte bu özel mekanlar kimi zaman açık mekanlar olabileceği gibi kimi zaman da taş ve duvarlarla sınırları belirtilmiş yerler de olabilir.

3.2.1. Toplanma Çadırı

Çöl hayatı boyunca Otağ, Tanrı’nın meskeni ve Tanrı’nın kendi aralarında bulunmasının, ikamet etmesinin bir sembolü olarak telakki edilmiştir.²¹³ Tanrı’nın otağının bekçiliği ve onun kurulması, sökülmesi, taşınması ile Levililer görevlendirilmiş ve bu görevlendirme bizzat Tanrı’nın kendisi tarafından yapılmıştır.²¹⁴

İsrail halkına göre, Ahit Sandığı’nın altında durduğu çadırın, tüm kutsal araçların ve Tapınağın modelleri Yehova tarafından yaratılmıştır ve bunları seçtiği halka yeryüzünde yeniden üretsinler diye ifşa eden de Yehova’dır. Bu bağlamda Yehova Musa’ya şu sözlerle hitap etmektedir: “Birlik teknesini bütün aletlerle, tam size göstereceğim modele göre inşa edeceksiniz.”²¹⁵

Bu dünyanın merkezi, bütün halkların geleneksel sembolizminde varlığın merkezi ve “ilahi mesken” olan kalp ile mukayese edilir. Aynı şekilde, onun bir sureti olan Toplanma Çadırı bu nedenle İbranice’de “mişkan”, diğer bir ifadeyle “Tanrı’nın Meskeni” adıyla anılmaktadır ki, bu kelime ile “sekina” kelimesi aynı köktendir.²¹⁶ Mısır’dan çıkışın ikinci yıldönümünde yapımı tamamlanan mişkan, deri ile kaplı kıymetli bir kumaştan yapılmış, iki kısımdan ibaret bir çadırdı. Birinci kısım “Kutsal

²¹³ Atasağun, Galip, “Yahudilikte Dini Sembol ve Kavramlar”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, Sayı:11, s. 137.

²¹⁴ Atasağun, 2001, s. 138.

²¹⁵ Çıkış, XXV/9

²¹⁶ Guenon, 2004, s. 23.

Kısım” olarak isimlendiriliyor ve içinde buhurun yakıldığı mihrap, yedi kollu şamdan ve kutsal altın masa bulunuyordu. İkinci kısım ise “En Kutsal Kısım” olarak isimlendiriliyordu. En Kutsal Kısım’da On Emir’in yazılı olduğu iki taş levhanın bulunduğu Ahit Sandığı bulunuyordu.²¹⁷

Mişkan, kutsal yerlere saygısızlık gösterilebilecek her türlü ortamdan uzakta en kutsal tapınma yeri olarak kabul edilirdi. Tıpkı Eski Mısır’da tanrı heykelini barındıran naos bölümü gibi. Antik Yunan’da da otağ bölümü, kafire yasaklanmış olan, örneğin Delphoi şehrindeki Pythia heykelinin bulunduğu ve ilahi varlığın kendini gösterdiği tapınağın tam ortasındaki yer, adyton (girilemeyen kısım) ismi verilmiş başlıca bölümdü.²¹⁸

3.2.2. Süleyman Mabedi

Kutsalın tezahürünün sürekliliğini ifade eden ve aynı zamanda kutsaldışı insanı, dikkat etmeden, yaklaşım ritüelini yapmadan girmesiyle kendini yok edebilecek tehlikeden koruma amacına hizmet eden; kutsal bir yeri çevreleyen çit, duvar veya taş daireler, insanın yapmış olduğu en eski mabed formu olarak bilinir.²¹⁹ Mabedler genelde Yunan mabedlerinde olduğu gibi başlangıçta açık hava mabedleri şeklindeydi ve bu mabedler kutsallıklarını tanrının oralarda ikamet ettiği telakkisinden alıyordu.²²⁰

Tapınaklar gökyüzüyle yeryüzü arasında geçiş yerleri olan, “Tanrıların kapıları” olarak kabul edilirler.²²¹ Tapınaklar kozmik dağın karşılığıdır ve bunun sonucu olarak, yeryüzü ile gökyüzü arasındaki en mükemmel “bağı” meydana getirmektedirler. Temelleri de alt bölgelere derinlemesine dalmaktadır. Kudüs Tapınağının üzerine inşa edildiği kayalık da bu sebeple “Dünya’nın göbek çukuru” olarak bilinir.²²²

---

²¹⁷ Atasagun, Galip, *İlahi Dinlerde (Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam) Dini Semboller*, Dizgi Evi, Konya, 2002, s. 75.

²¹⁸ Gardin-Olorenshaw, “*Mişkan*”, s. 434-435.

²¹⁹ Eliade, 2005, s. 438.

²²⁰ Güç, 2011, s. 9.

²²¹ Eliade, 1991, s. 7.

²²² Eliade, 1991, s. 20.

Yahudi geleneğine göre yaratılışın başladığı ve tüm dünyaya ilk ışığın yayıldığı yerde yapıldığına inanılan Kudüs Mabedi, kendi mensupları tarafından dünyanın merkezi olarak kabul edilir.²²³

Tevrat tefsirlerinde ve apokrif kabul edilen kitaplarda Hz. Adem'in yaratıldığı toprağın kutsal yer –Kudüs'teki Süleyman Mabedi'nin bulunduğu mahal- ile dünyanın dört bir yanındaki kırmızı, siyah ve beyaz topraktan alındığı belirtilir.²²⁴

Bu mabedi Hz. Davud (a.s.) yapmaya özenmiş, fakat onu yapmak oğlu Hz. Süleyman (a.s.)'a nasib olmuştur. Kudüs Mabedi, İsrailoğullarının Kenan diyarını alıp yerleşik düzene geçmelerinden sonra Otağ'ın, çöl hayatında icra ettiği görev ve manayı yüklenmiştir ve Yahudilerin tek kurban yeri olarak belirlenmiştir.²²⁵

Süleyman Mabedi'nin Kudüsü'l-Akdes'indeki Ahid Sandığı da Tanrı Yahve'nin tahtı; kendisinin veya isminin orada hazır bulunuşunun gözle görülür bir işareti sayılmıştır.²²⁶

Sefer ha Zohar'da anlatılan bir efsaneye göre Tanrı dünyayı yarattığı zaman, göklerdeki muhteşem tahtının altından kıymetli bir taş almış ve onu boşluğa fırlatmış. Bu taş gözle görülmeyen bağlarla, yukarıda Tanrı'nın tahtına bağlıymış. Bağın bir ucuna bağlı olan taş yeryüzüne inmiş ve sulara sağa sola ve her yöne hareket ederek dünyayı oluşturmuştur. Bu taşın adı "Even Şatiah" yani "Nirengi taşı" olup, dünyayı oluşturan bu taş, dünyanın merkezi, gözbebeği ve göbeği olarak nitelendirilmektedir. Tanrı, bu taşın düştüğü yerde de Kudüs Şehri'nin kurulmasını kullarına emretmiş. Onlara: "İşte Kudüs, onu dünyanın merkezine yerleştirdim, diğer ülkeler de etrafında bulunuyor" demiş.²²⁷

Sinegogların ise, M.Ö. 586'da Babil Kralı Buhtunnasir tarafından Kudüs'ün işgal edilip, Mabedin tahrip edilmesinden sonra Yahudilerin Babil'e sürgünü sonucu,

---

²²³ Güç, 2011, s. 14

²²⁴ Bolay, "Adem", s. 358.

²²⁵ Atasagun, 2001, s. 138.

²²⁶ Güç, 2011, s. 19.

²²⁷ Atasagun, 2002, s. 77.

Babil'deki Yahudiler arasında çıkmış olması çok daha muhtemeldir. M.S. 70 yılında Titus tarafından, Kudüs Mabedi'nin ikinci defa tahrip edilmesi sonucu, sinagog, Yahudilikte ibadet ve çalışmanın ana merkezi olarak Kudüs Mabedi'nin kutsallık özelliğini artık kendi üzerine almıştır.²²⁸

3.3. Şehirler

Farklı kültürlerde ve dinlerde önemli yerleşim yerleri olan şehirlerin merkezi bir öneme sahip olması gibi Yahudilikte de bazı şehirler kutsallık açısından diğer şehirlerden farklı değerlendirilmiştir. Bu kısımda Yahudilik için kutsal gözüyle bakılan şehirler ele alınacaktır.

3.3.1. Kudüs

Geleneksel bir açığa bağlılık özelliğini taşıyan toplumlar, daima “dünyanın merkezinde”, yani yukarıya açılan ve aşkın dünya ile ilişki kurmanın kendisinde ibadet etmekle mümkün olduğu bir mekânda yaşamak istiyorlar. Tamamıyla simgesel bir mahiyet arz eden böyle bir mekân, kendisini bir işaret ile göstermektedir ki, onun hüviyetini ifade eden bu simge çoğunlukla tapınaktır.²²⁹ Spiritüel bir güç alanı oluşturan bu yerler sayesinde, insanın düşüşü ile sona erdiği kabul edilen “başlangıçlar zamanı”nın “illo tempore”undaki cenneti zaman boyutuna tekrar dönülebilmekte, böylece profan ve seküler zaman çerçevesinin dışına taşabilme imkânı tekrarlanabilmektedir.²³⁰ Mabet sayesinde Aşkın modelin bir benzeri yeryüzünde elde edilmekte ve yeryüzünü sürekli kutsallığa yakın tutmaktadır.²³¹

Tapınakların olduğu gibi kentlerin de ilahi prototipleri vardır. Semavi bir Kudüs, Tanrı tarafından, kent insan eliyle kurulmadan önce yaratılmıştır.²³² Göksel Kudüs Tanrı tarafından cennet ile aynı anda, yani “in aeternum” yaratılmıştır ve zaman tarafından

---

²²⁸ Atasagun, 2001, s. 139.

²²⁹ Kılıç, 1995, s. 59.

²³⁰ Kılıç, 1995, s. 60.

²³¹ Kılıç, 1995, s. 61

²³² Eliade, 1994, s. 22.

kapsanmamıştı.²³³ İlk insan “Dünya’nın Göbek Çukuru”nda yer alan cennette veya Kudüs’te (Yahudi-Hristiyan geleneğine göre) şekillendirilmiştir.²³⁴

Yeryüzü Cenneti’nin merkezinde bir “Hayat Ağacı” olduğu inancı vardır ki bu, aynı zamanda Gökyüzü Kudüs’ünün de merkezindedir ve burada on iki meyvesi vardır.²³⁵ Semavi Kudüs’ün ise on iki kapısı, tabii olarak Burçlar Kuşağı’nın on iki işaretine ve İsrail’in on iki kabilesine tekabül etmektedir.²³⁶

Kudüs şehri Tevrat’ta sadece bir defa Salem adıyla zikredilmektedir.²³⁷ Şehrin krallık ve ibadet merkezi oluşu ise Hz. Davud’la başlamaktadır.²³⁸ Hz. Davud’a saltanatının ebediyen devam edeceği vaad edildiğinde bu aynı zamanda Kudüs’ün ebediliğine de işaret sayılmıştır.²³⁹ Hz. Süleyman zamanında mabedin inşası, mabedin Tanrı’nın ebedi mekanı olarak kabulü Kudüs’e ayrı bir kutsallık sağlamıştır. Yahudi şeriatına göre bütün ülke kutsaldır, ancak Kudüs şehri en kutsaldır. Yeryüzündeki en kutsal yer olan ve “kutsallar kutsalı” denilen mekan Kudüs’teki mabedde bulunmaktadır. Yahudi geleneğine göre yeryüzündeki Kudüs gibi bir de gökte Kudüs vardır. Talmud’da Tanrı’nın yerdeki Kudüs’e girmeden gökteki Kudüs’e girilemeyeceğini bildirdiği nakledilmektedir. Semavi Kudüs’ün dünyanın sonunda yerdekinin yerini almak için ineceği inancından dolayı Yahudilerde, ölümler diriltildiğinde mabedin bulunduğu tepeye yakın olduğu için zaman kazanmak ve sıkıntıyı azaltmak amacıyla Zeytindağı’na gömülme arzusu vardır.²⁴⁰

3.3.2. Luz

Yahudi geleneği içerisinde “Luz” adında çok gizemli bir şehirden bahsedilir. Bu yer, köken itibariyle Yakub’un, rüya gördükten sonra oranın adını Beyt-El yani “Tanrı’nın Evi” koyduğu yerdir. Rivayete göre, “Ölüm Meleği” bu şehre giremez.

---

²³³ Eliade, 1991, s. 41.

²³⁴ Eliade, 1991, s. 25.

²³⁵ Guenon, 2004, s. 86.

²³⁶ Guenon, 2004, s. 85.

²³⁷ Tekvin, XIV/18.

²³⁸ II. Samuel, VI/7; Bablar, XXIV/18-25; I. Tarihler, XXI/18-22

²³⁹ II. Samuel, VII/13-16.

²⁴⁰ Harman, Ömer Faruk, “Kudüs”, DİA, XXVI, İstanbul, 2002, s. 326.

Luz'un yakın civarında, bir badem ağacı (İbranice buna da luz denilmektedir) vardır. Bu ağacın kökünde, yeraltına girilebilecek bir delik vardır. Bu yeraltı geçidi, tamamen gizli olan bu şehre götürür.²⁴¹

3.4. Diğer

3.4.1. Menorah

Menorah, yedi kollu şamdana verilen isimdir. Yedi kollu şamdanın ışığı Tanrı'nın varlığını sembolize eder. Yahudi inancına göre menorah, kâinatın yedi günde yaratılışını sembolize eder ve merkez ışık (ortadaki kol) sebti (Cumartesi gününü) sembolize eder. Yedi kol, Tanrı'nın ışığı tarafından rehberlik edilen yeryüzünün yedi kıtası ve yedi kat gökyüzüdür. Günümüzde ise menorah İsrail Devleti'nin resmi bir sembolü olarak kullanılmaktadır.²⁴²

Ahd-i Atik'e göre şamdanın bütün özellikleri Tanrı tarafından Hz. Musa'ya bildirilmiş ve Hz. Musa'nın emirleri doğrultusunda ilahi vahye uygun olarak zanaatçı Betsalel tarafından yapılmıştır.²⁴³ Menora Kudüs Tapınağı'nda aralıksız yanmak zorundaydı. Fakat Roma ve Babillilerin akınları alevlerini iki kez söndürmüştür. Menoranın sembolikliği, Yakındoğu'nun en eski medeniyetlerinde, ebedî yaşam ağacı olarak görülen Asurluların ve Babillilerin yedi kollu kutsal ağacında karşımıza çıkar.²⁴⁴ Yahudi mistisizminde ise hayat ağacı simgesi yedi tanrısal fazileti ifade eder. Menora, insanoğlunun Tanrı'nın suretinde yaratıldığının sembolü olarak da görülür.²⁴⁵

Bir görüşe göre ise bu yedi kol, haftanın yedi gününü temsil eder. Bunların aynı zamanda güneşi, ayı ve beş ana gezegeni temsil ettiği de söylenir. U şeklindeki üç kol, güzellik, güç ve akıl içindir.²⁴⁶

---

²⁴¹ Guenon, 2004, s. 54.

²⁴² Atasagun, 2001, s. 132.

²⁴³ Çıkış, XXV/31-40, XXXVII/17-24.

²⁴⁴ Gardin-Olorenshaw, "Şamdan", s. 565.

²⁴⁵ Aydın, "Menora", s. 487.

²⁴⁶ Buckland, 2005, s. 157.

3.4.2. Ahit Sandığı

Ahit Sandığı, İsraililer arasında Tanrı'nın hazır bulunmasının bir sembolü idi. Sandık bir yerden bir yere taşınırken, Tanrı da onunla birlikte yürüyor ve çölde İsrailoğullarını bir bulutla takip ediyordu. Aynı zamanda Sandık İlahi irtibatın sağlandığı yer olarak da telakki edilmiştir. Ahit Sandığı'na Tanrı'nın tahtı gözüyle de bakılmıştır.²⁴⁷

Ahd-i Atik'e göre Ahit Sandığının ölçü ve özellikleri Tanrı tarafından Hz. Musa'ya bildirilmiş ve Hz. Musa'nın emirleri doğrultusunda ilahi vahye uygun olarak zanaatçı Betsalel tarafından yapılmıştır. Akasya ağacından yapılması emredilen bu sandığın uzunluğu iki buçuk arşın, eni ve yüksekliği bir buçuk arşındır. İçi ve dışı saf altınla kaplanmıştır. Tanrı Yahve ile İsrailoğulları arasındaki ahdin sembolü olan ve Hz. Musa'ya verilen On Emir'in yazılı olduğu iki taş tablet bu sandığa konmuştur.²⁴⁸ Ahit Sandığı'nın taşınması ve korunması görevi Kohat soyundan gelen Levililere verilmiştir.²⁴⁹

İsraililer çöl hayatı boyunca, Ahit Sandığı'nı Yahve'nin taşınabilir mabedi ve ikametgâhı olan Otağ (Toplanma Çadırı)'ın en kutsal bölümüne koymuşlardır. Hz. Süleyman (a.s.) tarafından Kudüs Mabedi'nin yapılmasından sonra ise Mabel'in en kutsal bölümü olan Kudus'ül-Akdes'e konmuştur. Bu bölüme yılda bir defa Yom Kippur (Keffaret Günü)da sadece başrahip girer ve İsrail'in günahlarının affolunması için dua eder ve kurban sunar.²⁵⁰

Eski Ahit'te yer alan çeşitli ifadelerle göre, Musa'nın yerine İsrailoğullarının başına geçen Yeşu'nun ölümünden sonra yaşanan yaklaşık 200 yıllık Hâkimler döneminde İsrailoğulları komşu kültürlerle hâkim olan politeizme temayül etmişler ve başta Baal kültü olmak üzere civar toplumların putperest kültlerini adapte etmişler ve bu dönemde Tevrat'ı unutmuşlardır.²⁵¹ Bu başıboşluk ve karışıklık döneminin sonunda

---

²⁴⁷ Atasağun, 2001, s. 13.

²⁴⁸ Çıkış, XXV/10.

²⁴⁹ Sayılar III/29-31; I. Tarihler XV/1-2.

²⁵⁰ Atasağun, 2001, s. 131.

²⁵¹ Hakimler II/11-13.

Filistilerle yapılan bir savaşta içinde Tevrat'ın orijinal nüshası ve Taş Tabletleri barındırdığı düşünülen Ahit Sandığı, Filistilerin eline geçmiş ve uzunca bir müddet onların elinde kalmıştır.²⁵²

M.Ö. 586 yılında Buhtunnasır tarafından Kudüs Mabedi'nin tahribi ile Ahit Sandığı kaybolmuş ve sonraki dönemlerde Ahit Sandığından bahsedilmemiştir. Günümüzde Yahudiler, sinagogda Tevrat rulolarının konulduğu sandığa veya dolaba Ahit Sandığı demektedirler ve bu sandık veya dolap, sinagogun en kutsal bölümü olarak kabul edilen yere konur. Sandık, doğu duvarına yerleştirilir ki, aynı zamanda Yahudilerin kıblesini de sembolize eder.²⁵³

Kur'an-ı Kerim'de de Ahid Sandığı'ndan bahsedilmiştir. Peygamberleri tarafından, uzun süredir İsrailoğullarının elinde bulunmayan tabutun geri geleceği, bunun da Talut'un krallığına alamet olacağı bildirilmiştir. Ayrıca sandıkta Allah'tan bir sekine ile Musa ve Harun'un ailesinin geriye bıraktıklarından bazı şeyler bulunduğu ve sandığı meleklerin taşıdığı ifade edilmiştir.²⁵⁴ Hıristiyanlıkta ise Ahid Sandığı, kilise babaları tarafından Hz. İsa'nın sembolü olarak yorumlanmıştır.²⁵⁵ Günümüzün bazı otoritelerine göre Sandık vardır ve gizli bir yerde saklıdır. Elbet bir gün bulunacak, açığa çıkacaktır.²⁵⁶

3.4.3. Ağlama Duvarı

Ağlama Duvarı, Yahudilerin “Beit ka Mikdas” (Beytu'l-Makdis) dedikleri mabeden günümüze kalan ve kutsal kabul edilen duvardır. Bu duvar, Kudüs'ün doğu kesiminde, Kubbetü's-Sahra'nın da bulunduğu Harem-i Şerif'in batı tarafında Tyropcan Vadisi'nin kayalık tabanı üzerinde yer alır.²⁵⁷ Dindar Yahudilerin Mabedin bu kalıntısı önündeki kederli ibadetlerine tanık olan Avrupalı gezginler “Ağlama Duvarı” adını

---

²⁵² Gündüz, 1998, s. 58.

²⁵³ Atasagun, 2002, s. 47.

²⁵⁴ El-Bakara, 2/248.

²⁵⁵ Küçük, Abdurrahman, “Ahid Sandığı”, DİA, I, İstanbul, 1988, s. 535.

²⁵⁶ Yıldız, 2012, s. 63.

²⁵⁷ Atasagun, 2001, s. 135.

vermişlerdir.²⁵⁸ Ağlama duvarı yaklaşık 485 metre uzunluğundadır. Toprak seviyesinin üstünde yirmi dört büyük taş sıra ile yer altında kalan on dokuz taş sırasından oluşur. Yüksekliği toprak seviyesinden itibaren 18 metre olup 6 metresi mabed alanının seviyesini aşmaktadır. Taşlardan bazılarının uzunluğu 12 metre, yüksekliği 1 metre, ağırlığı ise yüz tondan fazladır.²⁵⁹

Hız. Süleyman tarafından yaptırılan mabedin bir kalıntısı olduğu için Yahudiler tarafından kutsal sayılmıştır. Mabedin yıkılış yıldönümü başta olmak üzere, çeşitli vesilelerle bu duvar önünde dua edilir ve gözyaşı dökülür. Yahudiler için, Ağlama Duvarı, Süleyman Mabedi'nin Hız. Süleyman tarafından yaptırıldığı şekliyle yeniden yapılarak, Yahudi hâkimiyetinin yeniden kurulması hayalini sembolize eder aynı zamanda.²⁶⁰ Tevrat tefsirlerine göre bu duvar yıkılmayacak ve Rab mabedin batı duvarını asla terk etmeyecektir.²⁶¹ Bu inanış Ağlama Duvarı'nın bir hac yeri olmasını ve inananların dua ederken sürekli onun bulunduğu yöne dönmelerini sağlamıştır.²⁶²

Batı Duvarı'nın ayakta kalmasına dair ise çeşitli rivayetler vardır. Bir rivayete göre Süleyman Mabedi'nin yapımında her kesimden destek alınmıştır. Batı Duvarı'nın yapımı ise fakir kesime kalmıştır. Buranın harcı fakir halkın alın teri ve gözyaşı ile yoğrulduğundan ayakta kalabilmiştir.²⁶³

3.4.4. Süleyman Mührü

Dağ ve mağara sembollerinin birbirini tamamlayıcı bir özellikleri vardır.²⁶⁴ Mağara ya da in, kalbin içini temsil etmektedir ki, bu varlığın merkezi olarak kabul edilmiştir; ayrıca, “Âlemin Yumurtası”nın içi olarak da kabul edilmektedir.²⁶⁵ Bu

---

²⁵⁸ Atasagun, 2002, s. 59.

²⁵⁹ Tanyu, “Ağlama Duvarı”, DİA, I, İstanbul, 1988, s. 474.

²⁶⁰ Atasagun, 2002, s. 63

²⁶¹ Midraş, Sayılar, 11/3.

²⁶² Gardin-Olorenshaw, “Tapınak”, s. 588.

²⁶³ Yıldız, 2012, s. 43-44.

²⁶⁴ Guenon, 2004, s. 69.

²⁶⁵ Guenon, 2004, s. 53.

tamamlama, birbirinin ters iki farklı yöne bakan iki üçgendir ki, bu da “Süleyman’ın Mührü”dür.²⁶⁶

İlk zamanlarda çeşitli toplumlar tarafından büyü veya süs aracı olarak kullanılan altı köşeli yıldız, Ortaçağda, Yahudi mezar taşlarında ve sinagoglarda dini anlamı olmaksızın süs maksadıyla kullanılmıştır. XVII. yüzyılda kabbalistlerin, XVIII. yüzyılda Siyonistlerin kullanması ve XIX. yüzyılda da Nazilerin, Yahudilere zorla bu işareti taşıyan elbiseler giydirmesi sonucu dini bir anlam kazanan altı köşeli yıldız artık Yahudiliği sembolize eder olmuştur.²⁶⁷

4. HİRİSTİYANLIKTA MERKEZ SEMBOLİZMİ

Hıristiyanlıkta sembollerin yaygın bir şekilde kullanılmasının ve gelişmesinin sebeplerinden biri zulüm ve baskı döneminde Hıristiyanların bazı gerçekleri düşmanlarından gizlemek için bazı kısaltmalar ve resimleri kullanmasıdır. Teslisin eşkenar üçgenle ifade edilmesi gibi. Bir diğer sebep ise Hıristiyanlığa ilk girenler okuma ve yazma bilmiyorlardı. Bu yüzden Tanrı’nın bilinmesi ve Hz. İsa’nın tanınması için semboller yaygın olarak kullanılmıştır.²⁶⁸

4.1. Açık Alanlar

Hıristiyanlar için de diğer mekanlardan farklı anlamlar taşıyan yerler vardır. Kutsiyet atfedilen bu yerlerden bir diğeri de açık alanlardır. Biliyoruz ki ibadet yerleri önceleri uluhiyetin hazır olduğu bir yer sayılan ve genellikle kurban takdimine hizmet eden sınırları belirli kült yerlerinden ibaretti.²⁶⁹ Hıristiyanlar için de bu yerlerden en önemlisi Golgotha’dır.

---

²⁶⁶ Guenon, 2004, s. 69.

²⁶⁷ Atasagun, 2002, s. 58.

²⁶⁸ Atasagun, 2000, s. 186.

²⁶⁹ Sarıkçıoğlu, 2011, s. 88-89.

4.1.1. Golgotha

Kutsal dağların göğün ve yerin birleştiği mekânlar olarak dünyanın merkezinde bulunduğu inanılır. Her mabet ve kutsal şehir de kutsal dağa benzetilerek merkez konumuna getirilir. Buna bağlı olarak bu merkez konumundaki mabet ve kutsal şehirler, gök, yer ve cehennem arasındaki bir kesişme noktası olarak kabul edilir.²⁷⁰ Buralar tanrının yeryüzüne indiği yerlerdir. Tanrı'nın yaratması da merkezden başlar ve değişik yönlere doğru yayılır.²⁷¹

Kutsal sayılan ve Hristiyanlık kutsal kitabında adı geçen Zeytin Dağı önemlidir. Bu dağda, Hz. İsa dolaşmış, vaaz vermiş, gecelemiştir. Zeytin Dağı da Kudüs (Jerusalem) de bulunmaktadır. Siyon Dağı ile araları pek yakındır.²⁷²

Hz. Adem'in çamurdan yaratıldığı yer olan cennet de elbette kozmosun merkezindedir. Cennet yeryüzünün göbeğidir ve bir Suriye inanışına göre tüm diğer dağlardan yüksek bir dağ üzerindedir. Suriye *Hazineleer Mağarası Kitabı*"na göre Hz. Adem dünyanın merkezinde, daha sonra Hz. İsa'nın Haçı'nın dikildiği yerde yaratılmıştır. Aynı gelenek Yahudilikte de vardır. Yahudi kıyamet kitabı ve bir *midraş* Hz. Adem'in²⁷³ Yerusalemlerinde yaratıldığını söylemektedir.²⁷⁴ Hz. Adem'in yaratıldığı noktada, yani Golgota'da gömülmüştür ve burada akan Mesih'in kanı -görmüş olduğumuz gibi- onu da kurtaracaktır.²⁷⁵ Dolayısıyla Mesih'in kanı tam da haçın ayakları dibinde gömülü olan Hz. Adem'in kafatasına akar ve onu günahlarından arındırır. Golgotha'nın dünyanın merkezinde olduğu inancı Doğu Hristiyanların inanışlarında da sürmüştür.²⁷⁶ Bazı otlar kutsal Golgotha tepesinde, yeryüzünün merkezinde yetiştiğinden güç kazanmış hatta Mesih'in yaralarını iyileştirerek kutsallık kazanmışlardır.²⁷⁷

---

²⁷⁰ Eliade, 2005, s. 443.

²⁷¹ Eliade, 2005, s. 446.

²⁷² Tanyu, 1973, s. 13.

²⁷³ Eliade, 1994, s. 29.

²⁷⁴ Eliade, 1994, s. 32.

²⁷⁵ Eliade, 1994, s. 30.

²⁷⁶ Eliade, 1994, s. 28.

²⁷⁷ Eliade, 1994, s. 44.

4.2. Kapalı Alanlar

Açık kutsal yerler zamanla üzerleri örtülerek kapalı alanlar oluşturulmuştur. Bu yerler kimsenin rahatsız etmediği, dikkatin yoğunlaştığı yerlerdir. Hıristiyan ibadet ve ayin yeri olarak da kiliselerin önemli işlevi vardır.²⁷⁸

4.2.1. Kiliseler

Kilise kelimesi, Yunanca toplantı anlamına gelen Eklesia kelimesinden alınmıştır. İlk kiliseyi İsa'nın etrafında toplanan ilk cemaat teşkil etmektedir.²⁷⁹ Yani Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde kilise bir cemaati sembolize etmektedir. Roma İmparatoru Konstantin'in M.S. 313'te yayınlamış olduğu Milan Fermanı ile Hıristiyanlığa müsamaha göstermesi ve daha sonra M.S. 380'de Roma İmparatoru Büyük Theodosius'un Hıristiyanlığı Roma'nın tek resmi dini haline getirmesinden sonra Hıristiyanların ibadetlerini yapabilmeleri için ilk mabedleri inşa etmesi sonucu Hıristiyanlıkta kiliseleri bir mekan olarak görüyoruz. Böylece kilise, Hıristiyanların ibadetlerini ve ayinlerini gerçekleştirdikleri ve belirli mimari özellikleri taşıyan mabedlerini sembolize etmiştir.²⁸⁰

Hıristiyanlık'ta kilise, mezheplere göre farklı anlamlara sahiptir. Katolıklara göre kilise, Hz. İsa (a.s.) tarafından kurulmuş bir müessesedir ve Hz. İsa'nın bedenidir. Hz. İsa (a.s.)'ya inanan Hristiyanlar ise onun uzuvlarıdır. Bu kilisenin reisi Havari Petrus'tur. Papalar ise Havari Petrus'un halifesidirler.²⁸¹

Kilisenin şekli mimari bir sembolizm arz eder. Batı Latin kiliselerinin planı Ortaçağın başından beri bir haç şeklinde uyarlanmıştır.²⁸² Bizans Kilisesi'nde kilisenin içinin dört kısmı dört ana yönü simgelemektedirler. Kilisenin içi Evren'dir. Mihrap doğuda yer alan cennettir. Tapınağın İmparatorluk kapısı aynı zamanda "Cennet Kapısı"

---

²⁷⁸ Sarıkçıoğlu, 2011, s. 91.

²⁷⁹ Aydın, "Kilise", s. 386-387.

²⁸⁰ Atasagun, 2000, s. 187.

²⁸¹ Atasagun, 2002, s. 201.

²⁸² Gardin-Olorenshaw, "Kilise", s. 360.

olarak adlandırılmaktaydı. Bizans Kilisesi evrenin imgesi olarak dünyayı hem bedene büründürmekte, hem de kutsallaştırmaktadır.²⁸³

Bizans Kilisesi'nde girişten altara doğru yürümek, insanlara ait dünyadan Tanrı'nın dünyasına doğru yürümek gibi düşünülmüştür. Bu iki alan, ikonostas denilen kapıyla birbirinden ayrılmıştır. Bu geçiş yeri, din adamlarına mahsus bölümle kutsal yer arasındadır. Üç kapısı vardır ve duvarlarında azizlerin resimleri bulunur. İkonostas kapılarından geçen rahiplerin ise iki alan arasında hareket eden melekleri temsil ettiğine inanılır.²⁸⁴

4.3. Şehirler

Yahudilikte olduğu gibi Hıristiyanlıkta da merkez sembolü olan şehirler vardır. Bunlar içinde en önemlisi Kudüs'tür.

4.3.1. Kudüs

En mükemmelinden kutsal yer ve tanrıların evi olarak tapınak dünyayı sürekli olarak yeniden kutsallaştırmaktadır.²⁸⁵ Dünya tapınağın sayesinde bütünsel olarak kutsallaştırılmakta, sürekli olarak yeniden saflaşmaktadır.²⁸⁶

Bir ibadet şehri olan Kudüs, kutsal ve temiz anlamına gelir. Tevhid akidesinin merkezi olan Kudüs, üç monoteistik din olan Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'da önemli bir yere sahiptir. Kudüs, gökte veya gelecekte yeryüzünde Allah adına bir değer haline gelmiş ve bu anlayış biçimi Batı'nın dini tasavvurunda günümüze kadar devam etmiştir. Kudüs yukarıda zikredilen bütün dinlerde zamanın bir sonu ya da ölümden sonraki hayatla ilgili bir olgu olmuştur. Dante Aligheiri'nin tanımladığı gibi Kudüs,

---

²⁸³ Eliade, 1991, s. 42.

²⁸⁴ Güç, 2011, s. 19.

²⁸⁵ Eliade, 1991, s. 39.

²⁸⁶ Eliade, 1991, s. 40.

barış şehridir ve evrenin merkezidir ve Papa VI. Paul'ün ifadesiyle, “din ve barış için dünyanın merkezidir.”²⁸⁷

İnciller'de Kudüs önemli bir yer işgal etmektedir. Markos İncili'ne göre Hz. İsa, Galile bölgesinde halka tebliğ faaliyetine başlar ve onların olumsuz tavrı üzerine Kudüs'e yönelir. Yuhanna İncili Hz. İsa'nın birçok defa Kudüs'e geldiğini kaydeder. İncillere göre Hz. İsa'nın dünyevi hayatı Kudüs'te sona erer, havariler orada “kutsal ruh”u alırlar.²⁸⁸

4.4. Diğer

4.4.1. Haç

Hıristiyanlıkta en tanınan sembol, haçtır. Fakat bunun aslında çoğu putperestin saygı gösterdiği bir sembol olduğundan haberdar değildirler. Haçın en eski örneklerini Asurlular ve Sümerlerde görmekteyiz. Bu ilk örneklerin çoğu eşit kolluydu ve güneşi temsil ediyordu.²⁸⁹

Maya geleneğinde de temel noktalar, uçları dört ufka değen bir haçla temsil edilir ve yerleşmeler bu kareye göre yönlendirilirdi. Merkezdeki kutsal ağaçtan dört yöne doğru dört yol çıkar ve bu çıkış noktalarındaki dört sanduka köyün sınırlarının koruyucularına adanırdı. Haç eski Mısır'da hafifçe değişmiş bir formda, ölümsüzlük hiyeroglifi olmuştur. Eski Avrupa'da, Etruskler şehirlerini ve tapınaklarını dünyaya biçim veren haça uygun düzenlemişlerdir.²⁹⁰

Haçın önce İranlılar ve daha sonra Romalılar tarafından uygulanan bir işkence aleti olduğu, suçlunun bu alete bağlanarak veya çivilenerek idam edildiği belirtilmektedir.²⁹¹ Antik dünyada haça germenin belli bir coğrafyaya özgü olmayıp Hindistan'da, İskitler'de, Mezapotamya'da, Kuzey Afrika, Yunan, Roma ve Kuzey

²⁸⁷ El-Khatip, “Kur'an'da Kudüs”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, çev.: Ramazan Işık, 9:1, 2004, s. 110.

²⁸⁸ Harman, Ömer Faruk, “Kudüs”, s. 326.

²⁸⁹ Buckland, 2005, s. 107.

²⁹⁰ Albayrak, 2004, s. 109.

²⁹¹ Albayrak, 2004, s. 107.

Avrupa kavimlerinden olan Keltler arasında da uygulandığı, Ölü Deniz Yazmaları'nda ondan söz edildiği ifade edilmektedir.²⁹² Haça gererek idam etme Konstantin tarafından yasaklanmış ve ondan sonra herhangi bir imparator da onu geri getirmemiştir. Böylece daha sonra gelen kuşaklar haçın bir zillet ve hakaret işareti olduğu anlayışını unutmuş, neticede kutsal bir renge bürünen bu sembol insanlığın kurtuluşu için ölen Mesih'ten başkasını ifade etmez hale gelmiştir.²⁹³

Haçın Hıristiyanlığın sembolü olarak kullanılmaya başlanması inancın Roma İmparatorluğu'nun resmi dini haline geldiği M.S. 4. yüzyıla dayanmaktadır. Ortaçağ sanatında, Hz. İsa'nın gerildiği çarmıh, genellikle bir ağaç gibi tasvir edilir.²⁹⁴

Hıristiyan kutsal kitabında Hz. İsa'nın haç şeklindeki bir figürde değil, bir ağaç üzerinde olduğu bildirilmektedir.²⁹⁵ İskenderiye'li Basilides'e göre Hz. İsa idam için Golgota'ya götürülürken, zahiri bedeninden sıyrılarak, haça gerilmesi için yardım eden Kirene'li Simon'un bedensel şekline bürünmüş ve haça Simon gerilmiş, Hz. İsa da bu durumu uzaktan seyrederek onlara gülmüştür.²⁹⁶

Birçok Doğu kökenli mitolojide haçın insanların ruhlarının tanrıya ulaşmasını sağlayan ve dünyanın merkezinde bulunan bir köprü veya merdiven olarak kabul edildiğini de görmekteyiz. Haçın ağacı ile ilgili bazı versiyonlarda onun yedi cenneti temsilen yedi çentik/çıkıntı taşıdığı da yazılmaktadır. Kilise babalarına ait ve ibadet biçimlerine ilişkin çok sayıda metin, haçı bir merdivene, bir sütuna veya bir dağa benzetmektedir. Bu da haçın, Dünyanın merkezi simgesi olarak kozmik ağaçla özdeşleştirilmiş olduğu anlamına gelmektedir. Çünkü gökle iletişim haçla (merkezle) kurulmakta ve bu arada evrenin tümü de kurtulmaktadır.²⁹⁷ Bir inanışa göre haçın yapıldığı tahta Aden Bahçesi'ndeki hayat ağacından yapılmıştır ve ölüleri tekrar diriltebilir.²⁹⁸ Mesih'e Sol Justitiae ünvanını veren Katolik ayinindeki Kelam (Verbe),

---

²⁹² Albayrak, 2004, s. 109.

²⁹³ Albayrak, 2004, s. 117.

²⁹⁴ Buckland, 2005, s. 108.

²⁹⁵ Albayrak, 2004, s. 109.

²⁹⁶ Albayrak, 2004, s. 115.

²⁹⁷ Albayrak, 2004, s. 120.

²⁹⁸ Albayrak, 2004, s. 119.

gerçekten de “manevi Güneş”tir, yani hakikaten “Âlemin Merkezi”dir.²⁹⁹ Şayet Güneş Mesih’i temsil ediyorsa, oniki ışın da oniki Havari’ye tekabül etmektedir.³⁰⁰

Haçın dört yönü Tanrı’nın kudretinin birleştiği bir sembol olarak yükseklik, derinlik, uzunluk ve genişliğe; yani görünür görünmez bütün yaratıklara işaret eder.³⁰¹ Kendisine atfedilen olağanüstü güç ve kutsallık sayesinde haç Hıristiyanlık tarihinde manevi bir kuvvet kaynağı olmuş, ordular ondan aldıkları güçle savaşlar kazanmış, ahitler ve yeminler onun üzerine yapılmıştır.³⁰² Hıristiyan inancına göre, insanların üzerlerinde taşımış olduğu haç işareti, insanları kötü ruh ve bedenlerden korur, insanlara günlük çalışmalarında ve çeşitli işlerinde başarı sağlar.³⁰³

Günümüzde 385’ten fazla değişik haç figüründen bahsedilmekle beraber bunlardan sadece on kadarı yaygınlaşmıştır.³⁰⁴

4.4.2. Vaftiz

Hıristiyanlıkta, suya daldırmak, suya batırmak ve yıkamak anlamına gelen Yunanca “baptein” kelimesinden türemiş olan vaftiz; Hıristiyanlığa girmenin, Hz. İsa (a.s.)’nin bedenine iştirak etmenin, asli suçtan ve vaftiz anına kadar işlenmiş günahlardan temizlenmenin sembolüdür. Pavlos’un da etkisiyle vaftiz Hıristiyan sünneti olarak kabul edilmiştir. Vaftiz, İsa Mesih’in kilisesine kabul edilmeyi, Tanrı’nın cemaatine iştirak etmeyi ve Mesih’in bedenine dâhil olmayı ve hatta inayetle bizzat Tanrı’nın hayatına iştirak etmeyi sembolize eder.³⁰⁵

Hemen hemen her dinde benzeri uygulamalara rastlanan vaftizin başlangıç tarihi hakkında kesin bir bilgi vermek zordur. Eski din ve kültürlerden başlayarak belli bir tekamül geçirmiş olan vaftiz, Hıristiyanlıkta bir inanç esası haline gelmiştir.

---

²⁹⁹ Guenon, 2004, s. 35.

³⁰⁰ Guenon, 2004, s. 36.

³⁰¹ Albayrak, 2004, s. 121.

³⁰² Albayrak, 2004, s. 119-120.

³⁰³ Atasagun, 2000, s. 190.

³⁰⁴ Albayrak, 2004, s. 110.

³⁰⁵ Atasagun, 2000, s. 193.

Yakınoğu’da, suların temizleme özelliği ve manevi gücünden bahsedilmektedir. Babil’deki “Enki Kültü”nde su önemli bir yere sahiptir. Eski Mısır’da, ana rahminde bazı lekeler aldıkları gerekçesiyle yeni doğan çocuklar “vaftiz” edilmiş ve “Oziris Efsanesi”ne göre de günahlarından temizlenmesi için ölünün üzerine Nil nehrinin suyundan dökülmüştür. “Kibele Kültü”nde, vaftize benzer bir kan ayininden söz edilmektedir. Bu kan vaftizini olan kişinin ebedi bir doğum elde ettiğine de inanılmaktadır.³⁰⁶ Yunan mitolojisinde de vaftiz törenlerine rastlanır. Bunun en popüler örneği Aşil’in vaftizidir. Topuğundan tutularak suya batırılan Aşil, topuğu hariç ölümsüz hale gelmiştir. Nihayetinde de topuğundan okla vurularak ölür.³⁰⁷ Vaftiz, daha önce Esensiler gibi, bazı Yahudi mezhepleri tarafından da icra edilmiştir.³⁰⁸

Hristiyanlara göre vaftiz, Vaftizci Yahya’nın uygulamasından alınmış olup, “İsa Mesih’in adıyla” sözlerinin ilavesiyle Hristiyanlığa maledilmiş ve suya batırma yoluyla Hristiyanlığa giriş ayini olarak kabul edilmiştir.³⁰⁹ Vaftiz edilen kişinin başı, İsa’nın mezardaki üç gününü temsil ederek üç kez suya batırılır.³¹⁰ Fakat Hristiyanlıkta suya dalma yavaş yavaş su serpmeye veya abdest şekline dönüştürülmüştür.³¹¹ Hezekiel’de yazıldığı gibi: “... sizi milletlerden alacağım ve sizi bütün memleketlerden toplayacağım ve sizi kendi toprağınıza getireceğim. Ve üzerinize temiz su serpeceğim ve temiz olacaksınız; bütün murdarlığınızdan ve bütün putlarınızdan sizi temizleyeceğim. Ve size yeni yürek vereceğim ve içinize yeni ruh koyacağım ve taş yüreği bedeninizden çıkaracağım. Ve size et yürek vereceğim. Ve ruhumu içinize koyacağım. ...”³¹² Kişi suya daldırılmakla simgesel olarak ölür ve dolayısıyla da tekrar doğar, arınır, yenilenir; aynı İsa Mesih’in mezardan dirildiği gibi.³¹³

Hristiyanlara göre, geniş anlamda Kilise, bizzat Mesih’in kendisi, onun bedeni, eti ve kanıdır. Vaftiz için aday, kiliseye gelince Papazın: “Kiliseden ne istersin?”

³⁰⁶ Erdem, Mustafa, “Hristiyanlıktaki Vaftiz Anlayışı Üzerine Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XXXIV, s. 133-134

³⁰⁷ Güç, 2011, s. 193.

³⁰⁸ wikipedia.org/wiki/Vaftiz (10.11.2015).

³⁰⁹ Aydın, 2011, s. 170.

³¹⁰ Güç, 2011, s. 193.

³¹¹ Gardin-Olorenshaw, “*Vaftiz*”, s. 632.

³¹² Aydın, 2011, s. 170.

³¹³ Eliade, 2005, s. 233. (Hezekiel, XXXVI:23-27)

³¹⁴ Eliade, 2005, s. 236.

sorusuna: “İman” cevabını verir. Sonra papaz, adaya üfleyerek şeytanın, kötü ruhun çıkıp Ruhü'l-Kudüs'ün girmesini ister. Bununla birlikte yapılan diğer uygulamalar ve eğitimlerle vaftiz için kişi hazırlanır. Sıra vaftize geldiğinde genellikle Paskalya günü tercih edilir. Adaya, kendi isteği ile gelip gelmediği sorulur. Sonrasında papaz tarafından üstüne su serpilir. Papaz: “Seni Baba, Oğul ve Ruhü'l-Kudüs adına vaftiz ediyorum.” der. Böylece su ve ruhla dolu olan yeni bir hayat başladığına inanılır. Vaftiz ile günahlar, asli günah yıkanmıştır. Adaya beyaz elbise ve yanan bir mum verilir. Vücudu kutsal merhem ile ovulur. Vaftizden sonra inancı takviye eden konfirmasyon yapılır. İleride iyi bir Hıristiyan olmaları ümidiyle küçük çocuklar da vaftiz edilirler. Fakat hakiki vaftiz, erginlerinkidir.³¹⁴

5. İSLAMİYETTE MERKEZ SEMBOLİZMİ

5.1. Açık alanlar

İslam geleneğinde Hz. Muhammed'in ilk vahyi aldığı Hira Dağı ve Cahiliye döneminde de bir ziyaret yeri olan Arafat Dağı önemlidir.³¹⁵ Tîn suresinde de 1-5 “And olsun Tîn ve Zeytûna, and olsun Sina Dağı'na, and olsun bu güvenli Mekke şehrine ki: Biz insanı en güzel şekilde yarattık, sonra onu aşağıların en aşağısı kıldık.” buyrulmaktadır.

Sevr Dağı ise Mekke'nin 2-3 mil kadar güneyindeki bir dağdır ve halk arasında peygamberi düşmanlarından sakladığı için mübarek olarak tanınmaktadır. Hicaz kıtasında her ne cins ve ağaç varsa bu dağda mevcuttur. Hatta rivayete göre bir ağaç vardır ki, her kim o ağaçtan üzerinde bir parça bulundurursa, onu sinek, tahtakurusu ve akrep gibi hayvanların hiçbiri zehirleyemez. Bu dağın tepesine yakın bir yerinde, girilmesi güç, gayet dar bir mağara vardır. Hz. Muhammed için hicret esnasında üç gün kadar bu mağara içinde kaldılar denilmekte ve çok dar kapılı olan bu yere çocukların bile girebilmesi güç görünürken buraya şişmanca insanların bile girip çıkabildikleri anlatılmaktadır.³¹⁶

³¹⁴ Yıldırım, Suat, *Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, Işık yay., İzmir, 2005, s. 224-225.

³¹⁵ Tanyu, 1973, s. 16.

³¹⁶ Tanyu, 1973, s. 24.

İslamiyet'te önemine vurgu yapılan dağlar vardır, ancak İslamiyet'te Allah'ın "Biz ona şah damarından daha yakınız" sözüne iman olduğundan Onu göklerde, dağlarda aramaya ihtiyaç görülmemiştir.³¹⁷

5.1.1. Arafat

Arafat Mekke'nin 21 kilometre doğusunda, Taif dağ yolu üzerinde ova görünüşünde düz bir alandır.³¹⁸

Bir kısım Müslüman tarihçilerin naklettikleri, ancak Kur'an ve sahih hadislerde yer almayan bazı efsanevî rivayetlere göre cennetten yeryüzüne inme emri üzerine, Adem Hindistan'a, rivayetlerin çoğunluğuna göre ise Seylan adasına, Havva da Cidde'ye inmiştir. Daha sonra onlar Müzdelife ve Arafat'ta buluşmuşlardır.³¹⁹

Yeryüzüne gelişi sırasında Âdem eşi Havva'yı kaybetmiştir. Daha sonra ona Arafat'ta rastlayacaktır ki bugün Müslüman hacılar orada arefe gününü Allah'tan afv dilemek için dua ederek, murakabeye dalarak geçirirler. Orası, Cebelu'r-Rahme (Rahmet Tepesi)'nin yüksek bir yerinden Peygamber Hz. Muhammed'in hac esnasında son veda hutbesini okuduğu ve insanlığa mesajını özetlediği yerdir.³²⁰ İnananlar tarafından hac'da, herkesin ihram giyerek toplanması, kıyamet günü Arafat'ta Tanrı'nın huzurunda kefenler içinde toplanmanın adeta bir provası ve sembolü olarak görülmektedir.³²¹

---

³¹⁷ Tanyu, 1973, s. 15.

³¹⁸ Boks, Abdullah, "Arafat", DİA, III, İstanbul, 1991, s. 261.

³¹⁹ Bolay, "Adem", s. 363.

³²⁰ Hamidullah, Muhammed, "İslam'da Sembol", çev.: İsmail Yakıt, Centre d'Education Islamique, Etudes Sur l'Islam No: 1, Paris, 1996, s. 307.

³²¹ Hamidullah, 1996, s. 306.

5.2. Kapalı Alanlar

5.2.1.Kâbe

Kur'an dilinde, kutsalın kaynağı Kadir-i Mutlak Allah'tır ve bütün kutsallıklar Ondan kaynaklanmaktadır.³²² Kutsalın tecellisi mutlak bir sabit noktayı, bir merkezi ifşa etmektedir. Böyle bir ifşanın, dindar insan açısından, ne denli varoluşsal bir değere sahip olduğu açıkça görülebilmektedir.

Hiçbir şey, ilk yöneliş olmaksızın başlayamaz ve yapılanamaz ve her yönelme bir sabit noktanın kazanımını gerektirir. İşte bu sabit nokta, kutsalın tecelli ettiği noktadır.³²³ Dolayısıyla Kâbe, kendisini oluşturan somut unsurların ötesinde aşkın ve kutsal olanı yansıtmaktadır.³²⁴ İslam geleneğine göre dünyanın en mübarek yeri Kâbe'dir, çünkü "kutup yıldızı gösterir ki Kâbe göğün merkezine uzanır."³²⁵

İslam dininde kadın erkek her müslümanın bir görevi olan Hacc esnasında, Allah'ın evi Kâbe ziyaret edilir. Efsanevî rivayetlere göre, yeryüzüne gelmeden önce semada gördüğünün anısına onu ilk defa inşa eden Hz. Âdem'dir. Nuh Tufanı'ndan sonra binayı yenileyen Hz. İbrahim'dir ve Hz. Âdem'in cennetten getirdiği Siyah Taş (Hacer-i Esved)'i orada muhafaza etmiştir.³²⁶

Bir görüşe göre Kâbe'yi semadan Cenab-ı Hakk indirmiştir. Yeryüzüne indirilmiş olan Hz. Âdem'e Cenab-ı Hakk şöyle seslenir: "Ey Âdem, yeryüzüne seninle beraber bir ev indirdim. Arşımın etrafında nasıl tavaf ediliyorsa, aynı şekilde Kâbe'nin etrafında da tavaf edilir. Onun yanına git!" Bunun üzerine Hz. Âdem (a.s.) Kâbe'nin yanına gelir; Hz. Âdem (a.s.) ve ondan sonra gelen peygamberler Kâbe'yi tavaf ederler. Bu, Tufan'a kadar sürer. Tufan olunca da Allah, Kâbe'yi semaya yükseltir.³²⁷ Tufanda

---

³²² Yavuz, 2006, s. 398.

³²³ Yavuz, 2006, s. 399.

³²⁴ Yavuz, 2006, s. 401.

³²⁵ Eliade, 1994, s. 28.

³²⁶ Hamidullah, 1996, s. 306.

³²⁷ Atasâgun, 2002, s. 306.

Mekke'deki Kâbe, Hz. Nuh'un gemisinin yedi kez etrafını dolaştığı göğe kaldırılmıştır.³²⁸

Bir diğer görüşe göre ise Hz. Âdem (a.s.) cennetten kovulup yeryüzüne indirilir. Hz. Âdem (a.s.) yapmış olduğu günahtan dolayı tövbe eder ve tövbesi Allah tarafından kabul olunur. Hz. Âdem (a.s.) ibadet etmek için Allah'tan bir yer ister. Cebrail kendisine bir çadır getirir. Daha sonra Cebrail kanadı ile yer altından Kâbe'nin temellerini çıkarır. Melekler, Kâbe'nin yapımı için taş taşıyarak Hz. Âdem'e yardım ederler. Hz. Âdem (a.s.) cennetten getirdiği beyaz yakuttan bir taşı da Kabe'nin içine koyar. Beyaz olan bu taş zamanla günahkârların ellerinin ve kesilen kurbanların kanlarının sürülmesiyle kararan "Hacerü'l-Esved"dir. Kâbe, yine bu rivayete göre Hz. Âdem (a.s.)'ın ölümünden sonra göğe çekilmiş ya da Nuh Tufanında yıkılarak yeri belirsiz hale gelmiştir.³²⁹

Allah'ın buyruğuyla Hz. İbrahim (a.s.) oğlu Hz. İsmail (a.s.)'in de yardımıyla Kâbe'yi eski temelleri üzerine inşa etmeye başlar ve Kâbe'nin taşlarını bir rivayete göre beş, başka bir rivayete göre ise yedi dağdan çıkarır. Kâbe'nin duvarları yükselince Hz. İbrahim (a.s.) işine devam etmek üzere, hala ayaklarının izini taşıyan ve "Makam-ı İbrahim" diye bilinen taşın üzerine çıkar. Kâbe'nin inşasının bitmesinden sonra Nuh Tufanı'ndan beri Ebu Kubeys Dağı'nda muhafaza edilen "Hacerü'l-Esved" Cebrail tarafından getirilir ve Hz. İbrahim (a.s.) tarafından Kâbe'nin içinde kazılan ve bir hazine olarak kullanılan çukura yerleştirilir. Zemzem suyunun da çıkması ile bir yerleşim merkezi haline gelen Mekke'de Hz. İbrahim (a.s.), Kâbe'nin üzerine çıkarak insanları hacca davet etmiştir.³³⁰

Hamidullah'ın ifadesine göre Allah'ın Arş'ının altında meleklere tahsis edilmiş bir mescid vardır. Peygamber Hz. Muhammed de Mekke'deki Kâbe, gökteki bu mescidin tam iz düşümündedir. Öyle ki, oradan bir taş atılsa tam Kâbe'nin damına düşer demektedir. O halde Kâbe göğe, ilahi arşa bakan bir pencerenin simgesidir.³³¹ Semada,

---

³²⁸ Schimmel, 2004, s. 86.

³²⁹ Atasağun, 2002, s. 307.

³³⁰ Atasağun, 2002, s. 307-308.

³³¹ Hamidullah, 1996, s. 307.

içinde meleklerin ibadette bulunduğu rivayet edilen bu yer Beytülma'mur ki bu mabed Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın üzerine yemin ettiği bir mekandır.³³² Çeşitli hadislerden rivayet edildiğine göre burası “yedinci semada melekler için inşa edilmiş, bir gelen bir daha gelmemek üzere her gün 70.000 meleğin ziyaret edip ibadette bulunduğu bir mabedir.”³³³

Kur'an'da Kâbe hakkında, “Allah Kâbe’yi, o saygıya layık evi, bütün insanlık için işlerini yürüttüğü merkez kıldı...” denilmektedir.³³⁴ “Beyt” (ev) sözcüğünün Allah’a nispet edilerek “beyti” (evim) şeklinde Kâbe’den söz edilmesi,³³⁵ bu mekânın kutsallığı hususundaki önemini vurgulamaktadır. Kâbe’nin kutsallığını vurgulayan bir başka husus da, namaz ibadetine Müslümanların ona yönelmesinin istenilmesi ve Hac ibadetinin onun etrafında gerçekleştirilmesidir.³³⁶ Kuşkusuz Mekke ve Kâbe, dindarlara göre, yaşayanların ve ölülerin yöneldiği, yeryüzündeki en kutsal yerdir; bu nedenle Kâbe yönüne doğru tükürmemek ve ayakları uzatmamak ya da bedensel gereksinimleri o doğrultuda yerine getirmemek gerekir. Öldükten sonra bile müminin sağ tarafına yatırılmış halde yüzü Kâbe’ye dönük olarak gömülmesi gerekir.³³⁷

Kutsalın bütün haşmetiyle tecelli ettiği Kâbe, insanların yatay ve dikey olarak iki varoluşta simgesi durumundadır. Yatay boyutta, onunla başlayarak mü’min için bir evrenin inşası gerçekleştirilirken, dikey boyutta mutlak varlık olan kutsalla buluşma ve O’na yükselmeye bir geçit noktası oluşturmaktadır.³³⁸ Kâbe ile ilgili olarak, “Şüphesiz, âlemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev Mekke’deki (Kâbe)dir.” denilmektedir. Ve Kâbe’nin Müslümanlar için en önemli kutsal mekân ve kutsal merkez olduğu ifade edilmektedir.³³⁹ Bununla beraber Hz. İbrahim’in makamının orada olması, onun kutsal bir mekan olmasına neden olmaktadır.³⁴⁰

---

³³² et-Tur, 52/4.

³³³ Buhari, ‘Bed’ü’l-halk’, 6, Müslim, ‘İman’, 259,264, Küçük, Abdurrahman, ‘Beytülma’mur’ maddesi, DİA, VI, İstanbul, 1992, s. 95.

³³⁴ El-Maide, 5/97.

³³⁵ El-Bakara, 2/125.

³³⁶ Yavuz, 2006, s. 400–401.

³³⁷ Schimmel, 2004, s. 87.

³³⁸ Schimmel, 2004, s. 403.

³³⁹ Schimmel, 2004, s. 399-400, Al-i İmran, 3/96.

³⁴⁰ Günay, Nasuh, *Yahudi, Hristiyan ve İslam Dinlerine Göre Bereket*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yay., Bursa, 1996, s. 80.

İslam düşüncesinde kozmosun temelini oluşturan yeşil bir taştan söz edilir. Bu yeşil taş yerin derinliklerine uzanır ve kâinatı boydan boya kat eden ve yeryüzündeki merkezi Kâbe olan dikey eksenin temelidir.³⁴¹ Bir görüşe göre Allah'ın yarattığı ilk şey Kâbe'dir; sonra yeryüzünü de Kâbe'nin altından itibaren genişletmiştir.³⁴² Mimari açıdan bakıldığında da Kâbe'nin “küb form”u, bir binanın ilk taşına ve binada denge faktörü yanında uyum ve ahengi de temin eden “temel taşı”na tekabül etmektedir.³⁴³ Kübik form aşkın olanı simgeler.³⁴⁴ Varlığıyla şehri kutsayan merkezi mabet, yani Kâbe, dünyanın göbeği olarak görülür.³⁴⁵

5.3. Şehirler

5.3.1. Mekke

Mekke'ye İslam'dan evvel Ummu'l-Kura yani köylerin anası, ana şehir³⁴⁶ denmekteydi. Anaşehir aynı zamanda bir hükümdar sarayına da sahip olmalıdır. Bu da Kur'an'ın Beytullah yani Allah'ın evi adını verdiği Kâbe'dir. Bu Ev'de, Peygamber'in “Allah'ın sağ eli” adını verdiği ve tavafların başlama noktasını belirtmek için konmuş siyah bir taş olan Hacer-i Esved vardır.³⁴⁷

Mekke'ye verilen isimler arasında insanların orada birbirlerine merhamet edişlerine bakılarak “Ümm-ü Rahm” (Rahmet anası), inkar edilenin sürüp çıkarıldığı yer anlamına “Nasse”, cahiliye şiirinde “Salah” (kurtuluş) isimleri de kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de Mekke isminin yanında Bekke ismi de kullanılmıştır. Kimilerine göre kelimenin başındaki “ba” harfinin “mim” harfinin yerine geçmiştir. Günahları gideren kutsal bir şehir olduğundan, suyu az olduğundan, dağlarından sel suları çekilip toplandığından yahut dört bir yandan insanları kendisine çektiğinden yahut da yeryüzünün merkezi, özü, kaynağı olduğundan şehre bu anlamlara gelen Mekke

³⁴¹ Schimmel, 2004, s. 20.

³⁴² Kılıç, 1995, s. 66.

³⁴³ Kılıç, 1995, s. 69.

³⁴⁴ http://www.aliakpınar.net/index.php?option=com_content&view=article&id=227; vahyin-kalbi-ehirlerin-anas-tevhidin-merkezi-beytullah-ehri-mekke&catid=42&Itemid=77 (20.06.2015).

³⁴⁵ Schimmel, 2004, s. 86.

³⁴⁶ Şuara, 26/7.

³⁴⁷ Hamidullah, 1996, s. 306.

denilmiştir. Bir diğer görüşe göre ise “ıslık çalma” anlamına gelen “müka”dan bu isim verilmiştir. Çünkü cahiliye döneminde Araplar ıslık çalarak Kâbe’yi tavaf ederlerdi.³⁴⁸

Mekke’nin isminin geçtiği en eski belge Batlamyus’un II. yüzyıla ait Coğrafya adlı eseridir. Bu eserde Mekke, Macoraba şeklinde anılır. Sebe ve Habeş dilinde “mukaddes ibadet mahalli, tapınak” gibi anlamlara gelen Macoraba, aynı manada olmak üzere seslilerin belirtilmediği Güney Arabistan yazısıyla “mkrb” şeklinde yazılan mekverab kelimesinden türemiştir ve Arapça kurb kökünden makreb (kurban yeri, mihrap, mukaddes yer) kelimesine dayanmaktadır. Diğer bir görüşe göre ise Arapça “mkk” (ev) ile “rbb” (ilah) masdarlarının bir araya gelmesiyle makreb şeklini almıştır. Her iki durumda da Mekke adı Kâbe ve şehrin dini merkez olmasıyla ilgilidir. Mekke bizzat Allah tarafından harem kılınmış ve bu durum, şehrin emin bir yer yapılması için dua eden³⁴⁹ Hz. İbrahim tarafından ilan edilmiştir.³⁵⁰

Arap Yarımadasının kuzeyinde Batnı-mekke (Bekke) adı verilen bir vadi üzerinde kurulmuştur. Merkezinde Kâbe’nin yer aldığı bu vadinin ortasındaki çukur alana “Bathaü Mekke” (sel yatağındaki kumluk) denir. ... Kâbe’nin Müslümanların kıblesi olması sebebiyle İslam coğrafyacıları III. (IX.) yüzyıldan itibaren dünyayı Mekke’nin merkezinde yer alan Kâbe’ye göre bölümlere ayıran tasarımlar geliştirmişlerdir. Buna göre dünya, merkezinde Kâbe’nin yer aldığı bir daire şeklindedir; yeryüzündeki ülkelerin her biri Kâbe’nin bir cephesine bakar. Bundan dolayı Kâbe’nin etrafında gerçekleşen tavaf dünyanın kendi etrafında dönüşünü sembolize etmektedir.³⁵¹

Mekke kutsal bir yer kılındığı için diğer yerlerde yasak olmayan birtakım şeyler orada yasaktır. Bu durum Hz. Muhammed (s.a.v.)’in bir hadisinde şu şekilde belirtilmiştir: “Mekke’de savaşmak benden önce hiç kimseye helal edilmedi. Bana da bir günün belirli bir anında helal kılındı. Artık benden sonra kimseye bu, helal kılınmayacaktır. Onun avı ürkütülmemeli, otu yolunmamalı, ağacı kesilmemelidir.

³⁴⁸ [http:// www.aliakpınar.net/index.php?option=com_content&view=article&id=227](http://www.aliakpınar.net/index.php?option=com_content&view=article&id=227) (20.06.2015).

³⁴⁹ el-Bakara 2/126; İbrahim 14/35.

³⁵⁰ Bozkurt, Nebi; Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Mekke”, DİA, XXVIII, Ankara, 2003 s. 555-556.

³⁵¹ Bozkurt-Küçükaşçı, “Mekke”, s. 555-556.

Oradaki buluntu şeyler de ancak sahibini arayıp bulmak için alınabilir.”³⁵² Mekkelilere bir emniyet ve selamet temin edilmesi Kur’an-ı Kerim’de ise şöyle ifade edilir: “O halde onlar şu Beyt’in Rabbine ibadet ve kulluk etsinler; O, kendilerini açlıktan (kurtarıp) beslemiş ve her çeşit korkudan da emin kılmıştır.”³⁵³

5.3.2. Kudüs

İnsan Allah’a yönelir ve her ruh yaratıcısına yakın olmaya can atar, fakat herkesin bir kapasitesi vardır. Muhakkak ki, bir peygamber Tanrı’ya yakın olanlardan daha yakın olacaktır.

İslam’da Hz. Muhammed’in semavi âlemlere seyahati “isra” ve “miraç” kelimeleriyle ifade edilmektedir. İstılahta isra, Hz. Peygamber’in geceleyin Mescid-i Haramdan Mescid-i Aksa’ya götürülmesini; miraç ise Mescid-i Aksa’dan Sidretü’l-Münteha’ya kadar olan yolculuğunu ifade etmektedir.³⁵⁴

Gerçekten Hz. Muhammed’in hayatında miracı pek meşhurdur: Göğe çıkmış, ilahi huzura kabul edilmiş³⁵⁵, “iki yay arası kadar, hatta daha yakın olmuştur.”³⁵⁶ Bir rivayete göre Hz. Peygamber tarafından Beyt-i Makdis’e kadar Burak, dünya semasına kadar Miraç yani merdiven, yedinci kat semaya kadar meleklerin kanatları, Sidretü’l-Münteha’ya kadar Cebrail’in kanatları ve Kab-ı Kavsene kadar Refref (örtü) bir vasıta olarak kullanılmıştır.³⁵⁷

Öte yandan Kudüs’ün birçok peygamberin davetinde merkez teşkil etmesi ve Hz. Peygamber’in kible olarak Mescidi Haram öncesi Kudüs’e yönelmesi bu şehrin İslam’daki önemine işaret etmektedir.³⁵⁸

³⁵² Buhari, İlim, 39, Müslim, Hacc, 447.

³⁵³ Kureyş, 106/1-4.

³⁵⁴ Gündüz-Ünal-Sarıkcıoğlu, 1996, s. 71.

³⁵⁵ Hamidullah, 1996, s. 304.

³⁵⁶ En-Necm, 53/ 9.

³⁵⁷ Gündüz-Ünal-Sarıkcıoğlu, 1996, s. 105.

³⁵⁸ Gündüz-Ünal-Sarıkcıoğlu, 1996, s. 78.

Zayıf ve hor görülen (Yahudi) kavmi(ni) de, içine feyz ve bereket verdiğimiz yerin (Şam'ın) doğu taraflarına ve batı taraflarına mirasçı kıldık.³⁵⁹ Araf 137'de kutsal olduğu işaret edilen yerin Arz-ı Mukaddes olduğu dolayısıyla Filistin bölgesi olduğu kabul edilmiştir. Nitekim İsra Suresinde çevresi bereketli kılınan Mescid-i Aksa'ya atıfta bulunmaktadır.³⁶⁰

Bir rivayete göre tufanda Hz. Nuh, Hz. Adem'in tabutunu gemiye almış, tufandan sonra da Beytülmakdis'e defnetmiştir.³⁶¹ Kudüs şehrinin özel bir kutsallıkla kutsanmasının bir diğer nedeni ise orada bulunan bir kayanın üzerinde bütün peygamberlerin dinlenmiş olmasından da gelir.³⁶²

Kudüs'teki Kubbetü's-Sahra son derece kutsal sayılır. Çünkü rivayete göre Hz. Muhammed'den önceki bütün peygamberler burada bulunmuşlardır ve İslam Peygamberi miraç yolculuğunun başında namaz kılmak için onlarla tam bu noktada buluşmuştur. Şu anki Kubbe'nin altındaki taş Hz. Muhammed'in ayak iziyle kutsanmıştır ve bazı rivayetler, bu taşın hiçbir şeye dayanmaksızın havada asılı durduğunu bile iddia eder. Hatta İsrail kıyameti ilan etmek üzere bu taşın üzerinden suru üfleyecektir.³⁶³

---

³⁵⁹ El-Araf, 7/ 137.

³⁶⁰ Günay, 1996, s. 74.

³⁶¹ Bolay, "Adem", s. 363.

³⁶² Schimmel, 2004, s. 91.

³⁶³ Schimmel, 2004, s. 21.

SONUÇ

Sembol her şeyden önce salt bir işaret olmayıp, gönderme yaptığı gerçekliğin gücünden ve değerinden pay alarak onu beşerî idrake en iyi yansıtan bir gösterge türüdür. En genel tanımını ile bir şeyin başka bir şey yerine kullanılması olan sembol, simgelerin gerisine gizlenen dünyaya kapı aralar.

İnsan duyu ve algı boyutlarının ötesine geçerek bugüne kadar bildiklerinden yola çıkarak ve bunları aşarak, gerçeklere ulaşmak adına sembollerin sonsuza uzanan atıf ve çağrışımlarını da ortaya çıkarmalıdır.

Sembolizmin maddi boyutunu oluşturan sembol için belirli fiziksel kriterler yoktur. O herhangi bir olay ya da nesne olabilir. Onda aranılan en önemli özellik kendisinin ötesindeki gerçekliği en iyi şekilde yansıtabilmesidir. Sadece görünür boyutuyla ön plana çıktığında anlamsal açıdan içi boşalabilir.

Dinî semboller ise farklı varlık düzeyleri arasındaki bir bağıdır. Onlar kendilerini mitler ve ritüeller ile daha canlı bir şekilde hissettirirler. Çok eski zamanlarda gerçekleşmiş; ancak aktüel olmaktan çıkmış bir olaya, kutsal ile girilen iletişime gönderme yaparlar. Aynı fiillerle, nesnelere belki de sözlerle içinde bulunulan zamanda mitsel öğelerin güncelleştirilmesini amaçlarlar. Tarihsel zamandan geçici bir süre de olsa kopma ve Büyük Zaman'a dâhil olma, dindara, yöneldiği nihai ilgi ile arasındaki düzey farklılığını ilga etme olanağı sağlar. İnanan, böyle bir dinî tecrübenin coşkusallığı ile dinî öğelere daha sıkı bağlanmakta ve günlük yaşamını bu doğrultuda yönlendirmektedir. Böylece temel dinî tecrübe, inananlarına belirli bir dünya kazandırır.

Kutsalın tezahür ettiği yerler, üç farklı kozmik bölgenin kesiştiği ve yaratılışın başladığı ve çeşitli yönlerde yayıldığı sabit noktalar olarak kabul edilmiştir. Kutsal, bir yerde tezahür etmişse bu tezahür ediş, bu seçilmiş ve diğer yerlerden ayrılmış mekânda tekrarlanabilir. Düzeylerin kopmasının mümkün olduğu bu yer yukarıya doğru açık hale gelmiştir ve Tanrı ile en iyi iletişimi mümkün kılmaktadır. Hem kutsallık arzusu hem de

ontolojik özlem içinde olan insan aynı zamanda tanrısal örnek modellerin taklidini de yapar ve Varlık'a katılmaya çabalar.

Kısacası başka türlü iletilmesi mümkün olmayan bir gerçekliğin ifşa olması ve yine aynı gerçekliğe insanın ulaşabilmesi için köprüler olan semboller, kutsalın tecelli ettiği yerler, mekânlar, şekiller, mitoslar ya da ritüeller olabilir. Bu öğelerden arındırılan din ise seküler bir kimliğe bürünür. Dindar için ise kozmik bölgelerin kesiştiği bu merkezler büyük öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

- Albayrak, Kadir, “Dinsel Bir Sembol Olarak Haç’ın Tarihi”, *Dini Araştırmalar*, 2004, Cilt:7.
- Atasagun, Galip, “Hristiyanlığın Tanıtımı, Yorumu ve Kurumsallaşmasında Sembollerin Yeri”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, Sayı:10.
- Atasagun, Galip, *İlahi Dinlerde (Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam) Dini Semboller*, Dizgi Evi, Konya, 2002.
- Atasagun, Galip, “Sembol ve Sembolizm”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1997, Sayı:7.
- Atasagun, Galip, “Yahudilikte Dini Sembol ve Kavramlar”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, Sayı:11.
- Atasagun, Galip, “Ziyaret Fenomeni”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, Sayı: 21.
- Aydın, Mehmet, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Din Bilimleri yay., Konya, 2005.
- Aydın, Mehmet, *Din Fenomeni*, Literatürk yay., Konya, 2011.
- Buckland, Raymond, *İşaretler, Semboller ve Alametler*, çev.: Derya Engin, Kozmik yay., İstanbul, 2005.
- Cassirer, Ernst, *İnsan Üstüne Bir Deneme*, çev.: Necla Arat, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1980.
- Durand, Gilbert, *Sembolik İmgelem*, çev.: Ayşe Meral, İnsan yay., İstanbul, 1998.
- Eliade, Mircea, *Dinler Tarihi İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, çev: Mustafa Ünal, Serhat Kitabevi, Konya, 2005.
- Eliade, Mircea, *Ebedi Dönüş Mitosu*, çev.: Ümit Altuğ, İmge Kitabevi, Ankara, 1994.
- Eliade, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Gotama Budha’dan Hristiyanlığın Doğuşuna*, çev.: Ali Berktaş, Cilt II, Kabalcı yay., İstanbul, 2003.
- Eliade, Mircea, *İmgeler Simgeler*, çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Gece yay., Ankara, 1992.
- Eliade, Mircea, *Kutsal ve Dindışı*, çev.: Mehmet Ali Kılıçbay, Geye yay., Ankara, 1991.
- El-Khatip, “Kur’an’da Kudüs”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, çev.: Ramazan Işık, 9:1, 2004.
- Erdem, Mustafa, “Hristiyanlıktaki Vaftiz Anlayışı Üzerine Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1995, Cilt: XXXIV.

- Gadrin, Nanon; Olorenshaw, Robert, *Larousse Semboller Sözlüğü*, çev.: Beyza Akşit, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul, 2014.
- Guenon, Rene, *Alemin Hükümdarı Dinlerde Merkez Sembolizmi*, İnsan yay., 2004
- Güç, Ahmet, “Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı”, *Dinler Tarihi Araştırmaları-I*, Ankara, 1996.
- Güç, Ahmet, *Dinlerde Mabet ve İbadet*, Düşünce Kitabevi, İstanbul, 2011.
- Günay, Nasuh, *Yahudi, Hıristiyan ve İslam Dinlerine Göre Bereket*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yay., Bursa, 1996.
- Gündüz, Şinasi, “Kur’an Kıssalarının Kaynağı Eski Ahit Mi? Yapı, Muhteva ve Kaynak Açısından Torah Kıssaları”, *IV. Kur’an Sempozyumu*, Ankara, 1998.
- Hamidullah, Muhammed, “*İslam’da Sembol*”, çev.: İsmail Yakıt, Centre d’Education Islamique, Etudes Sur l’Islam No: 1, Paris, 1996.
- Kılıç, Sadık, *İslam’da Sembolik Dil*, İnsan yay., İstanbul, 1995.
- Kıyak, Abdülkadir, “Eski Türk Kültüründe Taş-Kaya Kültürünün Elazığ’daki Yansımaları”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, Temmuz-Aralık 2011, Sayı:5.
- Kolakowski, Leszek, *Din Felsefesi Üzerine*, çev.: Zeki Özcan, Din Felsefesi Yazıları, Alfa yay., İstanbul, 2001.
- Kuşçu, Emir, *Din Fenomenolojisi Wilfred Cantwell Smith Örneği*, Sarkaç yay., Ankara, 2011.
- Perşembe, Erkan, “Dinde Sembolün Fonksiyonu ve İslam’da Sembolik Değerlerin Bugünü”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:10, 1998.
- Sarıkçıoğlu, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2002.
- Sarıkçıoğlu, Ekrem, *Din Fenomenolojisi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2011.
- Schimmel, Annemarie, “Dinde Sembolün Fonksiyonu Nedir”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1954, Cilt:3, Sayı:3-4.
- Schimmel, Annemarie, *Tanrı’nın Yeryüzündeki İşaretleri*, çev.: Ekrem Demirli, Kabalıcı yay., İstanbul, 2004.
- Ş. Gündüz, Y. Ünal, E. Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Yükseliş Motifleri*, Vadi yay., Konya, 1996.
- Tacou, Constantin, *Din ve Fenomenoloji Mircea Eliade’in Eserlerine Toplu Bakış*, çev.: Havva Koser, İz yay., İstanbul, 2000.

- Tanyu, Hikmet, *Dinler Tarihi Araştırmaları*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No:120, 1973.
- Tanyu, Hikmet, *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, Elips Kitap yay., Ankara, 2007.
- Tillich, Paul, “Din Dilinin Doğası”, çev.: Aliye Çınar, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı:2, 2002.
- Tillich, Paul, “İki Tip Din Felsefesi”, çev.: Aliye Çınar, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı:1, 2003.
- Tillich, Paul, “İmanın sembolleri”, çev.: Aliye Çınar, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:9, Sayı:9, 2000.
- Tillich, Paul, “Varoluşsal Analizler ve Dini Semboller”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:10, Sayı:2, 2001.
- Tokat, Latif, *Dinde Sembolizm*, Ankara Okulu yay., Ankara, 2004.
- Tokat, Latif , “Dinin Sembolik Dili”, *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, 2009.
- Vergote, Antoine, “Kutsal”, çev.: Halife Keskin, Asım Yapıcı, *Çukurova İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Temmuz-Aralık, 2002.
- Yavuz, Ömer Faruk, “Kur’an’da Kutsal Mekan, Zaman ve Eşya Kavramlarının Sembolik Değeri”, *C.U. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X/2-2006.
- Yeşilyurt, Temel, “Teolojik Söylemde Sembolik Öğelerin Yeri”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, Sayı:4.
- Yıldırım, Suat, *Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, Işık yay., İzmir, 2005.
- Yıldız, Muharrem, *Erken Dönem Hıristiyanlık*, Seda Ozalit yay., İstanbul, 2012.

Ansiklopedi Maddeleri

- Boks, Abdullah, “Arafat” maddesi, DİA, III, İstanbul, 1991.
- Bozkurt, Nebi; Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Mekke” maddesi, DİA, XXVIII, Ankara, 2003.
- Bolay, Süleyman Hayri, “Adem” maddesi, DİA, I, İstanbul, 1988.
- Harman, Ömer Faruk, “Kudüs” maddesi, DİA, XXVI, İstanbul, 2002.
- Küçük, Abdurrahman, “Ahid Sandığı” maddesi, DİA, I, İstanbul, 1988.
- Küçük, Abdurrahman, “Beytülma’mur” maddesi, DİA, VI, İstanbul, 1992.

Önkal, Ahmet-Bozkurt, Nebi, “*Cami*” maddesi, DİA, VII, İstanbul, 1993.

Şahin, M. Süreyya, “*Cennet*” maddesi, DİA, VII, İstanbul, 1993.

Tanyu, Hikmet, “*Ağaç*” maddesi, DİA, I, İstanbul, 1988.

Tanyu, Hikmet, “*Ağlama Duvarı*” maddesi, DİA, I, İstanbul, 1988.

İnternet Kaynakları

http://www.aliakpinar.net/index.php?option=com_content&view=article&id=227:vahyin-kalbi-ehirlerin-anas-tevhidin-merkezi-beytullah-ehri-mekke&catid=42&Itemid=77, (20.06.2015).

http://www.tdk.gov.tr/?option=com_karsilik&kategori=abecesel&kelime2=A, (06.09.2015).

<http://www.tr.wikipedia.org/wiki/Vaftiz>, (10.11.2015).

<http://www.haberakademi.net/2012/haberyazdir.aspx?hbrid=13317>, (11.10.2015).

Öz Geçmiş

Ad - Soyad: Esra ŞENTÜRK

I. Kişisel Bilgiler

Doğum Tarihi: 05/10/1983

Doğum Yeri: Aydın

Medeni Hâli: Bekar

II. Eğitim Bilgileri

Lisans: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü

Yüksek Lisans: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı

III. Yeterlikler

Yabancı Dil: Orta Düzey

IV. İş Deneyimi: Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Öğretmen